

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2021, № 1

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina
boshlangan.

O'z MAAdan 2007 yil 3-yanvar-
da № 0101-tartib raqami bilan
qayta po'yxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan
maqolalardan iqtibos keltiril-
ganda «Uzluksiz ta'lim»
jurnalidan olinganligi ko'rsa-
tilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Alisher UMAROV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Shavkat QURBONOV
Roxatoy SAFAROVA
Islom ZOKIROV
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA
Dusmurod DJURAYEV

Tahririyat manzili:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksiztalim_jurnal@mail.ru
liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **M.N.Ibodova**
Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchi va talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish usullari
- 8 **D.X.Narzikulova**
Oilaviy tarbiyaning uzluksizlik omili
- 12 **Sh.T.Yakubjonova, H.N.Haydarova, O.U.Abdimurotov**
Ta'lim tizimida uzluksiz ekologik ta'limni rivojlantirish masalalari
- 16 **D.Miralieva, Sh.Yuldosheva**
Uzluksiz ta'lim jarayonida o'quvchi yoshlar ongida "ommaviy madaniyan"ning ruhiy ta'sir vositalaridan himoya qilish ko'nikmasini shakllantirish
- 21 **G.M.Musaxanova**
Uzluksiz ta'lim integratsiyasi jarayonida o'quvchi – talabalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari
- 25 **O.O.Arziyayev**
Uzluksiz ta'lim tizimida bolalarni sport bilan shug'ullanish motivatsiyasi
- 30 **A.T.Turgunova**
Uzluksiz ta'lim tizimida keksa avlod hamkorligining tutgan o'rni
- 35 **P.X.Джурпаев**
Создание сетевых проектов в непрерывном образовании
- 40 **A.X.Махмудов**
Диагностические аспекты непрерывного развития познавательных способностей детей через шахматы
- 44 **C.Пурматов**
Направленность личности к непрерывному образованию на основе инновационных технологий

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MEDIATA'LIM: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

- 49 **Sh.Xasanova**
Darsdan tashqari ishlarini tashkil etish – o'quvchi-yoshlar kompetentligini shakllantirish omili sifatida
- 54 **D.A.Madjidova**
Masofaviy o'qitishda ta'lim oluvchilar bilimini masofadan nazorat qilish va baholash tizimi
- 59 **I.I.M.Karaxanova**
Методические основы использования электронных образовательных ресурсов в обучении биологии
- 64 **R.O.Ashurbayeva**
Uzluksiz ta'lim tizimida ona tili fanini o'qitish metodlari

MA'NAVIY TARBIYA

- 69 **R.Musurmanov**
Oilada farzand tarbiyasida klaster usulidan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlar
- 74 **D.I.Xodjakulova**
Ta'lim tizimida o'qituvchining o'quvchi yoshlar bilan muomala odobi va muloqatni tashkil etish texnikasi
- 78 **Z.Palibayeva**
Uzluksiz ta'lim tizimida sog'lom turmush tarzi va unda oila hamkorligi
- 83 **D.Elmuratova**
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekskursiya darslari orqali tabiatni e'zozlashga o'rgatish
- 87 **B.Jo'raev**
Harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarida barqaror oila munosabatini shakllantirishning pedagogik asoslari

KASBGA YO'NALTIRISH VA PSIXOLOGIK XIZMAT

- 90 **H.Файзуллаева**
Педагогические условия формирования компетентности у будущих специалистов в сфере туризма в непрерывном образовании

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ

- 95 **Z.K.Narkuzieva**
Uzluksiz ta'lim tizimida CLIL g'oyalari asoslangan xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy xususiyatlari
- 99 **G.Arizova**
Uzluksiz ta'lim tizimida ingliz tili o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik faoliyatini takomillashirishning ilmiy-nazariy asoslari

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHI VA TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH USULLARI

M.N.IBODOVA,

Navoiy DPI o'qituvchisi, p.f.f.d (PhD)

Ushbu maqolada o'quvchi va talabalarning uzluksiz ta'lim tizimida mustaqil ishlarini tashkil etish usullarining innovatsion texnologiyalarga muvofiqlashtirilgan, intellektual ta'lim tizimi imkoniyatlaridan keng miqyosda foydalanish kabi dolzarb muammolariga doir fikrlar bayon qilingan. Mazkur mustaqil ishlarni tashkil etish bevosita biologiya fanlari, jumladan botanika darslarida foydalanish asosida muhokama etilgan.

Kalitso'zlar: darslik, produktiv, reproduktiv, ijodiy, metodik qo'llanma, multimedia, elektron ta'lim resurslari.

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы, такие как адаптация методов студенческой организации самостоятельной работы на уроках ботаники к инновационным технологиям, более широкое использование возможностей системы интеллектуального образования.

Ключевые слова: учебник, продуктивное, репродуктивное, креативное, методическое пособие, мультимедиа, электронные учебные ресурсы.

This article examines topical issues, such as the adaptation of the methods of student organization of independent work in botany lessons to innovative technologies, the wider use of the capabilities of the intellectual education system.

Key words: textbook, productive, reproductive, creative, teaching aid, multimedia, electronic educational resources.

Oliy ta'lim tizimining o'z oldiga qo'ygan asosiy vazifalaridan biri bo'lajak kasb egalarini o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil bilim olish darajasini orttirishga moyilligini kuchaytirish va innovatsion faoliyatni amalga oshirishga qodir bo'lgan ijodiy shaxslarni shakllantirishdan iborat. Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun talabalarni ijodiy izlanishga, mustaqil faoliyat yuritishga undash, bilimlarini ularni o'zlashtirish jarayoni iste'molchisiga aylantirib qo'ymasdan, balki uning faol ijodkoriga aylantirish zarur. Hozirgi globallashuv davri talabalar tomonidan yangi ma'lumotlarni egallash mustaqil ish va ta'limni tashkil etish metodikasini takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu ma'noda talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish muhim shakliga emas, balki ta'lim jarayonining asosini tashkil etuvchi muhim tarkibiy qism hisoblanadi. Mustaqil ishlar muammoli vaziyatlarni yuzaga keltirish, o'quv topshiriqlarning echimini topish, o'zlashtirilgan bilimlarini mustahkamlash, ko'nikma, malakalarni takomillashtirish, kompetensiyalarini

shakllantirish amaliy-laboratoriya mazmundagi kabi mashqlarni qamrab oladi. Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda quyidagi jihatlarni alohida ajratib ko'rsatish mumkin: talabalarning aqliy, irodaviy va jismoniy kuchlarini talab etuvchi ishlar; bilish yoki amaliy vazifalar xarakteridagi ishlar; muammoli vaziyatlarni o'zida mujassamlashtiruvchi ishlar; qo'yilgan bilish va amaliy xarakterdagi vazifalar echimini topishda ijodiy yondashuvni talab etuvchi mustaqil ishlar; o'z faoliyatini rejalashtirish, uni ilmiy tashkil etish, boshqalarning yordamisiz vazifalarni bajarish, ish natijalarini maqsadga qiyoslab baholashni ko'zda tutuvchi ishlar; muntazam ravishda ishning borishi, natijalarni nazorat qilish, kerakli hollarda o'zgartirishlar kiritish va amalga oshirishni takomillashtirib borishni ko'zda tutuvchi ishlar; qo'yilgan vazifalarni to'laqonli bajarishga kirishish, bu o'z navbatida o'quvchi shaxsini yaxlit rivojlantirishga imkon berib, aqliy va amaliy faoliyat usullari, o'z ustida ishlashi va ijodkorlikning shakllanishiga yordam beradi. Ko'rinib turibdiki, mustaqil ishlar shunchaki bajarilishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

Har bir mustaqil ishda ma'lum bir muammoni hal etish talab etiladi. Buning uchun o'quvchi mustaqil fikr yurita olishi muhim. Bu jarayon muammoli vaziyat vujudga kelishidan boshlanadi. Eng muhimi, mustaqil ishni bajarish tufayli talabalarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmasi hosil bo'ladi. Bunday o'quvchilar nostandart yoki kutilmagan vaziyatlarda tezkor, aniq va to'g'ri qaror qabul qilishga asos hisoblanadigan izlanuvchan ijodiy faoliyatni ta'minlovchi jihatlarga ega bo'ladi.

Mustaqil ishlarni bajarishni faollashtiruvchi ta'limiy motivlar quyidagilar:

- mustaqil ishlarni bajarishga bo'lgan munosabatning ijobiy tomonga o'zgarishi;
- talabalarning ijodiy faoliyatdagi ishtirokining o'sishi.
- ko'rik-tanlovlarda, fan olimpiadalarida ishtirok etishi;
- ma'lum vaziyatlarda talabalar o'rtasidagi musobaqalashish jarayonining vujudga kelishi.

Mustaqil ish metodlari guruhiga darslik, qo'shimcha o'quv adabiyotlari ko'rgazma vositalari, masala va mashqlar echish, tajriba qo'yish kabilar kiradi. Mustaqil ishlash metodining o'ziga xos xususiyatlaridan biri talabalarning o'quv topshiriqlarini o'qituvchining bevosita boshqaruvisiz bajarishidir. Mustaqil ishlash metodida talabalarning mustaqil o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish nazarda tutiladi. Mazkur metodda darslik, qo'shimcha o'quv adabiyotlari, ko'rgazma vositalari ustida mustaqil o'tkazilgan kuzatish va tajriba natijalari, masala va mashqlar ishlash bilim manbai sanaladi.

Barcha metodlar kabi mustaqil ishlash metodining ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifasi mavjud.

Ta'limiy vazifasi sifatida – talabalarning bilim va ko'nikmalarni mustaqil egallashlari, bilimlarni chuqurlashtirish, mustahkamlash va takrorlashni ta'minlashini qayd etish mumkin. Ular talabalarning amaliy o'quv ko'nikmalari va malakalarni yaxshi o'zlashtirishlarida ayniqsa qimmatga ega, chunki mustaqil harakatsiz ko'nikmalarni avtomatlashgan va ijodiy xarakterdagi malaka darajasiga ko'tarib bo'lmaydi.

Tarbiyaviy yo'nalishdagi vazifasi talabalarning mustaqillik, bilish faolligi, ma'naviyat, faol hayotiy pozitsiyani egallash, mehnatsevarlik va insoniy fazilatlarini tarkib toptirishga yordam beradi.

Rivojlantiruvchi yo'nalishdagi vazifasi – talabalarning ilmiy dunyoqarashi, tafakkuri, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga yordam beradi, irodani chiniqtiradi.

Mustaqil ishlash metodlari tarkibiga mustaqil ish topshiriqlarini berish, o'quv faoliyatida mustaqillikni rivojlantirish, o'quv mehnati malakalarini tarkib toptirish, namunaga muvofiq mustaqil ishlarni tashkil etish, ijodiy topshiriqlar berish uslublari kiradi.

O'qitishda talabalarning faoliyatini rag'batlantirish va asoslash metodlari guruhi ta'lim jarayonida pedagogik rag'batlantirish orqali talabalarning yangi o'quv materialini egallashlarida ishtiyoq va faollikni ta'minlovchi ijobiy asoslanishlarni vujudga keltiradi. Mazkur metodlar talabalarning bilishga bo'lgan qiziqishlari, aqliy faolliklari, yangi bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojlari, muloqot madaniyati, o'z-o'zini nazorat qilish va boshqarish, baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga zamin tayyorlaydi. SHuningdek, ta'limning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish, talabalarda ongli intizom, burch va ma'suliyatni tarkib toptiradi.

O'qishga bo'lgan qiziqishni orttirish, didaktik-o'yin, o'quv munozaralari, o'quvchilarning tahsil olishdagi burch va ma'suliyatini shakllantirish metodlari mansub bo'lib, ular quyidagi:

a) o'qishga bo'lgan qiziqishni orttirish metodlari talabalarda ijobiy hissiyotni vujudga keltirish, qiziqarli analogiyalardan foydalanish, taajjublanish effekti, bilish quvonchini vujudga keltirish, talabalarni rag'batlantirish va tanbeh berish uslubi.

b) didaktik-o'yin metodi o'yin syujetini tanlash, o'yin vaziyatlarini vujudga keltirish, o'quv-bilishga oid o'yinlarni tanlash, talabalarni rag'batlantirish uslubi.

v) o'quv munozaralari metodi o'quv baxslarini keltirib chiqaradigan vaziyatni

yaratish, ilmiy baxslarni vujudga keltirish. Talabalarni muvaffaqiyatlarga yo'llash, talabalar fikrini bayon qilishi, ular javobidagi xatolarni to'g'rilash, talabalarni rag'batlantirish uslubi.

d) talabalarining tahsil olishdagi burch va ma'suliyatini shakllantirish metodi ta'lim-tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish, o'qishning shaxsiy ahamiyatini tushuntirish, o'quv talablarini qo'yish, o'qitishda rag'batlantirish va tanbeh berish kabi uslublarni mujassamlashtiradi.

Botanikadan talabalarining mustaqil ishlarini axborot resurslari vositasida takomillashtirish axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish, elektron o'quv adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlay olish, topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondashish ko'nikmalarini egallashlariga ko'maklashadi. Natijada, talabalarining mustaqil ijodiy faoliyatga yo'naltiriladi va ilmiy tadqiqot faoliyatiga tayyorlanadi. Demak, mustaqil ishlash jarayoni oliy ta'lim tizimining asosiy maqsad, vazifalarini bajarishda muhim vosita hisoblanadi. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi, raqamli ta'lim resurslarining yaratilishi botanika fanini o'qitishda talabalarlarning mustaqil ishini tashkil etishga o'ziga xos vazifalarni qo'ydi. Botanika darslarida talabalarni mustaqil ta'lim olishga yo'naltirishda mustaqil ishlarni tashkil etish muhim o'rin tutadi.

O'qitish jarayoni talabalardan faollikni talab etadi. O'qituvchi talabalarni o'quv jarayonida mustaqil ta'lim olishga yo'naltirishi, aniq bilimlarni berishi va o'zlashtirish jarayonini nazorat qilishi lozim. Ma'lumotni kamroq berib, o'quv mehnati ko'nikmalarini ishlab chiqishga yordam berishi, egallangan bilimlardan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishi zarur.

Botanikani o'qitishda bir qancha faol usul va shakllardan foydalaniladi. SHunday usullardan biri, turli mustaqil ish topshiriqlarini ishlab chiqish va o'tkazish orqali talabalar bilish faoliyatini faollashtirishdan iborat. Zamonaviy darsda bu alohida o'rin egallaydi, chunki, talaba bilimini faqat mustaqil faoliyat jarayonida oladi. Darslikdan olingan va talabalar ob'ekt-sub'ekt munosabatlarida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarining faol harakati va bilishga motivatsiyasini ortishi orqali qabul qilishini muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarining o'z shaxsiy mehnati bilan faol egallangan bilim xotirada uzoq saqlanadi

Axborot resurslari vositasida talabalar mustaqil ishlarni tashkil etishda ijodiy faoliyat sharoitlarini yaratish zarur. Mustaqil ishlarni o'qitish shakllari bilan bog'liq holda turli usullarda tashkil etish mumkin. Mustaqil ish topshiriqlari bevosita dars jarayoni uchun, sinfdan tashqari mashg'ulotlar yoki mustaqil ta'lim olish

maqsadida tashkillashtiriladi. Mustaqil ishlar turli usullarda amalga oshiriladi: mavzu mazmuni bilan bog'liq elektron shakldagi didaktik topshiriqlar, savolga javob izlash, qo'shimcha adabiyotlarni o'qish, asosiy, zaruriy ma'lumotlarni ajratib olish, tabiat hodisalarini tushuntirish, izohlash, fikr va izlanishlar olib borish, g'oyalarni yaratish, natijada bilimlarni puxta egallashga o'rgatadi.

Mustaqil ishlar o'qitishning eng muhim shakllaridan biri bo'lib, ularni bajarish jarayonida talaba olgan bilim chuqurlashadi, uning individual faolligi oshadi.

Xulosa qilganda botanika darslarida mustaqil ishlarini o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari bilan birga axborot texnologiyalari resurslaridan foydalanib tashkil etish, bugungi kunda fan-texnika taraqqiyoti talablari darajasida kasbiy faoliyatga yo'naltirish omili bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xo'jaev N., Hasanboev J., Mamajonov I., Musaxonova G. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. T., TDIU. -2007.71-74
2. Xoshimova M.K. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. (Ma'ruzalar matni). T.: TDIU. - 2012. - 50 bet.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi, 2000.
4. Golish L.V. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. M. 1999.
5. Yo'ldoshev J., Xasanov S. Pedagogik texnologiyalar. T.: "Iqtisod-moliya", 2009.
6. Ishmuhammedov R. Ta'limda innovasiya. -Toshkent: «Fan». 2010.
7. Ishmuhammedov R. Tarbiyada innovasion texnologiyalar. -Toshkent: «Fan». 2010.
8. Tolipov O'.K., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – T.: "Fan vatexnologiya". 2006.
9. Saidaxmedov N., Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi – T.: XTB RTM, 1999.
10. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004.

OILAVIY TARBIYANING UZLUKSIZLIK OMILI

D.X.NARZIKULOVA,

NavDPI dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Mazkur maqolada oilaviy tarbiyaning uzluksizlik oimli, oilaviy tarbiyani samarali tashkil etishda qaratilgan ma'naviy qarashlar, farzand tarbiyasida muhim maktab, oila va jamoachilik birgalikdagi faoliyati yuzasidan bayon etilgan.

Kalit so'z: oilaviy tarbiya, jamiyat, ijtimoiy muhit, uzluksizlik oimli, farzand tarbiyasi, mehnatsevarlik, aql-zakovat, muomala, qat'iyatligi,

This article describes the factors of continuity of family education, spiritual views aimed at the effective organization of family education, and the joint activities of the school, family and community that are important in the education of children.

Key word: family education, society, social environment, continuity factor, parenting, hard work, intelligence, attitude, perseverance.

В данной статье изложены факторы преемственности семейного воспитания, духовные воззрения, направленные на эффективную организацию семейного воспитания, важную в воспитании детей совместную деятельность школы, семьи и общины.

Ключевые слова: семейное воспитание, общество, социальная среда, фактор преемственности, воспитание детей, трудолюбие, интеллект, отношение, настойчивость.

Oila, farzand kabi tushunchalar jamiyat asosi va har bir odam hayotining mazmuni hisoblanadi. Shu bois xalqimiz azal-azaldan oilani muqaddas bilib, unda sog'lom muhit qaror topishi va mustahkam bo'lishiga alohida e'tibor qaratib, e'zozlab kelgan. Zero, oilaviy tarbiya masalasi barcha zamonlarda ham nihoyatda muhim omil hisoblanib kelingan.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev «Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor qerda ishlashidan qat'i nazar, kim bo'lishidan qat'i nazar agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e'tibor bermasa, hech qachon natija bo'lmaydi. Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e'tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o'zimga munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini, istagini bilaman»-deb aytadi.

Bugungi kunda biz hech kimdan kam bo'lmaydigan demokratik davlat, xalqimiz uchun ozod va farovon hayot qurish maqsadlari bilan yashar ekanmiz, oila institutini yanada mustahkamlash, bu borada olib borayotgan ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarish alohida ahamiyat kasb etadi,

Prezidentimizning yuqorida keltirilgan soʻzlari negizida juda katta maʼnomohiyat bor. Chunki oila sogʻlom ekan – jamiyat va bolalar tarbiyasi mustahkam. Tarbiya mustahkam ekan, mamlakat barqaror. Bu isbotsiz qabul qilinadigan aksiomadir.

Shubhasiz farzand dunyoga kelar ekan, oila mustahkamlanadi. Farzandning sihat-salomat kamol topishi ota-ona hayotining eng asosiy mazmuniga aylanadi. Xususan, Prezidentimizning 2018 yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi farmoni hamda 2018 yil 27 iyundagi “Oʻzbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi qarorida nazarda tutilgan asosiy masala jamiyatimizda xotin-qizlarning jamiyatdagi oʻrni va nufuzini yuksaltirish, qonuniy huquq va manfaatlarini samarali himoyalash hamda onalik va bolalikni har tomonlama qoʻllab-quvvatlash, oilalar mustahkamligini taʼminlash orqali har bir insonning baxtli hayot kechirishini taʼminlashga qaratilgan. Biroq, afsuski, hech narsaga qaramay ajrashishni maqsad qilgan er va xotinlar yoʻq emas. Quyida ajrimlar, ularning sabablarini tahlil qilish jarayonida aniqlangan holatlarga toʻxtalib oʻtamiz.

Koʻp hollarda azaliy qadriyatlarni unutish, oilada er-xotin oʻrtasida munosabatlar toʻgʻri yoʻlga qoʻyilmaganligi oilaviy ajrimlarga sabab boʻlmoqda. Xususan, farzandlarini birga tarbiyalab, risoladagidek yashab kelayotgan er yoki xotindan birining oʻylamay gapirgan bir ogʻiz soʻzi va ikkinchi tomonning jahl ustida qaytargan javobi oxir-oqibat oilaning buzilishiga olib kelmoqda. Bu esa farzandlarning yo ota, yo ona mehridan, tarbiyasidan mosuvo boʻlishiga sabab boʻlmoqda. Oilada farzand tarbiyasida sinalgan tarbiya metodlaridan biri – namunadir. Bobo, buvi, ota-ona, bola atrofidagi katta yoshdagi kishilarning xatti-harakatlari, yurish-turishlari, muomalasi, oʻzlarini tutishlari, tarbiyaga munosabatlari namuna sifatida juda katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Bolaga aqliy, ahloqiy, estetik, mehnat tarbiyasi asoslari ota-ona namunasi asosida singdirib boriladi.

Ota-ona farzand oldida oʻz aql-zakovati, muomalasi, kiyinishi, qatʼiyatligi, mehnatsevarligi, oila yuritishda adolatparvarligi bilan namuna boʻlmoqʻi zarur. Bola xarakteriga ota-onaning oʻzaro janjallari, oilaga, jamiyatga, atrof-muhitga salbiy munosabati, yolgʻon soʻzlashi, qatʼiyatsizligi, kiyinishida, roʻzgʻor yuritishidagi pala-partishligi, mehnatni sevmasligi tezda oʻzining salbiy taʼsirini koʻrsatadi.

Ota-onaning bir-biriga nisbatan yuksak ahloqiy munosabatini koʻrgan bola

kelgusida oila qurganda o'z turmush o'rtog'i bilan shunday yashashga tayyor bo'lib boradi. Hayot ilmidagi ona qiz bola uchun, ota esa o'g'il bola uchun ustoz, murabbiydir. Dono xalqimizda "Onasini ko'rib qizini ol, raxini ko'rib bo'zini ol" deb bejiz aytilmagan.

Oila tarbiyasida uzluksizlik oimli– tarbiyaonaning kornidan boshlab oila, ta'lim muassasalari ya'ni maktabgacha ta'lim tashkiloti, maktab, o'rta maxsus kasb hunar kollejlari, oliy ta'lim, jamoachilik, mahala va hokazolarning muvafaqqiyatli mehnatlarning samarali tashkil etishdan iborat.

Shu o'rinda N.K.Krupskaya maktab, oila va jamoachilik birgalikda ish olib borgandagina yosh avlodni tarbiyalashda muvafaqqiyatga erishish mumkin deb hisoblaydi. Yoshlar shaxsini tarkib toptirishdan barcha tarbiyalovchi kuchlar uzluksizlikda ish olib borilishi muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd qilib, bolani faqat ayrim kishilargina tarbiyalab qolmaydi, balki oilaviy ta'lim va butun maktab jarayoni tarbiyalaydi, ko'cha kuy tarbiyalaydi, ta'lim muassasalari, butun tevarakatdagi sharoit, butun ijtimoiy tuzum tarbiyalaydi, jamiyatdagi voqea va hodisalar tarbiyalaydi.

Oilada bola tarbiyasining uzluksiz muhim tamoyillaridan qo'yidagilarni keltiramiz:

- oilada tarbiyaning ilmiy merosga asoslanganligi;
- oilada tarbiyaning xayotiy tajribaga asoslanganligi;
- oilaviy tarbiyada bo'sh vaqtlarni samarali tashkil etish asoslari;
- oila tarbiyasida mehnatsevarlikni tashkil etish yo'llari;
- oilada bolalarni xushmuomala qilib tarbiyalash;
- oilada yaxshi fazilatlarini vujudga keltirish;
- oilada bolani halollik tarbiyalashning muhim vositalari va h.k.

Ba'zi oilalarda bolalarni tarbiyalash ishining hammasi onaga yuklab qo'yiladi, ota esa bu muhim vazifalarga kam e'tibor beradi. Bola tarbiyasiga yondashish, otaning o'z farzandini tarbiyalash ishidan chetda turishi bu katta xatodir.

Oila tarbiyasi asosan ota-onalar va oilaning yoshi katta a'zolari tomonidan amalga oshiriladi. Oila tarbiyasida muvaffaqiyatga erishish ko'p jihatdan oilada ham ota, ham onaning bo'lishi, ularning birdamlik va tenglikka erishishi, kuch-g'ayratlarini birlashtirishiga bog'liqdir.

Ota-ona o'rtasidagi o'zaro totuvlik va hurmat farzandlarga munosabat yanada mustahkamlanib, oilaviy munosabatlarda mehr-muruvvatning yangi-yangi xususiyatlarini ochishga xizmat qiladi. Biroq, hayot g'oyat murakkab bo'lib,

ota-ona va farzandlar munosabati har doim ham bir maromda, bir tekis davom etavermaydi. Xuddi jamiyatning o'zi kabi, oilaviy munosabatlarda ham ba'zan yuksalish va inqirozlar, anglashilmovchiliklar, adashishlar sodir bo'lishi, o'zaro muloqotlarda kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Biroq, kishi organizmida bosh ko'targan kasallik alomatlariga javoban organizm immunitetlari qarshi turgani singari, ahil oila o'z ichida chiqayotgan nizo-yu, janjallarni o'zi bartaraf eta oladi. Odatda bunday hollarda mehr-oqibat, birodarlik va qondoshlik tuyg'usi ustuvor kelib, nizolar elga oshkor etilmaydi, mahalla-ko'y oldidagi uyat, andisha hissi ustunlik qiladi. Ota-ona hech qachon farzandlarini yomon demaydi. Sharq oilalariga xos tipik xislatlardan biri shuki, farzandlar ba'zan noqobil chiqib qolgan taqdirda ham, farzandini qarg'amaydi, uni beixtiyor himoya qilishga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нажмидинова К.У. Оила тарбиясида миллий ва умум инсоний ахлоқий маданиятнинг ўрни. Тошкент. 2016
2. Примова Ф.А. Оилавий муносабатларни шакллантиришда миллий ва диний қадриятларнинг ўрни. Автореф.фалс.фан.номзоди. – Т: 1999.
3. Саидалиева Н.З. Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг ижтимоий-фалсафий муаммолари. Фалсафа фан. ном. дисс. Автореф. – Т.: ЎзМУ, 2005, – 26 б.
4. <http://www.adolatnashr.uz/uploads/17.Oila%20%E-2%80%9320-monografiya%202016.pdf>
5. <https://www.gazeta.uz/uz/2018/07/25/prezident/>

TA'LIM TIZIMIDA UZLUKSIZ EKOLOGIK TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

SH. T. YAKUBJONOVA,

TDPU dotsent v.b., g.f.f.d (PhD).,

H. N. HAYDAROVA,

ToshDAU dotsenti, b.f.n.,

O. U. ABDIMUROTOV,

Toshkent viloyati CHDPI o'qituvchisi

Maqolada mamlakatimizda uzluksiz ekologik ta'limni rivojlantirishning maqsadi, vazifalari, uzluksiz ekologik ta'limga qo'yiladigan talablar; ta'lim bosqichlarida ekologiya va tabiatni muhofaza qilishning o'rni va ahamiyatiga oid masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, tabiatni muhofaza qilish, ta'lim, tarbiya, uzluksiz ekologik ta'lim, dastur, o'quv reja, oliy ta'lim, o'rta maxsus ta'lim.

В статье раскрывается цель, задачи, развития непрерывного экологического образования в нашей стране, требования, поставленные непрерывному экологическому образованию, задачи, относящиеся роли и значению экологии и охраны природы на образовательных этапах.

Ключевые слова: экология, охрана природы, образование, воспитание, непрерывное экологическое образование, программа, учебный план, высшее образование, среднее специализированное образование.

The article reveals the goal, objectives, development of continuous environmental education in our country, the requirements set for continuous environmental education, tasks related to the role and importance of ecology and nature protection at the educational stages.

Key words: ecology, nature protection, education, upbringing, continuous environmental education, program, curriculum, higher education, secondary specialized education.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan beri ekologik muammolar va ularni bartaraf etish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, ushbu muammolar umumijtimoiy masalalarning ajralmas qismi ekanligini e'tirof etgan holda, keng jamoatchilik oldidagi hal etilishi zarur bo'lgan vazifalardan hissoblanadi. Bu borada bajarilishi lozim bo'lgan vazifalardan biri va asosiysi ta'lim-tarbiya bo'lib, sog'lom avlod tarbiyasida muhim o'rin tutadi.

Bugungi kunda tabiatni muhofaza qilish masalalarini echimi bevosita ekologiyaga oid fanlarning ta'lim muassasalarida o'qitilishi va uning uzviylik va uzluksizligini ta'minlashga bog'liq. Respublikamizning o'zida barcha yosh davrlarini qamrab olgan ta'lim muassasalari oldiga qo'yilgan talab va undan kelib chiqadigan vazifalar yil sayin dolzarblik kasb etmoqda. Bu vazifalarni amalga

oshirish uzluksiz ekologik ta'limning maqsadini aniqlab olish, vazifalarni belgilash va unga quyiladigan talablarga rioya etishni taqozo qiladi.

Uzluksiz ekologik ta'limning **maqsadi** o'z ichiga qo'yidagi masalalarni qamrab oladi:

1. Tabiat bilan inson tizimida ularning o'zaro aloqa munosabatlari. Inson tabiatning mahsuli ekanligi va uning ustidan hukmronlik qilmasligi.

2. Tabiatning tarkibiy qismi sifatida hissiy, javobgarlik, tabiatga nisbatan muhabbat, tejamkorlik va insonga nisbatan ekologik qadriyatlar tizimini shakllantirish.

3. Tabiat va insonning jismonan va ruhan salomatligini muhofaza qilishga hamda saqlashga qaratilgan faoliyatini, qayta tiklash kabilarni shakllantirish. «Global darajada fikr qil», «Mahalliy darajada faoliyat ko'rsat» - degan zaylda ish yuritish [1; 11-b].

Uzluksiz ekologik ta'lim o'z oldiga quyidagi **vazifalarni** qo'yadi:

1. *Shaxsda adekvat ekologik tasavvurlarni shakllantirish.* SHaxsning eng muhim ekologik tavsifi tabiat olamiga psixologik kirib borish hisoblanib, bu ekologik psixopedagogika nuqtai nazaridan shaxsda mavjud ekologik tasavvurlar tizimi darajasi bilan bog'liq.

2. *Shaxsning tabiatga sub'ektiv munosabatini shakllanishi.* Tabiatga sub'ektiv munosabatning xususiyati shundan iboratki, u tabiatga munosabatning jadalligi, anglashning darajasi kabi ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi.

3. *Tabiiy ob'ektlar bilan munosabatdagi adekva tstrategiyalar va aniq texnologiyalarni shakllantirish.* Ekologik psixopedagogika nuqtai nazaridan shaxsning amaliy faoliyatida, tabiiy ob'ektlar bilan mavjud strategiyalar va texnologiyalarni o'zlashtirish orqali shakllanadi [1; 12-b].

O'rta umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari o'quvchilariva oliy ta'lim talabalari uchun uzluksiz ekologik ta'limning asosiy **talablari**:

1. Tabiatning bir butunligi haqidagi izchil bilimlarni egallash. Tabiat qonunlari va hodisalari, tabiat, inson va jamiyatning o'zaro bog'lanishlarini, ekologik muammolar va ularni hal etish yo'llarini o'zlashtirish.

2. Eng muhim ahloqiy-estetik va etika ham iyatga ega bo'lgan, tabiatga nisbatan tarbiyalangan bo'lishi, o'quvchi o'z faoliyatida ekologik maqsadga yo'naltirilgan harakatlarni amalga oshirish, tabiiy atrof-muhitni tiklash va muhofaza qilishda faol harakat olib borish. Shaxs sifatida tabiatga va odamlarga nisbatan mehr-muruvvatli munosabatda bo'lish.

3. Ekologik vaziyatlarni o'zgarish sabablarini va ularning oqibatlarini tahlil qilalish. Ma'naviy turmushda kelib chiqadigan ekologik muammolarni hal etishda muqobil fikrlarni topa olish[2; 17-20 betlar].

O'rta umumta'lim maktablarining 11-sinf o'quv rejasida biologiya fani kesimida "Ekologiya asoslari va tabiatni muhofa qilish"ga 71 soat ajratilgan bo'lib, nazariy, amaliy mashg'ulot, laboratoriya mashulotlari va ekskursiyadan iborat.

Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning o'quv rejasida biologiyaga oid fanlarga umumiy miqdorda 80 soat ajratilgan bo'lib, unda ekologik ta'lim va tarbiya masalalariga ahamiyat qaratilgan. Tabiiy fanlar chuqurlashtirilib o'tiladigan akademik litseylarda "Ekologiya asoslari" faniga 51 soat, shundan 18 soat nazariy, 16 soat amaliy, 2 soat laboratoriya mashg'ulotlariga va 15 soat mustaqil ta'limga ajratilgan.

Ekologik ta'lim oid fanlarning oliy ta'lim muassasalari o'quv rejasidagi o'mini quyidagilar bilan izohlash mumkin. Oliy ta'lim muassasalarida uzluksizlikni ta'minlash maqsadida ekologik ta'lim barcha yo'nalishlar o'quv rejasidan majburiy kurs sifatida o'rin olgan. O'quv rejada ko'zda tutilgan ekologik ta'lim mazmuni namunaviy dasturda o'z aksini topishi lozim. SHuningdek, dasturda "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish fanining predmeti tarixi, ekologik ta'limning maqsadi va vazifalari, inson va tabiat orasidagi munosabatlar, ekologik inqirozlar, muhit tushunchasi, ekologik omillar, biotik munosabatlar, biologik maromlar, populyasiya, ekologik tizimlar, biosfera, noosfera tushunchasi, tabiiy resurslar, atmosfera tarkibi va tuzilishi, ahamiyati. Ifloslanish manbalari, suv resurslari va ularni muhofaza qilish, tuproqni muhofaza qilish tadbirlari, hayvon va o'simlik dunyosini muhofaza qilish haqidagi bilimlarni berish ko'zda tutilgan.

Tabiatni muhafaza qilish fani dasturi mazmuni asosan O'zbekistonda tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslar va ulardan oqilona foydalanish, maxsus muhofazaga olingan hududlar, davlat va nodavlat tashkilotlari olib borayotgan tabiatni muhofaza qilish bo'yicha amaliy ishlar bo'yicha ma'lumot berishga asoslangan.

Oliy ta'lim muassasalarining nomutaxassislik yo'nalishlari o'quv rejasida "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish" fanidan 14 soat ma'ruza, 16 soat amaliy mashg'ulotlari hamda mustaqil ta'lim uchun 30 soat ajratilgan. Mutaxassislik yo'nalishlari o'quv rejasida esa ushbu fan uchun 14 soat ma'ruza, 16 soat laboratoriya mashg'ulotlari, 30 soat mustaqil ta'lim uchun ajratilgan [3; 4-5 betlar].

Shuningdek, "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish" fani dasturida tabiat, jonsiz va jonli tabiat, ekologik omillar va ularni tirik organizmlarga ta'sir etishi hamda tabiiy resurslar va ularni muhofaza qilish, shuningdek ularni kelgusi

avlodlarga etkazish masalalarini hal etishga yo'naltirilgan.

Shu o'rinda aytib kerakki, biologiya o'qituvchilari tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalari o'quv rejasida ekologiyaga oid fanlarga juda kam o'rin ajratilgan. Vaholanki, yuqorida ko'rib o'tilganidek o'rta ta'lim maktablari va o'rta maxsus ta'lim muassasalari o'quv rejasida ajratilgan soatlar deyarli ikki barobarga ortiq. Binobarin bu nomuvofiqlik etuk malakali mutaxassislar tayyorlashga hamda pirovardida ta'lim sifatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz ta'lim tizimida uzluksiz ekologik ta'limni rivojlantirish uchun e'tibor va sharoitlar yaratilgan. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshishi ta'limning har bir bo'g'inida faoliyat olib borayotgan o'qituvchi-pedagoglar oldiga ulkan mas'uliyatli vazifalar yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хайдарова Х, Баҳодирова З, Якубжонова Ш. Экология методикаси. Т: "Iqtisod-moliya", 2009. -Б 11-13.
2. Хўжаназаров Ў.Э., Якубжонова Ш.Т. Экология ва табиатни муҳофаза қилиш. Т: -Б 17-20.
3. Якубжонова Ш.Т., Кучкаров Н. Ю., Турабоев А.Н., Шерназарова Б.Б. Экология ва табиатни муҳофаза қилиш. Т: "Navro'z", 2016. -Б4-5.

UZLUKSIZ TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHI YOSHLAR ONGIDA "OMMAVIY MADANIYAT"NING RUHIY TA'SIR VOSITALARIDAN HIMOYA QILISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

D.MIRALIEVA,

TDIU "Innovatsion ta'lim" kafedrası katta o'qituvchisi,

Sh. YULDOSHEVA,

TDPU dotsenti

Mazkur maqolada "ommaviy madaniyat"ning yoshlar ongida ruhiy ta'sir vositalari va global tarmoqlar orqali namoyish qilinayotgan film va videoo'yinlarning yoshlar ongiga ta'siri va ulardan himoya qilishda kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: *Ommaviy madaniyat, g'oya, axloqiy buzuvchilik, zo'ravonlik, hayosizlik, giyohvandlik, ichkilikbozlik, g'ayriinsoniy "nikoh"lar, immunitet, egotsentrizm.*

В данной статье автор рассматривает такие проблемы как негативное влияние «массовой культуры» на сознание молодого поколения через средства массовой информации и глобальные сети, которые являются средством психологического воздействия на ум молодёжи и важность развития навыков чтения в формировании сопротивления против массовой культуры.

Ключевые слова: *Популярная культура, идеи безнравственности, насилие, наркомания, алкоголизм, иммунитет, эгоцентризм.*

In this article, the author examines such problems as the negative impact of «mass culture» on the consciousness of the younger generation through the media and global networks, which are a means of psychological influence on the mind of young people and the importance of developing reading skills in the formation of resistance against the mass of culture.

Key words: *Popular culture, ideas of immorality, violence, drug addiction, alcoholism, immunity, egocentrism.*

O'zbek xalqining milliy madaniyati, qadriyatlari ezgulikni targ'ib qilishga yo'naltirilgan bo'lib, u yoshlarda milliy g'urur, o'zlikni anglash, jamiyat a'zolari orasida hamjihatlik, hamkorlik, inoqlik, nekinlikni tarbiyalashda alohida ahamiyatga ega. Shuning uchun ham respublikamizda milliy madaniyatni, qadriyatlarni rivojlantirishga, yoshlarning ma'naviy – axloqiy tarbiyasiga jiddiy e'tibor berilmoqda. Bu xususda qator qaror va farmonlar qabul qilingan [1], ularning ijrosi ta'minlanmoqda. Biroq olib borilayotgan ijobiy ishlarga qaramay ba'zi yoshlar "ommaviy madaniyat" ta'siriga tushib qolmoqdalar. Bu holat uzluksiz ta'lim tizimining har bir

bosqichida muntazam va tizimli ish olib borishni talab etadi. Jumladan, oliy ta'lim bosqichida ham. Talabalarda "ommaviy madaniyat"ga qarshi kurashuvchanlikni shakllantirish ishlarini tashkil etishda qo'yilgan maqsadga erishish uchun voqea-hodisaning kelib chiqishini, uni rivojlantiruvchi, ta'sir etuvchi omillarini atroflicha o'rganish talab etiladi.

"Ommaviy madaniyat"ning shunday shakl va ko'rinishlari borki, ularning ta'siri natijasida kishilarda ma'naviy axloqiy illatlarning bir qator ko'rinishlari namoyon bo'ladi. Jumladan: 1) axloqiy buzqlik; 2) zo'ravonlik va zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi filmlar va kompyuter o'yinlariga odatlanib qolish; 3) o'zim bo'lsam bo'ldi, o'zga bilan ishim yo'q qabilida ish tutish; 4) barcha narsalarga shaxsiy manfaat nazari bilan yondashish; 5) shaxsiy manfaatni har narsadan ustun qo'yish – bu borada hech kim bilan hisoblashmaslik, hattoki, ota-ona hurmati va fikrini ham mensimaslik; 6) o'z nafsining quliga aylanish; 7) hayosizlik, giyohvandlik, ichkilikbozlik, tubanlikka mukkasidan berilish; 8) g'ayriinsoniy "nikoh"lar kabi o'ta salbiy holatlar[3;30-b].

Jamiyatning eng muhim qatlami bo'lgan yoshlar oila va uzluksiz ta'lim muassasalarida shakllanadilar. Uzluksiz ta'lim muassasalarida tahsil ko'rayotgan yoshlar bugungi kunda o'z vaqtlarining aksariyat qismini kompyuterlar va mobil vositalar bilan muloqotga bag'ishlamoqdalar. Global tarmoqlar bo'ylab (INSTAGRAM, TELEGRAM, TWEETER) axloqiy buzqlik, zo'ravonlik, individualizm, egotsentrizm g'oyalari targ'ib qilinmoqda. Chunki ommaviy axborot vositalari "ommaviy madaniyat"ni tarqatishda, yoshlar ongiga buzg'unchi g'oyani singdirishda, ularga emotsional ta'sir qilishda juda kuchli qurol bo'lib xizmat qiladi. Global tarmoqlar orqali namoyish qilinayotgan film va videoo'yinlar psixik jarayonlarni, taqlidni faollashtiradi. Aynan filmlar inson psixikasiga ta'sir qilishning kuchli quroli sifatida talqin etiladi. Bu o'rinda shuni ta'kidlab o'tish lozimki, ba'zi chet mamlakatlardan eksport qilinayotgan filmlarda, o'zimizning ba'zi bir teleko'rsatuvlarda "Jismoniy kuch- vujudga kelgan muammoni echishning muhim uslubi", "Hamma narsani sotib olish, sotib yuborish mumkin" kabi g'oyalar turli syujetlar yordamida tomoshabinlar e'tiboriga havola etiladi[4;23-b]. Bu kabi g'oyalar hali ongi to'laligicha shakllanib ulgurmagan shaxslarning ongiga ta'sir ko'rsatib ularni zaharlaydi. G'arb mamalakatining urf-odatlar, hayot tarziga qiziqish, taqlid kuchayib o'z millatining urf-odatlar, an'analariga rioya qilish susayadi. Ijtimoiy-psixologik jihatdan bu holatlarning salbiyligi shundaki, vujudga kelgan muammoning "yagona echim yo'li"ning qolipi mavjudligi va uning nusxasini targ'ib etishdir. Shu tariqa ijtimoiy me'yorlar,

stereotiplar va ideallar yaratilib, og'ishli xulq namunalari "emotsional ranglar" vositasida, ya'ni psixologik ta'sir ko'rsatishni kuchaytirish maqsadida qo'llaniladi, bu esa, individual va milliy qadriyatlar tizimining emirilishiga, maishiy va ijtimoiy me'yorlarning buzilishiga, individual qadriyatlar tizimining parchalanishiga, individual ma'naviyatning deformatsiyalashuviga olib keladi. Bunday vaqtda "fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish" har qachongidan ko'ra muhim ahamiyat kasb etadi.

"Ommaviy madniyat" hozir insoniyat hayotining barcha jabhalariga tez kirib bormoqda va o'zi uchun qulay g'oyaviy-estetik makonni shakllantirmoqda. Tadqiqotchilarning fikricha, "ommaviy madaniyat" "yoshlar submadaniyati" industriyasi; ommaviy ijtimoiy mifologiya; odamga murakkab qadriyatlar yo'nalishi tizimini joylashtirish; dunyoni ko'p qirrali tushunishni oddiylashtirish; hordiq industriyasi, turli shoularni, qiziqish va dam olishni sanoat asosiga ko'chirish; sog'lomlashtirish; madaniy, estetik ehtiyojlar qondirishni boshqarish va individual, shuningdek, jamoa foydalanadigan xizmatlar, takliflarni rag'batlantirish tizimini tashkil etish(reklama, imidjmaykerlik va hokazo), har xil o'yinlar, mexanik o'yinlardan tortib elektron, kompyuter va boshqa vositalardan foydalanish kabi yo'nalishlarga ega. U yoshlar ongi, dunyoqarashi, shuningdek salohiyatini tamoman qamrab oladigan "jozibador" niqoblar ostida ish ko'radi. Ular quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi: 1. Musiqi bilan bog'liq bo'lgan musiqi fanatlari –rokerlar, panklar, gotlar, reperlar, metalliklar, trans-madaniyat. 2.Alohida dunyoqarashlari, hayot tarzlari bilan ajralib turuvchi xippi, emo, panklar, rostanlar. 3.Sport bilan bog'lik –sport fanatlari, rollerlar, strit-baykerlar, baykerlar. 4. O'yin bilan bog'liq boshqa reallikka o'tuvchi yo'nalish-geymerlar,tolkienistlar. 5.Kompyuter texnologiyalari bilan bog'liq yo'nalish-xakerlar, geymerlar[5;136-b].

Bugungi kunda yoshlarning axloqi va ma'naviyatiga, ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan "ommaviy madaniyat" ko'rinishlari va shakllari sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Film va kliplar. P.I.Glushkoning yozishicha "televideniadagi "ommaviy madaniyat"ning 70-80%ermak, vaqt o'tkazishni nazarda tutadi. Unda bema'ni siyqa syujetlarga qurilgan seriallar, shou o'yinlar, tomoshalar va konsertlar namoyish etiladi". Bu ko'rsatuvlar inson ruhiyatiga g'ayritabiiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan bir qatorda, xorijda suratga olingan jangari kinofilmlar, turli kompyuter o'yinlaridagi shafqatsizlik, vahshiylik, qotillik aks etgan lavhalarning yoshlar tomonidan tomosha qilinishi natijasida ularning ruhiyatida keskinlik, berahmlik, shafqatsizlik, atrofdagilarga bepisandlik illatlari

kuchayadi. Eng achinarlisi yuqoridagi film va kliplarda rol o'ynayotgan aktyor va aktrisalarga talaba-yoshlarimiz ko'r-ko'rona taqlid qiladilar.

2. Bugun G'arb olamida aksariyat yoshlar ma'naviyati tanazzulga uchrayotganligi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ayrim ommaviy axborot vositalarida tanazzulga uchrayotgan G'arb yoshlarining hayoti ibratli turmush tarzi sifatida targ'ib qilinmoqda. SHuning uchun ham talabalarga bunday hayot tarzini tahlil qilib, uning salbiy jihatlarini ajratib ko'rsatish va unga qarshi tura olish ko'nikmasini shakllantirish vazifasi yanada dolzarblashmoqda.

3. Turli mamlakatlarda ishlab chiqarilayotgan yoshlarni didsizlikka undovchi andozasiz kiyimlar, ularda bitilgan ma'nosiz yozuvlar, yovuzlikka chorlovchi suratlar. Ular yoshlar ongini zabt etib, ular ruhiyati va didiga ta'sir ko'rsatadi.

4. G'arb yoshlarining uyushgan jinoyatchilik va zo'ravonlikka berilishlari. Bunday harakatlarning kelib chiqishiga turtki beradigan asosiy sabab – yoshlarga me'yoridan ortiq tarzda erkinlikning berilishidir. Buning natijasida ular: “Men erkin shaxsman, bilganimni qilishim kerak, yoshligimda o'ynab qolishga haqim bor, ko'nglim tusagan ishini qilishga haqliman, o'z erkim o'z qo'limda, hattoki ota-onam ham mening erkimni bo'g'ishga haqli emas”,- degan aqidaga o'rganadilar.

5. G'arbona turmush tarzida g'urur-iftixor, or-nomus, erkaklik sha'ni, ayollik iffati degan nozik tushunchalarning yo'qolib borayotganligi. O'zbek millatiga xos bo'lgan yuqoridagi kabi tushunchalarning yo'qolib borayotganligi oila mustahkamligi va yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki “ommaviy madaniyat”ning sport, kompyuter texnologiyalari bilan bog'liq ko'rinishlari tobora kengroq yoyilmoqda. Albatta, yoshlarimizning yangilikka intiluvchanligi, zamon bilan hamohang holda bo'lishlikka intilishlarini inobatga olsak, ularning axborot texnologiyalaridan foydalanishga qiziqishlarini ma'qullash lozim. Biroq, ikkinchi tomondan yoshlarimizni ma'naviy etuk, barkamol bo'lib shakllanish jarayonida axborotlar oqiminining salbiy tomonlari borligini ham nazardan qoldirmaslik zarurdir. Salbiy tomoni, axborotning sifatsizligi va uni belgilashda yoshlarimizda ijtimoiy-psixologik xususiyatlar shakllanmaganligidir.

Yoshlar ongini zabt etayotgan “ommaviy madaniyat”ga qarshi kurashish O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatida ustuvor o'rin egallamoqda. SHu maqsadda amaldagi qonunchilikka qator o'zgartish va qo'shimchalar kiritilmoqda, yangi huquqiy me'yorlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi

Prezidentining 2017 yil 12 yanvarda “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirishni oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha kommissiya tuzish to‘g‘risida”gi Farmoyishi qabul qilindi. Bu hujjatda aholining keng qatlamini kitob o‘qishga jalb qilish, kitob o‘qish va kitobxonlikni targ‘ib etish, bolalarni bog‘cha yoshidan boshlab kitobga mehrli qilib tarbiyalash, kitob mahsulotlarining mazmuniga e‘tibor berish, ularni chop etish sifatini yaxshilash, turli mazmundagi kitoblar bilan to‘ldirilgan kitob do‘konlarini ko‘paytirish, kitoblar fondini yanada boyitish ko‘zda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori.28.07.2017 y. NPQ-3160.
- 2.Quronov M., Jabborov H. Aholida ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mustahkam mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ta’sirchan pedagogik-psixologik tamoyillari //Psixologiya.–Buxoro, 2017. 4- son. 16- b.
- 3.Safarova R.G. R.H.Djuraeva va boshq. O‘quvchi-yoshlarni ommaviy madaniyat xurujlaridan himoya qilishning nazariy-metodologik asoslari. Monografiya-T.: “Tafakkur qanoti”nashriyoti-2017.- 12,9 b.t.
- 4.Sharopova S.D. Yoshlarda mafkuraviy immunitet shakllanganligining ijtimoiy-psixologik jihatlari. Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. T., 2020. 141 b.
5. Крохина Н.П. и др. Культура и межкультурные взаимодействия в современном мире: Учебное пособие с приложением (коллектив авторов). Шуя: изд-во Шуйского филиала ИвГУ, 2014. - 165 с.

UZLUKSIZ TA'LIM INTEGRATSIYASI JARAYONIDA O'QUVCHI – TALABALARDA MUSTAQIL TA'LIM KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARI

G.M.MUSAXANOVA,
katta o'qituvchi, TDIU

Ushbu maqolada muallif tomonidan bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimi integratsiyasi va unda ta'lim olayotgan o'quvchi - talabalarning mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari va ushbu sohada uchrayotgan muammolar borasida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, mustaqil ta'lim, ko'nikma, kompetensiya, zamonaviy yondoshuvlar.

В данной статье автор рассматривает интеграцию системы непрерывного образования на сегодня и механизмы формирования в ней самостоятельных навыков обучения студентов, а также проблемы, возникающие в этой области.

Ключевые слова: непрерывное образование, самостоятельное обучение, умение, компетентность, современные подходы.

In this article, the author examines the integration of the lifelong education system for today and the mechanisms for the formation of independent learning skills in it, as well as the problems arising in this area.

Key words: lifelong education, independent learning, skill, competence, modern approaches.

Bizga ma'lumki, uzluksiz ta'lim tizimining har bir bosqichida o'quvchi – talabalarning mustaqil izlanish va o'rganishi uchun doimo extiyoj mavjud.

Ayniqsa, ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, bugungi kun yoshlarini muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqod, ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish kabi fazilatlarni shakllantirishda mustaqil ta'limning o'rni beqiyosdir.

Jahonning rivojlangan mamlakatlari uzluksiz ta'lim tizimida mustaqil o'rganish keng targ'ib qilinadi va bilim olishning bunday usuli ish jarayoni va kasbiy mahoratning muntazam ravishda takomillashuviga olib keladi. Umuman olganda mustaqil o'rganishning ahamiyati juda katta bo'lib, u iqtisodiy ravnaq topishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi va mamlakatning jahon bozorida yanada raqobatbardosh bo'lishiga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonining asosini tashkil etuvchi umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarni muntazam va tizimli bilimlar olishlarini, keng dunyoqarash hamda ijodiy mustaqil fikrlashlarini shakllantirishni, o'quvchilarning barkamol shaxs sifatida kamol topishlarini, ularning qiziqishlari va ijodiy qobiliyatlarining rivojlantirishni ta'minlaydi. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda fan yoki mavzuning mazmuni birinchi o'rinda turadi. Shuningdek, o'quv materialining tuzilishi va uni bayon etish uslubi ham katta ahamiyatga ega. Pedagoglar tomonidan o'quvchilarni faqatgina yangi ma'lumotlar bilan tanishtirish emas, balki o'qitish jarayonida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga asosiy masala sifatida qarash maqsadga muvofiqdir.

Ma'lumki, hozirgi zamon talablariga javob beradigan mutaxassis kadrlar tayyorlash uzluksiz ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Yoshlarga ta'lim va tarbiya berishning murakkab vazifalarini hal etish o'qituvchilarning g'oyaviy e'tiqodiga, kasb mahoratiga, iste'dodi va madaniyatiga, hozirgi zamon pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llashi, o'quvchi -talabalarni o'zaro faollikka olib kelishiga bog'liqdir. O'quvchi -talabalarning o'zlashtirishida mustaqil o'quv faoliyati asosiy rol o'ynaydi. Uzluksiz ta'lim jarayonida o'quvchi - talabalar o'zining mustaqil o'quv faoliyatida o'quv mashg'ulotlaridan olgan bilimlarini mustahkamlaydi, kengaytiradi, chuqurlashtiradi, tushunchalar yoki ularning xossalari umumlashtiradi yoki xususiylashtiradi, olingan bilimlarini amaliyotda muammolarni echishda qo'llaydi, qo'yilgan muammoni hal qilish yo'llarini mustaqil izlaydi va echish usullaridan eng maqbulini, samaralisini tanlaydi, kelgusi o'quv mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'radi.

Ta'lim sohasidagi ulkan islohotlardan yana biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida» 2020 yil 2 martdagi PF-5953-son Farmoniga muvofiq yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish tartibini belgilash borasidagi ulkan vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Sirtqi ta'limda o'qish muddatlarini belgilashda kunduzgi ta'lim shaklidagi tegishli ta'lim dasturlari bo'yicha jami o'quv yuklamaning kamida 30 foiz miqdoridagi soatlar hajmini bevosita professional ta'lim muassasasida o'qitish va qolgan qismini mustaqil ta'lim shaklida o'zlashtirish hisobga olinadi. Demak, ushbu fikrlarga asoslangan holda aytish mumkinki, uzluksiz ta'limning ma'lum bir vaqt oqsab qolgan bo'g'ini professional ta'lim tizimida ham mustaqil ta'limning ulushini rivojlantirishga ahamiyat qaratilishi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Uzluksiz ta'limning professional ta'lim tizimi yoshlarimizni kasb-hunar o'rganishida asosiy bo'g'in hisoblanadi. Unda sirtqi ta'limning mavjudligi esa yoshlarga qulaylik tug'diradi. Sirtqi ta'limda o'quv jarayoni kunduzgi ta'lim uchun ta'lim sohalarining tegishli ta'lim standartlari, malaka talablari asosida tayyorlangan hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan o'quv rejası va fan (modul) dasturlari asosida tashkil etiladi. O'quv sessiyasigacha bo'lgan muddatda sirtqi ta'limda o'qish mustaqil, jumladan, masofadan turib ta'lim olish shaklida amalga oshiriladi. Bunda o'quvchi metodik ko'rsatmalardan foydalangan holda semestr uchun rejalashtirilgan fanlarning dasturlarida belgilangan mavzularni mustaqil o'zlashtiradi. O'quvchi fan (modul) bo'yicha topshiriqlarni bajargandan so'ng uni fan o'qituvchisiga belgilangan muddatlarda (odatda, masofadan turib internet orqali) yuboradi hamda qayddan o'tkazadi. Fan o'qituvchisi o'quvchi yuborgan materiallarni tekshirib, oraliq ishi sifatida baholaydi. Fan o'qituvchisi mavzular bo'yicha navbatdagi topshiriqlar va ko'rsatmalarni yuborishi, shuningdek, onlayn rejimida o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishi mumkin. Shu jarayonda o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim tizimida mustaqil ta'lim bo'yicha shakllangan ko'nikmalari samarali natija beradi.

Uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlardan yana biri sifatida O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli Farmoni asosida "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030

yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” [1] qabul qilinganligi ayni mazkur muammolarni bartaraf etishga qaratilganligini aytish mumkin.

Kredit-modul tizimi, bu — ta’limni tashkil etish jarayoni bo’lib, o’qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o’lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta’minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash. Shunday ekan, kredit – modul tizimi dars mashg’ulotlarini nafaqat o’qitishni innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida olib borish, balki talabadan mustaqil o’qib-o’rganish, ta’limga yangicha munosabatda bo’lish, mehnat bozori talabidan kelib chiqib, zaruriy va chuqur nazariy bilimlarni egallash, amaliy ko’nikmalarini shakllantirishga o’rgatishdan iboratdir. Muxtasar aytganda, mazkur tizim talabaning kasbiy rivojlanishi va kamolotiga yo’naltirilgan. Ilm sohibining butun hayoti davomida bilim olishini ta’minlashga hamda mehnat bozori va zamonaviy talablarga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishga qaratilgan deb aytish mumkin.

Kredit-modul tizimining joriy etilishi o’qituvchi va talabaning hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanadi. Modulli ta’limda pedagog tinglovchining o’zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. Talaba esa yo’naltirilgan ob’ekt tomon mustaqil harakat qiladi. Eng katta urg’u ham talabalarning mustaqil ta’lim olishiga qaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta’lim jarayonida o’quvchi – talabalarda mustaqil ta’lim ko’nikmalarini shakllantirish integratsiyasini takomillashtirish jahonning rivojlangan mamlakatlari uzluksiz ta’lim tizimiga raqobatbardosh kadrlarni etishtirib chiqarishga asos bo’ladi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora–tadbirlari to’g’risida”gi qarori. “Xalq so’zi” gazetasi. 2017 yil, 21 aprel, № 79 (6773)
2. Sh. Mirziyoev. O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi. 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli Farmoni. <https://lex.uz/>

UZLIKSIZ TA'LIM TIZIMIDA BOLALARNI SPORT BILAN SHUG'ULLANISH MOTIVATSIYASI

Q.O.ARZIBAYEV,
O'zMU dots.v.b.

Ushbu maqolada uzliksiz ta'lim tizimida bolalarning sport bilan shug'ullanishlarining ahamiyoti ularni shug'ullanish motivatsiyasi xaqida so'z yuritilgan. Sport bolalar, yoshlar kamolotga yetishishi, ularning bilim olishlariga ko'maklashishi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, o'quv jarayoni, bolalar, ong, motivatsiya, sport, sportchi, mashg'ulot, shug'ullanish, trener, psixologik, rivojlanish, rivojlantirish, shakllantirish, intensiv, qiziqish, individual xususiyat

This article emphasizes the importance of involving children in sports in the continuing education system. It is shown that sport helps children and young people to achieve harmonious development.

Keywords: education, training, children, mind, motivation, sport, athlete, occupation, train, trainer, psychologist, development, develop, form, intensive, interest, individual property

В данной статье подчеркивается важность вовлечения детей в спорт в системе непрерывного образования. Показано, что спорт помогает детям и молодым людям достичь гармоничного развития.

Ключевые слова: образование, обучение, дети, ум, мотивация, спорт, спортсмен, занятие, тренироваться, тренер, психолог, развитие, развивать, формировать, интенсив, интерес, индивидуальная собственность

Mamlakatda yuksak madaniyatga ega bo'lgan har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida, uzliksiz ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka va bilimlarini o'rnatishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlarni belgilash, iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya) jarayoniga innovatsion yondashuvlar joriy etish maqsadga muvofiq xisoblanadi.

Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish tizimi amalga oshirilmoqda.

Jumladan, – uzliksiz ta'lim tizimida bolalar va o'smirlar sport maktablari o'quvchi-sportchilari o'rtasida "Bolalar olimpiya o'yinlari"ni o'tkazish orqali iqtidorli sportchilarni aniqlash va yoshlar terma jamoalariga zaxira yaratish hamda

oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida "Talabalar spartakiadasi" sport musobaqasini tashkil etish natijasida talabalarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish;

– umumta'lim maktablari o'quvchilari o'rtasida sport musobaqalari va jismoniy tarbiya fanidan olimpiadalarni tashkil etish va shu orqali g'olib o'quvchilarni bolalar va o'smirlar sport maktablariga saralab olish, selektsiya ishlarini tizimli amalga oshirilmoqda;

– kichik yoshdan bolalarda sport bilan shug'ullanishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda ularning ma'lum bir ko'rsatkichlari asosida qaysi sport bilan shug'ullanishini tanlash, mustaqil rejalashtirish qobiliyatini rivojlantirish;

– umumta'lim maktab o'quvchilari o'rtasida "Maktab sporti" festivallari hamda turli sport turlari bo'yicha musobaqalar, shu jumladan "Maktab futbol ligalari"ni tashkil etish va o'tkazish va shu kabilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yillargacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi"gi PF-5712-son farmonining m) bandida "yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish" – deb ko'rsatib o'tilgan bo'lib shulardan bittasi "yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga jalb etish" xisoblanishi millat genofondini yaxshilashga xizmat qilishi muqarrardir.

O'z navbatida o'quvchilarining muntazam sport turlari bilan shug'ullanishga shart sharoitlar yaratish bilan bir qatorda ularning shug'ullanish motivatsiyasini o'rganish unga ta'sir o'tkazish masalasiga ham e'tibor qaratish masalasi yuzaga keladi.

Motivatsiya, ixtiyoriy fazilatlar sifatida, shakllantirilishi uzoq vaqt talab etadigan jarayondir[1].

Sport motivatsiyasi individual xususiyatga egadir.

Sport orqali shaxsni shakllantirish bolalikdan boshlanadi, bunda motivatsiya sportga jalb qilishning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi[2].

Bolalarni sport bilan shug'ullanishga, intensiv ravishda mashg'ulot o'tkazishga, musobaqalarda qatnashishga, o'z ustida ishlashga, tengdoshlari bilan o'zaro munosabatda bo'lishga, mashg'ulot va sport musobaqalarini deb ba'zi jozibali mashg'ulot shakllaridan voz kechishga, qiyinchiliklarni engishga harakat qiladigan sport motivatsiyasini rivojlantirish uchun psixologik uslublar

hanuzgacha o'rganilmoda.

Sport motivatsiyasining o'ziga xosligi sport faoliyatining sifatli o'ziga xosligi bilan bog'liq. Sport motivatsiyasining ikki darajasi mavjud: - umumiy motivatsiya. Uning shakllanishi butun o'quv jarayonining vazifasidir. Buning zaruriy sharti - bu bolaning ongida uzoqqa cho'zilgan maqsadni belgilash va birlashtirish; - ushbu mashg'ulotda, ma'lum bir bosqichda, umumiy motivatsiya bilan ajralib turadigan, mashg'ulotning ushbu bosqichidagi vazifalarni anglash va o'z holatini baholash, imkoniyatlarning ishlashi orqali yangilanadigan motivatsiya.

Sport motivatsiyasining rivojlanishi va ishlashi bir qator shaxsiy xususiyatlarni rivojlanishining yuqori darajasini talab qiladi: - sportga ijobiy munosabat va sport mashg'ulotlaridagi qiyinchiliklarni engish; - hissiy-ixtiyoriy fazilatlar - qat'iyatlilik, o'ziga ishonch, o'zini boshqarish, topqirlik, hissiy barqarorlik, jamoa hissi va uning namoyon bo'lishi.

Sport motivatsiyasi deganda sportchi shaxsining ayni vaqtdagi holati belgilanadi, u ayni paytda mumkin bo'lgan maksimal sport natijasiga erishishga qaratilgan maqsadlarni belgilash va amalga oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi [3].

Har bir bola sport bilan shugullanish motivatsiyaga muhtoj bo'ladi. Motivatsiya istalgan natijalarga erishishga yordam beradi.

Sport mashg'ulotlarining boshlang'ich bosqichida sport bilan shug'ullanish motivatsiyani barqaror shakllantirishga e'tibor qaratish juda muhimdir.

Bolalarni sport bilan shu g'ullanishga nima undaydi?

Sport bilan shug'ullanish motivatsiyasining asosida quyidagi ehtiyojlar yotadi: - fiziologik; - psixologik; - ijtimoiy; - moddiy.

Motivatsiyaga bolalarning yosh xususiyatlari ta'sir qiladi.

Boshlang'ich maktab yoshida (ko'plab bolalar sport bilan shug'ullanishni boshlagan yosh), bolaning sport bilan shug'ullanishiga bo'lgan motivatsiyasi sport faoliyati bilan bog'liq bo'lgan tabiiy biologik ehtiyojni qondirish, jismoniy holatni yaxshilash istagi, do'stlar bilan munosabatda bo'lish, o'ziga hurmat bilan munosabatda bo'lishga intilish, turli taassurotlar olishda namoyon bo'ladi.

Bolalikda sport bilan shug'ullanish motivatsiyasi sifatida quyidagi tashqi omillarni ko'rish mummi bo'ladi: do'stlarga taqlid qilish, ota-onalarning jismoniy tarbiya va sportga munosabati, ayniqsa otasining. Ota-onalar o'z farzandlari uchun istalgan maqsadlariga erishishlarida namuna manbai xisoblanadilar.

Agar bolada motivatsiya bo'lsa, u o'z kuchlari bilan o'z qobiliyatlarini

rivojlantiradi. Bunday bola maqsadga erishish yo'lida unga yordam beradigan ma'lumotni o'zlashtirishga intiladi. Bundan tashqari, motivatsiya yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga yordam beradi.

Aksariyat bolalarda sport faoliyatining eng yuqori cho'qqisi 12 yoshga to'g'ri keladi. Yosh davrlar psixologiyasi ushbu yoshni ijtimoiy rivojlanish va bolaning o'ziga-o'zi boho berishni shakllantirish nuqtai nazaridan muhim deb belgilaydi. Ushbu yoshdagi sportchilar rivojlanishning keskin bosqichini bo'shidan otkazadilar. Ushbu yoshdagi sportchilar bilan ishlashda sport psixologiyasining tamoyillaridan foydalanish juda muhimdir. Bu boyicha bir qator amaliy tavsiyalar mavjud bo'lib ular yosh sportchilarning talablariga javob beradigan etarli sport sharoitlarini yaratishga yordam beradi, sport bilan shug'ullanishiga motivlashtiradi va sportni erta tark etishni oldini olishga yordam eradigan

Sport sevimli mashg'ulotga aylanishi uchun bolada barqaror motivatsiyani shakllantirish juda muhimdir. Buning bir necha usuli mavjud: - sportga qiziqishni uyg'otish; - bolaning sportning xilma-xilligi haqidagi tushunchasini kengaytirish (sport dasturlari, sport jurnallari, sport va sportchilar haqidagi filmlar); - bolaning xohishini va uning jismoniy imroniyatlarini hisobga olgan holda individual yoki jamoaviy sport turini tanlashga ehtiyotkorlik va mas'uliyat bilan yondashish.

Bolalarda sport bilan shug'ullanish motivatsiyasini rivojlanishida trenerning o'rni beqiyosdir. Trenerning hulqi, xatti-harakatlari va faoliyati bolaning sport bilan shug'ullanishiga barqaror motivatsiya shakllanishidagi eng muhim omil xisoblanadi. Demak trenerga shaxs sifatida juda katta talablar qo'yiladi. Trenerning faoliyati va bolalar bilan ishlash jarayonida trenerning shaxsidagi ijobiy fazilatlar bolaning sport bilan shug'ullanish kuchli motivatsiya bo'ladi. Trener nafaqat yosh sportchilarning jismoniy, texnik va taktik tayyorgarligi, balki axloqiy xatti-harakatlari, dunyoga va odamlarga munosabati uchun ham javobgardir. Trener bolaning qobiliyatlarini ko'rib chiqishi va rivojlanishiga yordam berishi kerak. Sport bilan shug'ullanishni boshlagan ko'plab bolalar motivatsiyaga muhtoj, bu aniq trener-shaxs tomonidan ta'minlanishi mumkin. Sport mashg'ulotlarining boshlang'ich bosqichida bolalarda sport bilan shug'ullanish motivatsiyasini shakllantirishga trenerlarning e'tibori ayniqsa zarurdir. Sport mashg'ulotlarining dastlabki bosqichida bolalarda sport bilan shug'ullanish uchun barqaror motivatsiyani shakllantirish uchun quyidagilar zarur: - mashg'ulotlarning emotsional boyligi, bolaning ijobiy emotsiyalari; - butun o'quv guruhining bo'sh

vaqtlarini faol o'tkazish; - jamoada qulay psixologik muhit.

Sport bilan shug'ullanish motivatsiyasining rivojlanishiga turli xil mukofotlar va jazolarni qo'llash, muvaffaqiyatlar yoki muvaffaqiyatsizliklar, faoliyat mazmunining jozibadorligi, maqsadlarni belgilash, maqsadlarga yo'naltirish, yutuqlarga erishish motivatsiyasi, mashg'ulotlarni rejalashtirish va boshqa ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi.

Asoslangan sport bilan shug'ullanish motivatsiyasi – juda muhim omil hisoblanadi. Eng yaxshi motivatsiyalardan biri bu bolaning jamoada ishlashidir. Sport yulduzining shaxsiy namunasi ham kuchli motivatsiyadir. Sportda muhim motivatsiya bu g'alaba qozonish uchun o'z-o'zini motivatsiyalashdir. (Ma'lumki, sportchilar bilan psixologlar ishlashadi, ular o'zlaridagi qo'rquv va ishonchsizlikni engishga yordam berishadi.)

Amaliy jihatlari bolaning sport bilan shug'ullanishiga bo'lgan yuqori motivatsiyasini shakllantirish va saqlash juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda uzliksiz ta'lim tizimida sport bilan shug'ullanadiganlarning motivatsion xususiyatlarini o'rganish, tadqiq qilish sog'lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya va sportning tashkiliy shakllari, usullari, vositalari va jarayonini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Yuqorilardan kelib chikib uzliksiz ta'lim tizimida o'quvchilarning sport bilan shugullanishini nazorat qilishda quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

bola mashg'ulotlarga uzliksiz borishini ta'minlang; yutuqlarini e'tirof eting (maqtang); sport haqida suxbatlashing; sport haqidagi filmlarni ko'rsating va muxokama qiling; musobaqalarga birga boring (natijalaridan qat'iy nazar); shaxsiy namuna bo'ling; bosim o'tkazmang (shaxsiy fikrini qadrlang).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Г.Д. Горбунов, Е.Н.Гогунов. Психология физической культуры и спорта: учебник для студ. Учреждений высш. образования / 2-е изд. – М: «Академия», 2014. – 272 с.

2. Z.G.Gapparov. Sport psixologiyasi: jismoniy tarbiya institute talabalari uchun darslik / O'zR Oliy va o'rta mahsus ta'lim vazirligi. – T: «Mehridaryo», 2011. – 345 b.

3. Е.П.Ильин. Психология спорта: СПб.: Питер, 2009. - 352

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA KEKSA AVLOD HAMKORLIGINING TUTGAN O'RNI

A. T. TURGUNOVA,
TDPU (PhD)

Maqolada yosh avlod tarbiyasida Oila instituti, ta'lim muassasalari va ular orasidagi uzviylik, ta'limiy tarbiyaviy funksiyalarini amalga oshirishdagi muammo va echimlar keksa avlod tarbiyasi nuqtai nazardan tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: oila, vorislik, axloqiy vorislik, xulq-odob qadriyatlari, pedagogika, keksa avlod, ajdodlar merosi, yaratilgan shart-sharoitlar va manbalar.

В статье раскрыты проблемы и решения непрерывного взаимодействия и функций института семьи и образовательных учреждений, с точки зрения старшее поколение.

Ключевые слова: семья, наследие, духовное наследие, ценности поведения, педагогика, старшее поколение, наследие предков, созданные условия, источники.

The article reveals the problems and solutions of continuous interaction and functions of the institution of the family and educational institutions, from the point of view of the older generation.

Key words: family, succession, ethically, behavioral values, pedagogy, older generation, ancestral heritage, spiritual support, conditions created, sources.

Uzluksiz ta'lim tizimi eng qadimgi ijtimoiy institutlardan biri sifatida insonning bilimi, ko'nikmalarini oshirish hamda kelgusi avlodga etkazish jarayonidir. Ta'lim tizimi jamiyat hayotining barcha sohalari bilan bog'liq bo'lib, bu bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va boshqa ijtimoiy aloqalarga kirishgan avlodlar orqali amalga oshiriladi. Egallangan bilimlarni doimiy ravishda boyitib borish, takomillashtirish bugungi zamonaviy shaxsning asosiy zaruratlaridan biri hisoblanadi. Har qanday zamonda ham uzluksiz ta'lim tizimi taraqqiyotning hal qiluvchi omili va kasbiy faoliyatning barcha sohalarida shaxsni rivojlantirishning muhim bosqichi bo'lib kelgan. Ushbu omilni anglash dunyoda ta'lim tizimini yangi yo'nalishlarida ilmiy tadqiqotlar olib borishni toqozo qilmoqda.

Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr hisoblanadi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb-hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, komil inson va etuk malakali mutaxassis qiyofasida aks etishi lozim bo'lgan sifatlariga ega bo'lib boradi.

Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni

taqozo etadi[1]. Yoshlarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarini bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirishda maktabgacha ta'lim muassasalarining roli muhim hisoblanadi. Ammo o'ziga xos muammolar, jumladan, muayyan oilalarda maktabgacha ta'lim muassasalariga ota-ona ishda bo'lgan davrda bolaga qarab turuvchi tashkilot sifatida qaralishi ham sir emas albatta. Vaholanki, maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi, eng asosiy bo'g'ini hisoblanadi.

Shu bilan birga uzluksiz ma'naviy tarbiyani tashkil etishda tarbiyaning dastlabki bosqichlari oilada bobolar o'giti, momolar pand-nasihati, ota-ona ibratlari, mehr-muhabbati, katta avlodning barcha xatti-harakatlari ibrat namunasi orqali amalga oshiriladi. Bu ham o'ziga xos ta'limiy-tarbiyaviy jarayon. Mazkur jarayonda oilaning kattalari – bobolar, momolar, yaqin qarindosh-urug'lar ham bevosita va bilvosita ishtirok etadi. Ularning hamjihatligi misolida yoshlar ongiga ezigulik g'oyalari singdirib boriladi. Chunki, aynan oila muhitida muqaddas an'analar, Vatanga muhabbat, iymon-e'tiqod, mas'uliyat, vatanparvarlik, insonparvarlik, ilimga ishtiyoq va madaniyat ko'nikmalari shakllanadi.

Shuningdek, katta avlod vakillari faoliyati va tajribasidan uzluksiz ta'limning umumiy ta'lim tizimida ham samarali foydalanish imkoniyatlari mavjud. Jumladan, xalq ta'limi tizimida olib borilayotgan islohotlar ayniqsa, yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish, orqali yoshlarimizni katta hayotga tayyorlash masalalarida buvi bobolarning o'rniga katta. Ayniqsa o'quvchilarda milliy hamda umumbashariy qadriyatlarni uyg'unlashtirish asosida yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarini tarbiyalash, o'z Vatanga va xalqiga sodiq fuqaroni shakllantirishda keksa avlod vakillarining o'rniga juda muhim, tadqiqotlarga ko'ra, avlodlar o'rtasida vorislik qonuniyati orqali aynan katta avlod o'z ibratlari ilmiy ma'rifati orqali, bilim va tajribalarini kelajak avlodga o'rgatib, yoshlarning qalbiga singdirishi, hayotga tatbiq qilishi lozim[5; 90-b.]. Pedagogik, psixologik izlanishlar natijalariga ko'ra, inson yoshligidan ilm olib, o'z bilimlarini mustahkamlab bormas ekan, ma'rifatdan uzoqlashib, jaholat botqog'iga botib boradi. Shu sababdan ham o'quvchining barkamol shaxs sifatida kamol topishi, uning qiziqishlari va ijodiy qobiliyatlarining rivojlantirilishi, muntazam va tizimli bilimlar olinishi, keng dunyoqarash shakllanishi oila va ta'lim muassasasi hamkorligida ta'minlanadi.

Albatta bu uzviylik oliy ta'lim tizimida ham samarali amalga oshirilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida Oliy ta'limni ma'naviy-axloqiy mazmunini kuchaytirish, talaba-yoshlarning qalbi va ongiga milliy istiqlol g'oyasini, xalqimizning yuksak ma'naviyati va insonparvarlik an'analariga

sadoqat tuygʻusini chuqur singdirish, biz uchun mutlaqo yot va begona boʻlgan gʻoyalarga nisbatan ularda mustahkam immunitet va tanqidiy munosabatni shakllantirish vazifalari belgilangan[2]. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda keksa avlod matonati, teran fikrlari, ezgu ishlari yosh avlodga oʻmak, chinakam ibrat va betimsol namuna boʻlib, hozirgi tahlikali bir davrda milliy tarbiya usullaridan samarali foydalanishni hayotga tadbqiq etish dolzarblik kasb etadi.

Tarbiya va taʼlimni bir-biridan alohida ajratib boʻlmaydi, bu ikki jarayon oʻzaro uygʻun, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak maʼnaviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sogʻlom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi boʻlgan vatanparvar yoshlarni etishda eng avvalo, oilada keksa avlod tomonidan har bir farzandga oʻz tarixiga, toʻplangan tajribaga, intellektual salohiyatga hurmat bilan yondashishni oʻrgatmoq kerak. Ajdodlar merosidan, ularning asarlaridan iqtiboslar keltirish, ibratli hayotlaridan namunalardan foydalanish, maʼnaviy tahdidlarga qarshi ishlar taʼsirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Tarbiyada kuchli taʼsirga ega boʻlgan taʼlim muassasalari oʻzaro munosabatlarni adolat va maʼnaviy mezonlar asosida tartibga solib turadi.

Bugungi kunda zamonaviy texnika taraqqiyotining rivojlanishi jamiyatning barcha sohalariga oʻzining taʼsirini oʻtkazib, yoshlar tarbiyasida salʼbiy oʻzgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Agar bundan oʻn yillar oldin bola kichik jamiyatda - oilada, maktabda va bevosita ijtimoiy muhitda tarbiyalangan boʻlsa, bugungi kunda ommaviy axborot vositalari va internet saytlaridan keladigan tartibsiz maʼlumotlar oqimlari, yoshlarni mutlaqo yangi vaziyatda taʼlim va tarbiya olishga sabab boʻlmoqda. Bu esa ota-onalar, oʻqituvchilar tomonidan berilayotgan bilimlarga toʻsqinlik qilib, maktab yoshidan keng rivojlangan ijtimoiy muhit taʼsiriga tushib turli mazmundagi tarbiyaviy jihatdan mantiqiy ahamiyatga ega boʻlmagan axborotlar, oʻquvchi ongining rivojlanishiga toʻsqinlik qilib, ilm olishga boʻlgan qiziqishning susayishi, beparvolik, bepisandlik, loqaydlik, gʻoyaviy boʻshliqning paydo boʻlishiga olib kelmoqda.

Jamiyatimizda uchrab turgan yuqoridagi kabi ijtimoiy xavflarni oldini olish va mavjud muammolarni bartaraf etishda oila taʼlim muassasalari hamkorligiga ustuvorlik berish muhim xisoblanadi. Yoshlar bilan ishlashda oila, taʼlim muassasi va mahalla oʻrtasidagi hamkorlikka oid masalalar, shuningdek bu borada ijtimoiy faol keksa avlod tomonidan amalga oshiriladigan vazifalarga azal-azaldan millatimiz ustuni sifatida qarab kelingan. Maqsad – yoshlar tarbiyasini sogʻlomlashtirishdir. Zero Prezidentimiz taʼkidlaganlaridek, “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson boʻlib kamolga etishi bilan bogʻliq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning oʻz salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat”[3]. Shunday ekan, yosh avlodni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatini sekin-asta koʻnikmaga aylantirib

borish ishlari ijtimoiy tahdidlarga moyil oila farzandlariga, tarbiyani amalga oshiruvchi muhit sub'ektlari va ob'ektga nisbatan o'ziga xos yondashuvni talab qiladi va bu uzoq va murakkab jarayon, tarbiyani amalga oshiruvchidan pedagogik mas'uliyat va psixologik hushyorlik talab qiladi. Bunda yosh xususiyatlari, xatti-harakatini doimiy nazorat qilish, bolaning tarbiyasidagi nuqsonni topish va unga to'g'ri tashxis qo'yish hamda uni tuzatish yo'l-yo'riqlarini belgilash, unga ta'sir o'tkazishning ishonirish va singdirish uslublaridan mohirona foydalanish muvaffaqiyat garovidir.

Yoshlar tarbiyasi juda ulug' va shu bilan birga juda zalvorli kuchga ega bo'lgan mas'uliyat. Ajdodlarimiz azaldan ushbu masalaga juda katta e'tibor bilan yondashishgan. Bu masala millat va elat tanlamas ma'naviy fazilatlaridan biri bo'lib, yoshlar tarbiyasida har bir laha, har bir harakat e'tiborga olinishi, tahlil etilishi shart. Bu esa fursatli, mavsumiy ish emas, balki yoshlarning tarbiyaga moyil bo'lgan ilk kunlaridanoq sobitqadamlik bilan amalga oshiriladigan, murakkab va uzoq muddat talab etadigan jarayondir. Tarixiy davrlarda ma'naviy qadriyatlar birining o'mini ikkinchisi egallaydi, to'ldiradi, boyitadi, rivojlantiradi, ya'ni eskini umuman inkor qilmay, balki uning keraksiz bo'lib qolgan jihatlardan voz kechib, yangi taraqqiyotga imkon yaratib keldi. Demak hozirda ham yangi avlodni tarbiyalashdagi eng muhim asos bu katta avlod tajribasiga tayanish, xulq-odob qadriyatlarini ajdodlarimiz dono fikrlariga uyg'unlashgan holda vorisiylikka asoslanib davom ettirishdir.

Yoshga oid muammolarning tobora ko'payib va keskinlashib borishi, ularni o'rganish, tahlil qilish va kerakli zarur ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish, mavjud shart-sharoitlarni hisobga olgan holda, masalaga yangicha yondashishni talab qiladi. Shiddat bilan o'zgarib borayotgan zamon, globallashuv jarayonining jadallashishi ijtimoiy tahdidlarning ta'sir darajalarini ham o'zgartirib borayotganligi ijtimoiy-pedagogik tizimni takomillashtirish va tarbiya jarayonida katta avlod tajribasidan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishni taqozo etmoqda.

Katta avlodning yoshlar tarbiyasidagi o'mi, tajriba va ish uslublari, shakl va vositalari ahamiyatini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoev Abdurauf Fitrat bobomizning yosh avlod tarbiyasi haqidagi quyidagi fikrlari bilan izohlaydi: "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq"[4; 295-b.]. Buyuk mutafakkir olim Yusuf Xos Hojib yozganidek, "Yaxshi qiliq oq sut bilan kirs, o'lim kelib tutmaguncha, o'z tarzini o'zgartirmaydi"[6; 184-b.]. Xuddi shuningdek, agar ota-ona farzandlar uchun yomon ibrat ko'rsatsa u ham farzandlar kamolining kushandasiga aylanadi. O'z davrida rus adibi Lev Tolstoy: "Bolalarni tarbiyalash muvaffaqiyatli bo'lmog'i uchun tarbiya beruvchi kishilar o'zlarini to'xtovsiz tarbiya qilishlari darkor" deb bejiz ta'kidlamagan.

Buyuk Sharq mutafakklilaridan Kaykovus asarlarida shaxsning bilimdonlik

darajasi bilan bir qatorda, uning kasb-hunar egallashi ham ijtimoiy hayotda muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd etgan. “Qobusnoma” asarining 5-bobi “Ota va ona haqqini bilmoq zikrida” deb nomlanib, mazkur bobda farzand mevaga, ota-onaga daraxtga o‘xshatilgan. Oilada farzand tug‘ilsa, avvalo, unga yaxshi ism qo‘yish, undan so‘ng ilmiy va mehribon murabbiyga topshirish, o‘qitish, o‘smirlik davrida esa unga muayyan kasb-hunar sirlarini o‘rgatishga da‘vat etadi. Shuningdek, yosh avlod tarbiyasida ajdodlar tajribasiga tayanish lozimligini ta’kidlaydi.

Buyuk ma’rifatparvar Abdulla Avloniy yoshlar tarbiyasida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va uning tengdoshlari muhim ahamiyatga egaligini ta’kidlaydi. Haqiqiy insoniy axloqni o‘zida mujassam qilgan ota-onalar o‘z bolalariga yaxshi ta’sir ko‘rsatadilar va haqiqiy ta’lim-tarbiya bera oladilar. Ular farzandlarining mehr-shafqatli, sabrli, sofdil va maqbul bo‘lib tarbiyalanishlari uchun zamin hozirlaydilar. Abdulla Avloniy o‘z fikrini davom ettirib, “tarbiya ila dars (ta’lim demoqchi) orasida farq bor, chunki dars oluvchi biluvchi, tarbiya oluvchi amal qiluvchi demakdur”. Demak, har bir ota-onaning faoliyati, ularning amallari ibratli, namunali, ijobiy xatti-harakatlarga asoslanishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, ertangi kunimiz kafolati, buyuk kelajagimiz yurtimiz taraqqiyoti garovi – farzandlar tarbiyasini, kelajak yoshlar kamolotini yuksaltirishni axloqiy kamolot sohiblari, ya’ni munosib vorislar amalga oshiradilar. Demak, biz tarbiyalayotgan farzandlarimiz bizning davomchilarimiz. Ular tarbiyasidagi kamolot belgilari bizning yutuqlarimiz bo‘lgani kabi tarbiyadagi qusurlar ham bevosita keksa avlod tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatoliklar, kamchiliklar natijasidir. Vorislik o‘tmish merosiga tayanib taraqqiyotni yuksak bosqichga ko‘tarish, taraqqiyotdagi uzluksiz aloqa va bog‘lanishni ta’minlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-sonli “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 19 sentyabrda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqidan.
4. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.
5. Qahhorova M. Milliy-axloqiy kamolotga erishishning o‘ziga xos jihatlari. Formation of a culture of independent thinking in the educational process. – Prague, 2015. – B.90
6. Yusuf xos Hojib Qutadg‘u bilig. – T.: Fan, 1971. – 184 b.

СОЗДАНИЕ СЕТЕВЫХ ПРОЕКТОВ В НЕПРЕРЫВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Р.Х.ДЖУРАЕВ,
академик, д.п.н., УзНИИПН

Сетевая структура взаимодействия участников образовательного процесса предполагает как горизонтальные связи внутри учебного заведения, так и вертикальные – взаимодействие с внешними структурами. Выработаны конкретные критерии оценки качества образования. Успех выполнения поставленных задач подкреплен созданием единого информационного пространства учебного заведения с применением коммуникационных технологий.

Ключевые слова: качеством образования, управленческие проекты, мониторинг, диагностика, анализ и прогнозирование.

The network structure of the interaction of participants in the educational process assumes both horizontal links within the educational institution and vertical - interaction with external structures. Specific criteria for assessing the quality of education have been developed. The success of the assigned tasks is supported by the creation of a unified information space of the educational institution using communication technologies.

Key words: quality of education, management projects, monitoring, diagnostics, analysis and forecasting.

Основное средство управления системой образования это программа развития учебного заведения (УЗ). Стратегической идеей программы является построение и реализация модели вариативной образовательной среды на основе личносно ориентированной педагогики и новых механизмов управления. В связи с этим педагогический процесс в УЗ имеет два взаимосвязанных направления: а) информирование и ориентация, помогающие учащимся самоопределиться; б) внутришкольный образовательный мониторинг, диагностика, анализ и прогнозирование индивидуальной траектории развития учащегося.

Внедряемые технологии требуют от учащегося инициативы, поиска, свободного выбора, творчества, общения. В целях качественной коммуникативной подготовки мы изменяем содержание образования и подходы к его реализации. Таким изменениям, как показывает опыт, соответствует проектная технология управления школой, включающая в себя проекты-прогнозы под конкретную цель, и конкретные планы-программы, обеспечивающие реализацию каждого из них. В проектах-прогнозах определяются цели, задачи деятельности, условия, способы (механизмы) достижения це-

лей, формы организации работы, категории участников, ресурсы, предполагаемые результаты и план реализации задуманного.

Все разработанные в УЗ управленческие проекты нацелены на практическое преобразование сложившейся образовательной ситуации силами педагогов. Предполагается, что учитель будет ориентироваться на инновационные действия, избегать шаблонов в выборе педагогических средств.

Проектирование коснулось следующих основных сфер управленческой деятельности: социально-педагогической, связанной с изменением социальной среды и решением социальных проблем педагогическими средствами; психолого-педагогической, то есть личностных преобразований и реформы межличностных отношений в рамках образовательного процесса; управления качеством образования и инноваций.

Управление качеством образования осуществляется на основе сетевого взаимодействия участников образовательного процесса. Такое взаимодействие является обязательным условием функционирования как структурного подразделения, так и УЗ в целом. Необходимость сетевой организации обусловлена задачей создания вариативной образовательной среды УЗ, новых коммуникационных структур взаимодействия с иными организациями по вопросам повышения качества образования в соответствии с запросами учащихся.

Сетевое взаимодействие реализуется на основе анализа и самоанализа результатов деятельности педагогов и диагностики профессионализма. Содержание и формы управления определяются с учетом принципов дифференциации и индивидуализации. Критерием результативности управления становится рост профессионального мастерства педагогов, учебные и творческие достижения учащихся, уровень удовлетворения их запросов. В основе управления качеством образования при сетевом взаимодействии лежат горизонтальная и вертикальная структуры взаимодействия.

Горизонтальная структура предполагает, что в сети имеются: ресурсный центр; методическое объединение по экспериментальной и инновационной деятельности; методобъединения; центр психологической поддержки, детские объединения, совет родительской общественности. Через взаимодействие этих подразделений реализуется сотрудничество всех участников образовательного процесса, вырабатывается и реализуется принцип вариативности. Благо-

даря взаимодействию все они яснее понимают стоящие перед ними задачи, точнее определяют основные направления деятельности и разрабатывают актуальные программы профессионального развития.

Вертикальная структура строится на взаимодействии подразделений горизонтального уровня с методическим центром, экспериментальными площадками, педагогическими мастерскими, научными и образовательными учреждениями. Такая структура позволяет решать проблемы нормативной, организационной и методической поддержки, внешних экспертных оценок, консультирования, координации деятельности УЗ в контексте образовательных программ различного уровня.

Модель сетевого управления применяется в рамках деятельности структурного подразделения «Управление качеством образования». Эффективность ее использования определяется наличием таких механизмов, как нормативно-правовая база, регулирующая деятельность подразделения; единая информационная сеть; общий электронный каталог библиотечных фондов, инновационных разработок и проектов; справочный аппарат по методической литературе; взаимодействие с внешними организациями; договорные отношения между субъектами сетевого взаимодействия. В таких условиях любой участник может взаимодействовать с любым образовательным учреждением или педагогом в сети по вопросам совместной работы, обмена идеями, интеллектуальными продуктами и полнее удовлетворить свой учебный, профессиональный или партнерский запрос.

Управление качеством образования предполагает наличие аналитической группы, которая занимается получением и обработкой информации; разработкой методических рекомендаций; определением стратегии развития образовательного процесса; изучением опыта других учебных заведений; консультированием; взаимодействием с научно-методическими учреждениями; проведением конференций, круглых столов, семинаров по вопросам управления качеством образования; организацией повышения квалификации, стажировок, научно-практических семинаров, практикумов, мастер-классов; разработкой и внедрением системы мониторинга качества образования.

Информационные технологии являются основой для создания единого образовательного пространства.

Все это и позволило нам выработать критерии качества образования.

Критерий первый — качество образования. Показатели качества

организационной модели УЗ; реализация проектной технологии управления.

Критерий второй — ресурсное обеспечение. Показатели: состояние материально-технической базы; уровень сетевого взаимодействия в рамках единого информационно-коммуникативного пространства.

Критерий третий — качество учебного плана и учебных программ.

Показатель «качество учебного плана»;

- а) сбалансированность государственных компонентов;
- б) полноценное отражение специфики образовательного учреждения;
- в) учет пожеланий учащихся и их родителей, обучение по индивидуальным образовательным маршрутам;
- г) специально выделенное время на исследовательскую и проектную деятельность учащихся.

Показатель «качество учебных программ»:

- а) преемственность и согласованность содержания программ по годам обучения и предметным областям;
- б) наличие кадров и учебно-методического обеспечения;
- в) наличие банка исследовательских методик, доступных для широкого круга заинтересованных специалистов;
- г) интегративность учебных курсов;
- д) вариативность элективных курсов по выбору, наличие курсов психологического и компьютерного сопровождения обучения;
- е) наличие системы информационного обеспечения.

Критерий четвертый — достижения учащихся. Показатель «система критериев оценки освоения образовательной программы»: качество обученности учащихся по отдельным предметам; сформированность надпредметных умений и навыков; воспитанность; уровень развития креативной, интеллектуальной, эмоционально-волевой, ценностно-мотивационной сфер личности; актуальность содержания образования для современного человека.

Показатель «внеучебные достижения учащихся»: процент участников научных обществ, клубов, кружков от общего числа учащихся, процент победителей соревнований и конкурсов от общего числа участников; количество детей, участвующих в районных социальных проектах.

Критерий пятый — педагогический коллектив как команда. Показатель «активность педагогического коллектива как команды»:

- а) процент учителей, участвующих в работе научных и творческих лабо-

раторий, образовательных и социальных проектов;

б) процент учителей с высшей категорией и участников различных педагогических конкурсов от общего числа педагогов;

в) вовлеченность специалистов и учреждений науки в работу УЗ.

Показатель «индивидуальные достижения педагога». Они оцениваются в зависимости от: наличия званий, наград, ученой степени; результативности самообразовательной работы в научно-методических, творческих и общественных объединениях.

Критерий шестой — школьная культура и психологический климат.

Показатель «безопасность и здоровьесбережение». Данный показатель тем выше, чем большая забота проявляется о сохранности планового контингента учащихся и педагогов; чем благоприятнее показатели тестовых исследований по проблемам физического, психического здоровья.

Показатель «предпочтение нашей школы всем другим в районе». Величина данного показателя зависит от того, сколько у нас учится ребят, живущих на территориях, которые относятся к другим школам.

Литература:

1. Шишов С.Е., Кальней В.Л. Школа: мониторинг качества образования. —М.: Педагогическое общество России, 2000.
2. Макаторова Г.В. Формирование учебно-исследовательской культуры учащихся гимназии: Автореф.дисс. канд. пед.наук. —Белгород, 2001.
3. Шадриков В.Д. Индивидуализация содержания образования// Школьный технологии. 2000. № 2.
4. Дьяченко В. Обучение по способностям // Народное образование. 1994. № 2-3.
5. Кабаченко Т.С. Психология управления. —М., 2000. -136 с.

ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НЕПРЕРЫВНОГО РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ ШАХМАТЫ

А.Х.МАХМУДОВ,

руководитель проекта УзНИИПН, д.п.н., доцент

Мақолада мактабгача ва бошланғич синф ўқувчиларнинг шахмат ўргатиш ёрдамида “билиш” қобилиятларини узлуксиз шакллантириш ва ривожлантиришнинг диагностик жиҳатлари ақс эттирилган. Таклиф этилаётган комплекс диагностик усул болаларни “билиш” қобилиятларини аниқлаш билан биргаликда ушбу ёшдаги болаларнинг ривожланишида айрим нуқсонларни ҳам аниқлаш имкониятини беради.

Таянч сўзлар: Шахмат, комплекс методика, билим қобилиятлари, психологик тестлар, диагностика, болаларни ривожланиши.

The paper reveals the diagnostic aspects of the continuous formation and development of cognitive abilities of preschool and primary school children through learning chess. A comprehensive diagnostic technique is proposed that allows not only to determine the level of development of cognitive abilities, but also in general to determine some deviations in their development.

Key word: Chess, complex methods, intellectual abilities, psychological methods, diagnostics, development of children

В работе раскрываются диагностические аспекты непрерывного формирования и развития познавательных способностей детей дошкольного возраста и начальных классов через обучения шахматам. Предлагается комплексная диагностическая методика, позволяющая не только определить уровень развития познавательных способностей, но и в целом определить некоторые отклонения в их развитии.

Ключевые слова: Шахматы, комплексная методика, познавательные способности, психологические методы, диагностика, развитие детей.

Анализ психолого-педагогической литературы позволяет утверждать о том, что оптимальным периодом познавательного развития ребенка является дошкольный возраст и начальная школа (примерно 4-10 лет). В этот период у ребенка создаются благоприятные физиологические и психологические предпосылки к развитию тех или иных сторон интеллекта и при благоприятных педагогических условий уровень развитие познавательных способностей школьников может быть достаточно высоким [1, 2, 3, 4].

Шахматы одна из древнейших интеллектуальных игр, способствующая формированию логического, стратегического и системного мышления ре-

бенка, особенно в раннем его развитии. Известно, что шахматы не только способствуют формированию познавательных способностей, но и самым благоприятным образом воздействуют на личностное развитие ребенка. Следовательно, можно утверждать об образовательных, развивающих и воспитательных функциях шахматной игры для детей в дошкольном возрасте и в начальных классах [5, 6, 7].

Поэтому очень важным и значимым является постановление Президента Республики Узбекистан №ПП 3609 от 9 августа 2018 г. «О дополнительных мерах по развитию шахмат в Республике Узбекистан». В данном директивном документе отмечается необходимость дальнейшей популяризации шахмат как вида спорта, развивающего интеллект и мыслительный процесс человека, а также организации пилотного обучения учащихся 150 общеобразовательных школ шахматам в рамках обязательной школьной программы.

Эффективное решение поставленных задач требует системного рассмотрения данной проблемы, включающая в себя такие вопросы как: методологические, методические, психологические, диагностические, технологические, организационные. В данной работе раскрывается диагностический аспект этой проблемы, которая заключается в определении способности ребенка к обучению шахматам на основе комплексной диагностической методики.

Комплексная методика определения способности детей дошкольного возраста и учащихся начальных классов к шахматам. Процесс обучения шахматам можно разделить на два этапа. Первый этап обучения это научить ребёнка двигать шахматные фигуры на основе принятых правил. Этот процесс не составляет большого труда, как для педагога, так и для ребенка. Длительность данного этапа составляет от месяца до нескольких месяцев.

Второй этап – это научить его ориентироваться в шахматных позициях и элементам шахматного мышления - очень трудоёмкая и порой долгосрочная задача.

Осуществление этой задачи во многом зависит от внутреннего потенциала к саморазвитию ребенка. Одной из важных характеристик этого потенциала является обучаемость. Диагностика обучаемости должна основываться на определении интеллектуальных и личностных качеств.

Определение интеллектуальных качеств включает такие показатели как: память, концентрация внимания, переключение внимания, общенаучные знания, теория шахмат, умение выделять главное, анализ информации, умение видит невидимое, системность мышления, логика мышления и др. К личностным качествам относятся: мотивация, культура общения, волевые качества, трудолюбие, самоорганизация, дисциплина, бойцовские качества и т.п. Следо-

вательно, для получения объективной и надежной оценки обучаемости необходим комплексный подход, учитывающий все аспекты развития ребенка.

Предлагаемая комплексная методика определения способности детей дошкольного возраста и учащихся начальных классов к шахматам включает в себя психологические, физические, интеллектуальные, креативные и духовно-нравственные качества личности, присущие шахматным вундеркиндам [8].

В отличие от других методик, которые в основном базируются на эмпирических и анкетных данных, предлагаемая комплексная методика разработана на основании анализа научной и специальной литературы, а также на основе проведенных психологических и педагогических экспериментов, практики преподавания шахматных уроков, общения с ведущими шахматистами Узбекистана.

Выявленные требования к познавательным способностям на основе шахмат сгруппированы в 5 блоков: психологические, физические, интеллектуальные, креативные и духовно-нравственные.

К психологическому блоку включены: память, внимание, рефлексия, концентрация, самовнушение, стрессоустойчивость, уравновешенность, уверенность и др.

Физический блок это: волевые качества, трудолюбие, самоорганизация, дисциплина, бойцовские качества, самоконтроль и др.

Интеллектуальный блок включает: общенаучные знания, теория шахмат, умение выделять главное, анализ информации, умение изучать психологию соперника, инертность и др.

Креативный блок содержит: умение видеть невидимое, системность мышления, логика мышления, инициативность и др.

Духовно-нравственный блок это: мотивация, культура общения, ценности, прийти на помощь и др.

Естественно они все взаимосвязаны и взаимообусловлены между собой. Такое разделение достаточно условное и способствует выявить нужный потенциал у ребенка в начале его обучения шахматам. Такая дифференциация позволяет выявить, какие из этих качеств нужно считать природными, какие могут быть выработаны и развиты в течение жизни, а также какие из них имеют узко-шахматное значение.

Анализ и интерпретация результатов диагностирования. Как было отмечено, комплексная оценка способности к обучению шахматам состоит из определения психологических, интеллектуальных, креативных, физических, духовно-нравственных качеств личности обучаемого. В качестве диагностических инструментов были выбраны: тесты, шахматная игра, шахматные (логические) зада-

чи. Каждый вид диагностики оценивался от 1 до 10 баллов. Среднее значение уровня развития по блоку оценивался по следующей шкале: низкий уровень 1-4 балла; средний уровень 5-7 баллов и высокий уровень 8-10 баллов. Ниже представлена таблица, в которой отражаются проверяемые качества личности и инструменты диагностики, а также уровень познавательного развития. На основе предлагаемых инструментари (тесты, шахматная игра, решение задач) определяются числовые показатели и вносятся в следующую таблицу. В таблице представлены результаты, на примере одного ребенка.

№	Блоки и проверяемые качества	Инструменты диагностики и уровень развития					
		Тест	Игра	Задача	Средн. знач.	Уровень развития	Рекомендации
I.	Психологические						
1.1	Память	6	6	7	6,3	Средн	
1.2	Внимание	5	7	7	6,3	Средн	
1.3	Концентрация	5	6	6	5,7	Средн	
1.4	Рефлексия	3	5	5	4,3	Низкий	
1.5	Стрессоустойчивость	4	5	6	5,0	Средн	
II.	Интеллектуальные						
2.1	Знание шахматной теории	6	5	6	5,7	Средн	
2.2	Общие знания	7	3	5	5,0	Средн	
2.3	Знание точных наук	5	4	6	5,0	Средн	
III.	Креативные						
3.1	Анализ информации	5	7	7	6,3	Средн	
3.2	Умение обобщать и систематизировать	5	6	6	5,7	Средн	
3.3	Умение выделять основное	3	5	5	4,3	Низкий	
3.4	Умение видеть не видимое	4	5	6	5,0	Средн	
IV.	Физические						
4.1	Волевые качества	6	5	6	5,7	Средн	
4.2	Дисциплина	7	3	5	5,0	Средн	
4.3	Трудолюбие	5	4	6	5,0	Средн	
4.4	Самоконтроль	5	7	7	6,3	Средн	
4.5	Самоорганизация	5	6	6	5,7	Средн	
4.6	Усидчивость	3	5	5	4,3	Низкий	
V.	Духовно-нравственные						
5.1	Мотивация к игре	7	8	7	7,3	Средн.	
5.2	Культура общения	6	6	5	5,7	Сред.	
5.3	Выбор ценности	5	6	5	5,3	Сред	
5.4	Прийти на помощь	8	8	8	8	Высокий	

Предлагаемая комплексная методика позволяет не только выявлять способности детей к изучению шахмат, но и некоторые трудности в развитии детей, своевременное обнаружение и выработка необходимых мероприятий с целью их последующей коррекции.

Выводы:

1. Обучение шахматам способствуют формированию и развитию творческой личности, способной аналитически и критически подходить к решению не только шахматных, но и жизненных проблем.
2. Диагностика определения способности к обучению шахматам должна быть комплексной и направлена на определение таких качеств как: психологические, интеллектуальные, креативные, физические, духовно-нравственные.
3. Результаты диагностики позволяют не только судить о потенциальных способностях к обучению шахматам, но и отдельные отклонения в развитие ребенка, и принятию необходимых корректировочных действий.

Список использованной литературы:

1. Алексеев Н. Исследование психологических моделей мышления в изучении и диагностике шахматного творчества // Исследование проблемы психологии творчества. – М., 1983. – С. 133 – 135.
2. Барташников А. Психологические особенности и формирование оперативной памяти у школьников и шахматистов: Дисс. ... к. псих. н. – М., 1988. – 211 с.
3. Блюменфель Б. Проблема наглядно-действенного мышления на базе шахматного материала: Дисс.... к. п. н., 1947.
4. Купрашвили В.Р. Общеобразовательное и развивающее значение обучения игре в шахматах в начальных классах: Дисс.... к. п. н. – Тбилиси, 1387. – 222 с.
5. Талызина Н., Яковлев Ю. Особенности формирования шахматных умений при разных типах ориентировочной деятельности // Зависимость обучения от типа ориентировочной деятельности. М.: МГУ, 1968. С. 81 – 123.
6. И. Сухин Шахматы в начальной школе: задачник. - Москва: Издательство АСТ: Кладезь, 2019. - 320 с. -(Шахматная школа).
7. Князева В. В. Структура и содержание учебного предмета шахматы в системе общеобразовательной школы России.-Дисс.. на соиск. д.п.н., М.: 2000.-410 с.
8. Р.Х.Джураев, А.Х. Махмудов, А.Б. Камилова Шахматы - как эффективное средство непрерывного формирования и развития творческих способностей детей.-Т.: Узлуксиз таълим, 2019.-№3.-с.58-64.

НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ К НЕПРЕРЫВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

С.ПИРМАТОВ,

доцент НИХД им. К.Бехзода

Maqolada badiiy ta'limning malakali kadrlar tayyorlashdagi o'rni ko'rsatilgan. Normativ hujjatlar ro'yxatiga kiritilgan. Ijodkor shaxsni rivojlantirish to'g'risida. Shaxsiyatning yuqori ixtisoslashgan ta'limdan uzluksiz ta'limga aniq burilish, keng va asosli, bu insonning tez o'zgaruvchan texnologiyalarga osonlikcha moslashishiga imkon beradigan zamonaviy davrning muhim xususiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, shaxsiyat, badiiy ta'lim, rivojlanish, jarayon, tanqidiy fikrlash, ishonitirish, integratsiya.

The article shows the role of art education in the training of qualified personnel. The regulatory documents are listed. Concerning the development of a creative personality. It is emphasized that an important feature of today's time is a tangible turn of the personality from highly specialized education to continuous education, a broader, more fundamental one, which allows a person to easily adapt to rapidly changing technologies.

Key words: creativity, personality, art education, development, process, critical thinking, persuasion, integration.

В статье показана роль художественного образования в подготовке квалифицированных кадров. Перечислены нормативно-правовые документы, касающиеся развития творческой личности. Подчеркивается, что важной особенностью сегодняшнего времени является осязаемый поворот личности от образования узкоспециализированного к непрерывному образованию, более широкому, фундаментальному, позволяющему человеку легко адаптироваться к быстро меняющимся технологиям.

Ключевые слова: творчество, личность, художественное образование, развитие, процесс, критическое мышление, убеждение, интеграция.

Узбекистан интенсивными темпами входит в глобальную систему политических и экономических отношений, человеческого развития как равноправный партнёр на мировом рынке. Поэтому обновление системы образования выступает как составная часть, взаимосвязанный и взаимообусловленный элемент единого процесса развития общества и государства в условиях все увеличивающегося интегрирования и проникновения нашей республики в мировое сообщество. В этих условиях Узбекистан поставил перед собой грандиозную задачу – войти в 2030 году в когорту 50 развитых стран мира, обеспечить народу нашей страны благополучные условия жизни. Для решения поставленной задачи в республике последовательно проводится образовательная политика, направленная на воспитание и развитие

совершенного поколения, обладающего критическим мышлением, твёрдыми убеждениями, широким кругозором и имеющими собственный взгляд на происходящие в мире события. Поэтому следует «воспитать самостоятельно мыслящих молодых людей со своими твёрдыми убеждениями и взглядами на жизнь, на всё, что происходит вокруг них, формировать в них стремление к здоровому образу жизни, уважение, как к национальным, так и к общечеловеческим ценностям».

В унисон сказанному отметим, что в последние годы усилено внимание развитию непрерывного образования на основе Постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении государственных образовательных стандартов среднего и среднего специального, профессионального образования» от 6 апреля 2017 года № 187, Постановлений Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» от 20 апреля 2017 года и «О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Академии наук, организации, управления и финансирования научно-исследовательской деятельности» от 17 февраля 2017 года, Указов Президента Узбекистана «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы управления в области культуры и спорта» от 15 февраля 2017 года, «О мерах по повышению эффективности государственной молодежной политики и поддержке деятельности Союза молодежи Узбекистана» от 5 июля 2017 года и «О стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах» УП № 4947 от 7 февраля 2017 года. Поэтому в XXI веке – веке интеллектуальных знаний, высокого уровня развития смогут добиться только те страны, которые избрали своим приоритетом инвестиции в человеческий капитал. Только по-настоящему образованное общество будет способно преодолеть нынешние вызовы и проблемы. В этих условиях о себе может заявить только то государство, у которого в числе основных приоритетов всегда остается рост инвестиций и вложений в человеческий капитал, подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения, являющегося в современном мире решающей силой в достижении целей демократического развития, модернизации и обновления.

Отныне требуется такое образовательное развитие личности, которое даёт ей возможность опережать существующую востребованность знаний путем собственной познавательной активности, умения пользоваться уже имеющимся образовательным потенциалом. Поэтому основные направления и принципы формирования государственной политики заключаются в становлении и развитии Узбекистана как суверенного государства, которое

ориентируется на принципиально новые научные и технологические разработки в рамках избранной модели развития страны. Здесь успех социально-экономических реформ зависит от их современного методологического и методического обеспечения техническими и технологическими разработками, при этом приоритетное развитие научных разработок постепенно приводится в соответствие, состыковке с тенденциями научно-технического прогресса и целями развития общества.

Стратегия развития непрерывного образования с учетом мировых достижений педагогической науки опирается на национальную школу, являющуюся и очагом национальной культуры, и одновременно способной вести цивилизованный диалог культур. Согласно современным целям образования актуально стало развитие тех способностей личности, которые нужны самой личности и обществу для включения ее в социально ценную активность при обеспечении эффективности самообразования за пределами образовательных систем. Постоянное наращивание знаний у студентов – это генетическая потребность, которую надо обязательно развивать. Учитывая, что мир человека настолько сложен и аспектов знаний так много, необходимо целенаправленное обучение, осуществляемое образовательными учреждениями, педагогически организованное, имеющее конкретные цели, включающие и планомерную социализацию, и определенные результаты.

Современные критерии образованности – ясность и четкость понятий, определенность и конкретность мышления, умение видеть необходимость и находить её причины; осознание связей между предметами и явлениями; способность предвидеть развитие событий на основе анализа существующих тенденций.

Непрерывное образование – это процесс постоянной передачи предшествовавшими поколениями последующим социально значимого опыта культуры, трансформируемого через подражание, обучение и воспитание. В этом процессе участвуют родители, сверстники, выдающиеся деятели страны, герои и производники.

Значит, человек должен быть готов к активному приращению знаний, развитию на этой основе самого себя как личности, к инновационному, прогностически ориентированному на основе полученных знаний, формированию среды своей жизнедеятельности вместе с готовностью динамически и творчески адаптироваться в этой меняющейся среде.

Кроме того, человек, рожденный и живущий в XXI веке должен уметь принимать нескончаемый поток информации, извлекать необходимое сообщение для его жизни и деятельности. К сожалению, не каждый из студентов

вузов может справиться с упомянутыми выше задачами, что неблагоприятно влияет на уровень жизни. Поскольку рынок труда в настоящее время нуждается в молодых людях, обладающих хорошим образованием, фундаментальными знаниями, высокой мотивацией к достижению успеха, коммуникабельностью, ответственностью и творческими способностями, современная молодёжь должна достичь поставленных перед собой целей в процессе целенаправленной подготовки в образовательных учреждениях. Ведь все составляющие человеческого капитала приобретаются в процессе познания, к примеру, более детального ознакомления с новыми информационными технологиями в учебных заведениях. В современных условиях человечество столкнулось с рядом принципиально новых проблем, которые серьёзно влияют на судьбу республики в целом. Мировая цивилизация оказалась перед императивом безопасности в выборе пути дальнейшего развития, где ситуация осложняется наличием глобализации мирового пространства. Переход мирового сообщества к модели безопасного устойчивого развития следует рассматривать как объективную тенденцию решения глобальных проблем.

Среди наиболее продуктивных направлений реализации концепции безопасного устойчивого развития следует выявить два – глобальные и региональные. В основе глобальной парадигмы лежит понятие целостного восприятия мира, построения его новой модели на основе осмысления и поиска решений мировых проблем человечества.

Решение важнейших проблем возможно при становлении единой системы социально-культурных, экономических, политических и иных связей, взаимодействий и отношений людей, в том числе и студентов вузов.

В нынешних условиях сохранить личность студента возможно лишь при сохранении его духовного начала. Только тогда станет возможным более или менее гармоничная трансформация личности в общественно-полезную деятельность.

Литература:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» // Учитель Узбекистана. – Ташкент, 2017. – № 16 (2463). – 21 апреля. – С. 1-3.
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах» от 7 февраля 2017 года // Учитель Узбекистана. – Ташкент, 2017. – № 6 (2453). – 10 февраля. – С. 1-3.

DARSDAN TASHQARI ISHLARINI TASHKIL ETISH O'QUVCHI-YOSHLAR KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA

SH.XASANOVA,

Navoiy VXTXQTMO hududiy
markazi dotsenti v.b, p.f.f.doktori (PhD)

Mazkur maqola o'quvchi-yoshlarning biologiya darslarida maktab tajriba-yer maydonchalarida darsdan tashqari ishlarini tashkil etish jarayonida bevosita ularning kompetentligini shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Kompetentsiya, o'simlik kolleksiyasi, sabzavot ekinlari, texnika ekinlari, tolali ekinlar, tajriba-yer maydancha.

В статье рассматривается роль и значение учащихся в формировании у них компетенций при организации внеклассной деятельности на уроках биологии на школьных экспериментальных площадках.

Ключевые слова: компетентность, сбор растений, овощные культуры, технические культуры, волокнистые культуры, опытное поле.

The article examines the role and importance of students in the formation of their competencies in the organization of extracurricular activities in biology lessons at school experimental sites.

Key words: competence, collection of plants, vegetable crops, industrial crops, fibrous crops, experimental field.

Umumta'lim fanlarini o'qitishning uzliksizligi va izchilligini ta'minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, o'rganilgan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy faoliyatda foydalana olish, ya'ni kompetensiyalarni tarkib toptirish maqsadida yangi tahrirdagi davlat ta'lim standarti qabul qilindi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish uchun maktab o'quv tajriba uchastkasida pedagogik imkoniyatlar katta.

Maktab uchastkasida, maktab dasturida o'rganiladigan o'simliklar: dala, poliz, rezavor mevalar, manzarali va yovvoyi o'simliklar bo'lishi kerak. Shunga muvofiq, uchastka aniq chegaralangan: dala, poliz, rezavor meva, manzarali, biologik va zoologik bo'limlarga ega bo'lishi zarur. Har bir bo'limda o'simlik kolleksiyasi

va ular ustida tajriba o'tkazish uchun joy ajratiladi.

Dala bo'limi ikki: kolleksiya va tajriba qismlarga bo'linadi. Kolleksiya qismi quyidagi dalalarga ajratiladi: birinchi dalaga – suli, o'tlar; ikkinchi dalaga – donli ekinlar: javdar bug'doy, arpa, tariq, makkajo'xori; uchinchi dalaga – dukkakli ekinlar: no'xot, loviya, soya va yem xashak o'tlari, beda; to'rtinchi dalaga – tolali ekinlar: zig'ir, kanop, moyli ekinlar: kungaboqar, kanakunjut, yeryong'oq; beshinchi dalaga – chopiq talab ekinlar: kartoshka, qand va xashaki lavlagilar; oltinchi dalaga – efilri va dorivor o'simliklar yalpiz; yettinchi dalaga – texnika ekinlari: g'o'za, kanop ekinlari ekiladi.

Tajriba qismlarida birinchi dalada begona o'tlarni paydo bo'lishi va ularga qarshi kurash, o'g'itlangan va o'g'itlanmagan yerda g'alla ekish. Ikkinchi dalada ekishning yaxshi usulini aniqlash. Uchinchi dalada beda va unga aralashtirilgan pichan hosili. To'rtinchi dalada kartoshkalarining yer ustki tugunaklarini hosil qilish, chopiqni ta'siri, kartoshkani ko'paytirish usullari, kartoshkadan yuqori hosil olish.

Sabzovot ekinlarini bo'limida – alohida uchastkaga ko'p yillik ekinlar kolleksiyasi: yernok shavel, ravoch o'tqaziladi. Bo'limning qolgan maydonini sabzovot almashlab ekish uchun 4 ta dalaga ajratiladi. 1-Dalada: go'ng bilan yangi o'g'itlangan yerga bargli ekinlar, har xil navli karam: mosh va qizil karam, gul karam, pomidor, piyoz. 2-Dalada: mevali ekinlar. 3-Dalada: mineral o'g'itlar bilan o'g'itlangan yerga ildiz mevali: sabzi, lavlagi, sholg'om, rediska. 4-Dalada: dukkakli ekinlar: loviya, no'xot va ertangi kartoshka ekiladi. Rezavor- meva ekinlari bo'limining katta qismi mevali bog' uchun, kichikroq qismi rezavor-meva ekinlari va pitomnik uchun ajratiladi.

Kolleksiya uchun boqqa olcha, nok, do'lana o'simliklarini ekish kerak. Manzarali o'simliklar bo'limida quyidagi o'simliklar bir yilliklardan: -baxmalgul, ikki yilliklardan: -kartoshkagul, gulsafsar. Butalardan- siren, chirmashib o'sadigan o'simliklar-yovvoyi tok, pechakgul.

O'simliklar biologiyasi bo'limida eng muhim biologiya qonunlarini aniqlashtiruvchi tajribalar qo'yiladi.. Zoologiya bo'limida tajribalar va amaliy ishlar uchun quyonlar va tovuqxonalarda tovuqlar bo'lishi shart.

O'quvchilar maktab uchastkasida ishlab, biologiyadan olgan bilimlarini o'simlik va hayvonlar misolida mustahkamlaydilar. Ular qishloq xo'jalik ekinlarini yetishtirishning va hayvonlar parvarishining zamonaviy usullari to'g'risida tasavvurlar hamda ular bilan ishlash ko'nikmalarni hosil qiladilar. Uchastkadagi

ishlar o'quvchilarda tashkilotchilik, jamoatchilik ko'nikmalarini, mehnat madaniyatini, estetik tuyg'ularni, o'simlikni ko'paytirish orqali tayanch va fanga oid kompetensiyalar shakllanadi.

Fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishda ham tajriba yer uchastkalarining ahamiyati katta.

Biologik ob'ekt, hodisa, jarayonlarni tushunish, tanish, izohlash kompetensiyasi suli, o'tlar; donli ekinlar: javdar bug'doy, arpa, tariq, makkajo'xori; dukkakli ekinlar: no'xot, loviya, soya va yem xashak o'tlari, beda; tolali ekinlar: zig'ir, kanop, moyli ekinlar: kungaboqar, kanakunjut, yeryong'oq; chopiq talab ekinlar: kartoshka, qand va xashaki lavlagilar; efirli va dorivor o'simliklar yalpiz; texnika ekinlari: g'o'za, kanop va boshqa sabzovot ekinlarini ekish va ularni parvarish qilish jarayonida tarkib topadi.

Sabzovot bo'limida o'quvchilar ba'zi bir zararkunandalar, rezavor-meva bo'limida meva daraxtlarning zararkunandalarini ustida kuzatishlar olib boradilar. O'simliklardan mo'l hosil yetishtirish, qalamchadan ko'paytirish, chatishtirish, novdalarning chilpishning tasiri, yaxshi o'simliklarni urug'lik uchun ajratish, o'simliklarning namlikka, issiqlikka, yorug'likka talabini o'rganish, mevalarni parxishlab va qalamchalardan ko'paytirish, yovvoyi o'simliklarni madaniylashtirish, chatishtirish, payvandlash parxishlab ko'paytirish jarayonida biologik ob'ekt, hodisa, jarayonlar ustida kuzatish va tajribalarni o'tkazish kompetentligi shakllanadi.

O'quvchilar tajriba yer maydonchalarida ishlaganlarida jisminiy mehnat, harakatli faoliyat jarayonida jisminiy chiniqadi, o'simliklarni parvarish qilish jarayonida tabiatga mehr uyg'onadi shu orqali **sog'lom turmush tarzi va ekologik** kompetentligi shakllanadi. Bu tajribalarning barchasidan botanika V-VI sinflardagi mavzularni o'tishda, umumiy biologiyadan IX- sinfda "Ko'payish va individual rivojlanish", "Genetika va seleksiya asoslari" mavzularini o'tishda foydalaniladi. O'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish uchun barcha umumiy o'rta ta'lim maktablarida maktab tajriba yer-maydonchalarini maktabning imkoniyatlaridan kelib chiqib tashkil etish lozim. Bu ishlarni amalga oshirish uchun biologiya o'qituvchilari ma'suliyatli bo'lishlari lozim. Biologik ta'limni samaradorligini ta'minlashda dars, darsdan va sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Bunda maktab o'quv tajriba-yer uchastkalarini tashkil etish dolzarb vazifadir.

Darsdan tashqari ishlar uy ishlariga nisbatan murakkabroq bo'lib, ularni bajarish uchun tegishli o'simliklar, maxsus asboblardan va boshqa jihozlar hamda uzoq vaqt talab

qilinadi. Darsdan tashqari ishlar jumlasiga muayyan mavzularda kuzatish olib borish, tajribalar o'tkazish, o'quv jihozlari, ko'rgazma materialini tayyorlash kiradi. Darsdan tashqari ishlar biologiya xonasi, tirik tabiat burchagida, o'quv tajriba uchastkasida va tabiatda bajariladi. Darsdan tashqari ishlar majburiydir va buning uchun o'quvchilar baho oladilar 9-sinf dasturidan o'rin olgan quyidagi mavzular asosida darsdan tashqari ishlarni tashkil qilish lozim. Darsdan tashqari ishlarda belgilangan 6ta topshiriqni o'quvchi bajaradigan barcha ishlar ketma-ketlikda telefon orqali videoqa olib boriladi va prezintatsiya qilib namoyish qilib beriladi (jadvalga qarang).

jadval

№	Mavzu nomi	O'tkazish joyi	Davomiyligi
1	Hayotning hujayraviy shakllari(Ko'k -yashil suvo'tlarining ko'payishini o'rganish)	Tirik tabiat burchagi	2-3 hafta
2	Hayotning hujayraviy shakllari(Pichan tayogqchasi bakteriyasini ko'paytirish)	Tirik tabiat burchagida.	1-1.5 hafta
3	Zamburug'lar dunyosi (Zamburug'larni o'stirish)	Tirik tabiat burchagida.	1oy
4	Ko'payish xillari (Ko'payish xillarini o'rganish)	Maktab tajriba yer uchastkasida	2hafta-4oy
5	Postembrional rivojlanish	Tirik tabiat burchagida	2-3 hafta
6	Fenotipik o'zgaruvchanlik	Tirik tabiat burchagida	1-2 oy

O'quv yili boshida bitta mavzu 3-4 ta o'quvchiga beriladi. O'quvchilarga ishning mavzusi, boshlash va tugatish muddatlari belgilab beriladi. Bir o'quvchi bir yilda 1-2ta darsdan tashqari ish bajarishi kerak. Maktabda tirik tabiat burchagi, o'quv tajriba yer-uchastkasi bo'lmasa o'qituvchi ota-onalar bilan kelishgan holda uy sharoitida bajarishga tavsiya qiladi. Qo'yida "Ko'payish xillari" mavzusidagi darsdan tashqari ishning tashkil qilinishiga doir tavsiyamizni havola qilamiz. "Ko'payish xillari" mavzusi o'qituvchining kalendar ish rejasi asosida mavzu o'tilishidan 3-4 oy oldin boshlanadi. Dars o'tiladigan sanada ish yakunlanib o'quvchilarga dars uchun tayyor ko'rgazmali material bo'ladi.

1. Zarur jihozlarni topish.
2. Ishni bajaradigan o'quvchilarni tayinlash
2. O'quvchilarga ishning borishini tushuntirish va kunlik bajaradigan ishlarini belgilash.

Sinf o'quvchilaridan 3 o'quvchidan iborat 3ta guruh tanlanadi. Ularning

biriga qulupnayning jingalaklar yordamida, ikkinchisiga sarimsoqni piyozchalari, uchinchi guruhga kartoshkani tugunaklari bilan ko'payishini o'rganishni bajarish topshiriladi va shu o'simliklar namunalari o'stirish uchun ularga tarqatiladi. O'quvchilar o'simliklarni belgilangan yerga ekadi va o'qituvchi ko'rsatmalari asosida parvarish qiladi. O'simlikning unib chiqqan vaqti, berilayotgan suv, oziq moddalar hisoblab, kuzatish daftariga yozib boriladi. Parvarish qilinib kuzatish daftariga ulardagi o'zgarishlarni yozib boradi. O'quvchilarning ish jarayoni telefonning videotasviriga tushirilib borilsa ish yakunida videoprojektor orqali sinfdoshlariga namoyish qilinishi mumkin. Shu tariqa o'quvchilar kartoshkaning tugunakdan, qulupnayni jingalaklar, sarimsoqni piyozchalar orqali ko'payishini guvohi bo'ladilar.

Maktab tajriba-yer uchastkasi pedagogika oily o'quv yurtlari tabiat fakultetlarida bo'lishi, har bir bo'lajak biologiya o'qituvchisi o'z tadqiqot ishlari (kurs, diplom ishi) ga doir tajribalarini o'tkazish hamda o'quvchilarni shu ishlarga jalb etish, qiziqishini, motivatsiyasini shakllantirish metodikasini o'zlashtirib borishi zarur.

Maktab tajriba-yer uchastkasidagi ishlar o'quvchilar va talabalarda tashkilotchilik, hamkorlikda ishlash, mehnat madaniyatini tarbiyalaydi hamda ijodiy fikrlash, tadqiqotchilik layoqqatini, tayanch va fanga oid kompetentligini shakllantiradi, Shu jarayonda olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llashga o'rganadi, ularda PISA topshiriqlarini tushuna olish va bajara olishga doir ko'nikmalar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 14-son, 230-modda.

2. Zikiryayev A., To'xtayev A., Azimov I., Sonin N. Biologiya (Sitologiya va genetika asoslari). 9-sinf uchun darslik. T.: "Yangiyo'l poligraf service", 2019 y.

3. Tolipova J.O, G'ofurov A.T. Biologiya o'qitish metodikasi. Pedagogika oliy o'quv yurtlari uchun darslik. –Toshkent. TDPU, 2007 y.

4. Xasanova Sh.B. Biologiya 9-sinf uchun o'quv qo'llanma. T.: "Navro'z" nashriyoti, 2019 y.

MASOFAVIY O'QITISHDA TA'LIM OLUVCHILAR BILIMINI MASOFADAN NAZORAT QILISH VA BAHOLASH TIZIMI

D.A.MADJIDOVA,

*O'zPFITI katta ilmiy xodimi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Mazkur maqolada o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, turlari, nazorat test tizimidan foydalanish imkoniyatlari tahlil etilgan. Shuningdek, masofadan o'qitishning imkoniyatlariga oid xulosalar ifodalangan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ta'lim oluvchilar, nazorat, baholash tizimi, axborot, internet, test.

В данной статье анализируются особенности, виды, возможности контрольных тестовых систем дистанционного обучения в профессиональной подготовке преподавателей. В нем также изложены выводы о возможностях дистанционного обучения.

Ключевые слова: образование, обучающийся контроль, система оценки, информация, интернет, тест.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim tizimidagi islohotlarni o'tkazishda yangi axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Ta'lim jarayonida natijaviylikka erishish bo'yicha o'quvchilarning aqliy va ijodiy tafakkurini o'stirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, pedagog va mutaxassislarining malaka darajasini yuksaltirish" kabi muhim vazifalar belgilangan bo'lib, bu ta'lim muassasalarining moddiy texnik va axborot bazasini mustahkamlash hamda ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlashni taqozo etadi [1].

Masofaviy ta'lim nafaqat ta'lim oluvchilarga masofadan turib ta'lim berishni, balki ularning olgan bilimlarini masofadan turib nazorat qilishni ham nazarda tutadi. Hozirda ko'pgina etuk tadqiqotchilar tomonidan masofadan turib, ta'lim oluvchilar bilimini nazorat qilishni yo'lga qo'yish ustida izlanishlar olib bormoqda. Bunda kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar, oliy ta'lim muassasalarining sirtqi bo'limlarida ta'lim oluvchilarning bilim darajalarini baholash dolzarb muammolardan biridir.

Baholovchi dastur esa ish davomida himoya dasturi testning ma'lumotlar bazasini qayta kodlaydi. Testni o'tkazadi va testning natijalarini o'quv yurti serveriga o'tkazadi. Baholovchi dastur ta'lim muassasasi serveri bilan aloqa o'rnatolmasa, toki aloqa o'rnatilguncha testning kodlangan natijasini o'zida saqlab turadi hamda aloqa o'rnatilgan zahoti uni uzatib yuboradi. Mazkur dasturiy ta'minot respublikamiz ta'lim muassasalari ta'lim oluvchilarining bilimini baholashda

sinovdan o'tkazilgan [2; 18-21].

Masofadan kasbiy ta'lim-tarbiya xizmatlari majmui, ta'lim muassasasidan ma'lum masofa uzoqlikda joylashib aholining turli tabaqalari, turli mutaxassislari uchun maxsus axborot ta'lim muhitida amalga oshiriladi.

Sirtqi ta'limdan farqli ravishda, masofaviy ta'lim bir tomondan samarali, operativ o'quv materialini o'zida joylashtirgan qayta aloqani ta'minlaydi, boshqa tomondan bevosita tizimli qayta aloqa bilan tarmoq orqali bog'laydi, shuningdek, tarmoqda sheriklar bilan aloqani ta'minlaydi.

Dunyo ta'lim tizimlari tahlillariga asosan, masofaviy ta'lim an'anaviy ta'lim shakllaridan 50 foizga kamroq mablag' talab etadi. Nodavlat masofaviy ta'lim markazlarining ta'lim jarayoni kunduzgi mutaxassislar tayyorlash kurslariga nisbatan 60 foiz kamroq mablag' talab etadi. Masofadan kasbiy ta'lim texnologiyasi o'quvchilarni son jihatdan ko'prog'ini shuningdek, o'quv maydonlari, texnik vositalaridan yanada samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi. Masofaviy o'qitishning axborot ta'lim muhitini axborot resurslari, axborot tashuvchilar, dasturlashtirilgan apparat bloklari, tashkiliy metodik ta'minot majmualari tashkil qilib, ular ta'lim oluvchining ta'limiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Masofaviy kasbiy ta'lim uzluksiz tizimli ta'lim singari maqsadga ega (sertifikatli tayyorlash, malaka oshirish, qayta tayyorlash), bunday ochiq ta'limda aholi ma'lumoti darajasini oshirish, ilmiy bilimni tarqatish va takomillashtirish masalalari uchun xizmat qiladi [3; 43-46].

Masofaviy kasbiy ta'limning an'anaviy ta'lim usullaridan farqi shundan iboratki, uning asosida o'qitish jarayoni, ya'ni o'quvchining mustaqil o'rganish faoliyati yotadi. Bu erda masofaviy kasbiy ta'limni tashkil etishda hammabop tizim, xohlagan erda va xohlagan vaqtda bilim olish imkoniyati, o'quvchiga istalgan joyda va istalgan vaqtda qulay imkoniyat yaratilishi lozim.

Muhimi shundaki, o'quvchi nafaqat ma'lum bilimlar majmui, balki ularni mustaqil ravishda olishga o'rganadi, axborot bilan ishlash, o'rganish yo'llari bilan ta'minlanadi, ularni keyinchalik uzluksiz mustaqil ta'lim sifatida qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Masofadan kasbiy ta'limning an'anaviy ta'lim shakllaridan o'ziga xos farqli jihatlari quyidagilardan iborat:

- moslashuvchanlik xususiyati: muayyan fan bo'yicha qulay vaqtda, qulay joyda va xohlagan tezkorlik bilan tahsil olish imkoniyatining mavjudligi;
- modullik xususiyati: aniq maqsad va vazifalarga erishish uchun muayyan

bilim sohasi yoki faoliyatning o'zlashtirilishini ta'minlaydigan o'quv rejalarini tuzish imkoniyati;

– parallellik xususiyati: ishlab chiqarishdan ajralmagan holda tahsil olishni tashkil qilish, kasbiy faoliyatning ta'lim olish bilan parallel ravishda ta'minlanganligi;

– tejamkorlik xususiyati: ta'lim tizimiga yangi axborot yutuqlari, telekommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish, insonga jahon axborot makoniga chiqish imkoniyatini yaratish;

– ijtimoiy tenglik xususiyati: jinsi, tili, yoshi, irqi, milliy mansubligi, e'tiqodi, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishi, xizmat turi, ijtimoiy mavqei, turar joyi, sog'lig'ining ahvolidan qat'iy nazar, har kimga bilim olish teng huquq kafolatlanganligi;

– ta'lim xizmati ko'rsatish bozorini rivojlantirish xususiyati: ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida marketingni rivojlantirish yo'li bilan ta'lim xizmati ko'rsatishning raqobatga asoslangan bozor shakllantiriladi. Bunda asosiy ta'lim dasturlarida konsultativ va qo'shimcha ta'lim xizmatlaridan iborat xizmat ko'rsatish tizimini yaratish istiqbollarining mavjudligini ham nazarda tutish mumkin.

– professor-o'qituvchilarning mavqeining oshishi: masofaviy o'qitish jarayonida o'qituvchilarning ijtimoiy mavqei va nufuzi oshadi, chunki ta'lim beruvchi shaxsning bilim olish jarayonini muvofiqlashtirishi, ta'limiy maqsadlarni mukammallashtirish, innovatsion yangiliklar bilan ijodiy faolligini o'stirish mumkin bo'ladi.

– maxsus nazorat shakli: nazorat shakli sifatida masofaviy imtihon tashkil etilishi, suhbat shakli, amaliy, kurs va loyiha ishlari, eksternat, kompyuterli intellektual test tizimlari orqali amalga oshiriladi.

– maxsus texnologiyalar qo'llanilishi: masofaviy ta'lim jarayonida an'anaviy ta'lim vositalari bilan birgalikda, innovatsion vositalardan ham foydalaniladi, jumladan, kompyuter texnikasi, multimedia va h.k. Ma'lumki, Internet tarmog'i masofaviy ta'limdagi keng imkoniyat yaratuvchi integral tarmoq hisoblanadi. Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, bugungi kunda masofaviy o'qitish jarayonida tashkiliy ta'lim shakli hisoblangan masofaviy ta'lim ma'ruzalari, seminarlari, maslahatlari va laboratoriya ishlari oliy ta'lim muassasalarida keng joriy qilinmoqda.

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan barcha tamoyillar ta'lim oluvchi ta'lim oluvchilarga ijobiy ta'sir etishi shak-shubhasizdir, chunki ular shaxsning ijodiy va intellektual salohiyatini o'stirishga qaratilgan bo'lib, insonning o'z ustida mustaqil ishlashiga turtki bo'ladi, mustaqil ravishda turli muammoli vaziyatlarning echimini topishga zamin yaratadi.

Hozirgi kunda masofaviy ta'limni tashkil etishning quyidagi turlarini ajratish mumkin:

- Eksternat turi bo'yicha ta'lim;
- Universitet ta'limi;
- Tarmoqdagi bir necha o'quv tashkilotlarini o'zaro bog'lanishi asosidagi ta'lim;
- Avtonom ta'lim muassasalarini tashkil etish, masofaviy ta'lim bir necha shakllarini o'z ichiga olgan holda tashkil topadi;
- Avtonom ta'lim tizimiga asoslangan lokal ta'lim.

Masofaviy ta'lim sifati va yutuqlari qo'llanilayotgan materiallarni samarali va sifatli tashkil etilishiga har tomonlama bog'liq, shuningdek, jarayonning boshqarilishi, unda ishtirok etayotgan pedagoglar mahoratiga bog'liq. Masofaviy ta'lim - ta'lim oluvchilar faoliyatini sinchkovlik va bosqichma-bosqich rejalashtirishni, ta'limning maqsadi, vazifasi aniq qo'yilishi, zarur o'quv qo'llanmalarini yaratishni taqozo etadi.

Ma'lumki, masofaviy o'qitish jarayonining sub'ekti hisoblangan pedagog - «tyutor» deb nomlanadi. Tyutor – bu o'qituvchi-konsultant yoki maslahatchi o'qituvchidir. Albatta, bu o'qituvchi fundamental informatika va telekommunikatsiya asoslarini puxta egallagan, bilim saviyasi yuqori darajadagi mutaxassis bo'lishi lozim [5; 11]. Mazkur o'qitish umumdidaktik uslublaridan tashkil topadi, bu usullar pedagogik faliyatning to'la-tukis amalga oshirilishni ta'minlaydi.

Ta'lim oluvchi va o'qituvchi orasidagi interaktivlikni samarali tashkil etish, o'quvchi va o'quv materiali orasidagi o'zaro aloqani, guruh aloqasi imkoniyatining yaratilishi, yuqori samarali o'zaro aloqani nazarda tutishi, o'quvchilar bilimsizlikdan bilmlilikka to'g'ri yo'nalganliklarini anglab etishlari uchun muhim rol o'ynaydi, o'zaro aloqa tezkor va tashqi baholash shaklida tashkil etiladi. Masofaviy ta'lim kursini tuzilmaviy mazmuni modulli bo'lishi, bunda o'quvchi o'zining bir bo'limdagi tugallangan materialdan keyingisiga o'tganini aniq anglashi lozim [4].

Ma'lumki, pedagogik texnologiyaning shakllaridan biri bo'lgan masofaviy ta'lim pedagogika, psixologiya, informatika, valeologiya va boshqa bir qator fanlar hamda ta'limning zamonaviy texnik vositalari orasidagi uzviy aloqadorlikning ta'siri natijasida yuzaga kelgan bo'lib, uni amalga oshirish quyidagi mezonlarga asoslanadi: birinchidan, didaktik jarayonning ta'lim qonuniyatlariga asoslanganligi; ikkinchidan, nazariy bilimlarning ustuvorligi; uchinchidan, ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantirish maqsadlarining yaxlitligi; to'rtinchidan; o'quv materialini

atroflicha tahlil qilib, uni ma'lum bir mantiqiy bog'lanish ketma-ketligi asosida joylashtirish natijasida ta'lim dasturlarini yaratish; beshinchidan, bilim olish jarayonida o'quvchilarning faolligini, mustaqil fikrlashini oshirish va vaqtni tejash; oltinchidan, tahsil oluvchilarning ta'lim olish faoliyatini samarali boshqarishga erishish; ettinchidan, ta'lim oluvchilarning tahsil olishga bo'lgan qiziqishini orttirish, ijobiy motivatsiyani yuzaga keltirish; sakkizinchidan, jamoa ta'limiy faoliyatini yakka tartibdagi ta'limiy faoliyat bilan uzviyligini ta'minlash; to'qqizinchidan, ta'lim mazmunini boyitish.

Shunday qilib, zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari negizida ta'lim jarayonini axborot bilan ta'minlash rivojlanib borar ekan, masofaviy o'qitishning istiqbollari beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. PF-4947-son. 2017 yil 7 fevral. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
2. Abduqodirov A.A. Masofali o'qitish modellari va ularning sinflari // O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun pedagog kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimining dolzarb masalalari mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruza tezislari to'plami. –T. O'MKHTRI, 2004. 107-111 b.
3. Illichev E.V., Oleynik N.N. K voprosu o vozniknovenii i razvitiu distansionnoy sistemy obucheniya v mire //Materialy regionalnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Distansionnoe obuchenie: opyt i problemy». - Belgorod. 1999, s 8-11.
4. Otaqulov O.X., Madaminov G.S. On-line tizimida masofaviy o'qitishni tashkil etish //O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun pedagog xodimlar tayyorlash va malaka oshirish tizimining dolzarb masalalari mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruza tezislari to'plami. –T. O'MKHTRI, 2004. 130-132 b.
5. Sayfurov D. Rol prepodavatelya v obrazovatelnom protsesse v usloviyax distansionnogo obucheniya //O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun pedagog kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimining dolzarb masalalari. T. O'MKHTRI, 2004. 137-139 b.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В ОБУЧЕНИИ БИОЛОГИИ

Л.М.КАРАХОНОВА,
УзНИИПН старший научный сотрудник,
д.ф.н (PhD)

Multimedia materiallaridan foydalanish o'quv materialini algoritmik tartibda har tomonlama tizimli ma'lumotlar bilan to'ldirilgan jonli qo'llab-quvvatlovchi tasvirlar tizimi sifatida taqdim etishga imkon beradi. Ushbu materiallardan biologiya darslarida, kompyuter va proyektor yordamida, shuningdek biologiyani o'qitishda elektron resurslardan foydalangan holda ta'lim sifatini oshirishda foydalanish mumkin.

Tayanch so'zlar: ommaviy axborot vositalari, media-resurslar, axborot texnologiyalari, biologiya, o'quv jarayoni, media-materiallar, Internet, AKT, innovatsion usullar, pedagogika, talabalar.

The use of multimedia materials allows the training material to be presented in an algorithmic manner as a system of live support images filled with comprehensive systematic information. These materials can be used in biology lessons, with the help of computers and projectors, as well as in improving the quality of education using electronic resources in teaching biology.

Key words: media, media resources, information technology, biology, educational process, media materials, Internet, ICT, innovative methods, pedagogy, students.

Использование мультимедийных материалов позволяет представить учебный материал как систему ярких опорных образов, наполненных исчерпывающей структурированной информацией в алгоритмическом порядке. Данные материалы можно использовать на уроках биологии, с помощью компьютера и проектора, а также для повышения качества образования с помощью электронных ресурсов при обучении биологии.

Ключевые слова: медиа, медиаресурсы, информационная технология, биология, учебный процесс, медиаматериалы, Интернет, ИКТ, инновационный метод, педагогика, учащиеся.

Общие требования к разработке учебно-методических комплексов нового поколения по общеобразовательным предметам нашли отражение в Государственных образовательных стандартах для общего среднего и среднего специального, профессионального образования.

Средства наглядности, служащие повышению эффективности обучения научным дисциплинам, создаются на основе конкретных практических программ. От учителей требуется подготовка таких программных средств и

владение компетенциями их внедрения, в этом вопросе ощущается потребность в привлечении непосредственно программистов. Во многих случаях создаются электронные средства, объединяющие научные источники на интеграционной основе по двум научным дисциплинам.

Если каждый ученик способен самостоятельно пользоваться компьютером, то расширяются возможности приобщить его к миру изобретений, исследований. Современное образование в основном опирается на обучающие программы, приёмы наглядного представления, вычислительные операции с помощью компьютера и мобильных средств.

В любом исследовании невозможно обойтись без электронных образовательных ресурсов, электронных средств и технологий их использования, поэтому информатизированная среда обучения рассматривается как эффективное научно-практическое средство.

Использование качественных электронных средств и правильное подключение к учебному процессу создают оптимальные условия для принятия учащимися необходимой информации, её обработки, усвоения базовых и предметных компетенций, их контроля, развития творческих способностей, введения дополнений и изменений в учебно-воспитательный процесс, непрерывной проверки результатов образования. Кроме того, создаются возможности для диагностирования и прогностики деятельности учащихся, разработки рекомендаций по проектированию будущих уроков, определения порядка учебно-познавательной деятельности учащихся, направленной на закрепление определенной информации.

Эффективность на уроках биологии в большинстве случаев достигается за счёт соблюдения дидактических закономерностей и целенаправленного внедрения в учебный процесс научно обоснованных форм, методов и приёмов. Знакомство учащихся с миром животных, их образом жизни, размножением и развитием происходит через получение научной информации из учебника и учебно-методических пособий.

Преподавание биологии в школе требует визуализации обучения, так как строение живых организмов и физиологические процессы, протекающие в них, вызывает затруднения для восприятия без наглядности.

Активизация учебного процесса реализуется на основе инновационных подходов в системе образования, путем применения современных технологий и программированных средств обучения, тестов и других нетради-

ционных средств обучения. Электронные средства обучения также способствуют повышению активности учащихся при изучении многих учебных дисциплин.

Использование электронных средств на уроках биологии сопряжено с новыми методами их внедрения. Применение электронных образовательных ресурсов по биологии связано с выполнением определенных условий: наглядность и разнообразие представляемой информации (цветные иллюстрации, аудио-видео записи, анимация и другие виды); реализация обратной связи (система тестов для определения степени усвоения, обеспечение быстрого контроля); обучение навыкам самоконтроля с целью активного и ускоренного усвоения учебных материалов; постоянное «сопровождение» учебных пособий и обогащение новой информацией, то есть назначение электронных учебных пособий – синтезировать основной учебный материал с дополнительной новой информацией с перспективой возможного её использования в будущем.

Электронные ресурсы можно использовать как фронтально на большом экране, так и индивидуально для каждого, если позволяет подготовленность учащихся и материальное оснащение кабинета. Каждый ученик, работая индивидуально, выбирает для себя свой темп работы для освоения материала и уровень.

Применение электронных образовательных ресурсов в обучении биологии обеспечивает также решение воспитательных задач. С помощью электронных образовательных ресурсов достигается эффективность усвоения учебного материала по биологии, развития и закрепления жизненно важных умений и навыков:

1) обеспечивается наглядность и доступность изложения наиболее трудных тем и понятий, например, ознакомление с внешними и внутренними процессами, происходящими в организме животных, появляется возможность визуально наблюдать и отслеживать их (через монитор); 2) организуются специфические приёмы изучения строения и расположения органов в животных организмах; 3) использование приставок CD и DVD с показом короткометражных научно-популярных фильмов, непосредственно связанных со средой обитания животных, помогает сформировать у учащихся понятия об образе жизни животных, ареале их распространения, видах животных, взаимодействия и взаимосвязи с природой; 4) интеграция электрон-

ных ресурсов в учебный процесс способствует развитию навыков самостоятельного получения знаний.

Подготовленные электронные образовательные ресурсы были внедрены в учебный процесс по биологии в общеобразовательных средних школах. Особое внимание при этом было уделено выбору тем с учетом компетентностного подхода и ориентированием на международные стандарты при оценке качества образования.

Уровень развития знаний и навыков учащихся в рамках изучаемой темы зависит от того, насколько качество и количество наглядных средств соответствует требованиям и задачам обучения биологии на конкретном этапе. Благодаря электронным ресурсам создается возможность представить цветное изображение животных, их внешнее и внутреннее строение, системы функционирования, многообразие видов животного мира и другое.

Преимущественное отличие данной программы от основных состоит в том, что она вбирает в себя комплекс материалов в мультимедийном формате по всем темам раздела – о морфологических и физиологических процессах в организме животных, представленных в серии анимации, видео, рисунков, к инфографическим сведениям.

Для самостоятельного изучения в образовательном ресурсе размещены учебник «Биология», «Красная книга» Узбекистана в формате PDF, на уроках биологии дополнительным материалом служит интересная информация о классах животных или отдельных животных в блоке для уроков биологии в 7 классе «Мир удивительных животных». К этим материалам можно обратиться при организации внеклассных занятий по биологии

Следует признать, что созданная программа, направленная на повышение эффективности уроков биологии, не лишена некоторых недочетов. Наряду с широким внедрением технологических элементов в современный образовательный процесс нужно помнить и об инновационных методиках повышения эффективности биологического образования.

Что касается внеурочной и внеклассной работы по биологии, то основным её содержанием является представление дополнительных сведений о морфологическом и анатомическом строении животных, функционировании систем жизнеобеспечения. Внеклассные занятия направлены на закрепление теоретических знаний и практических умений и навыков.

В процессе внеклассной работы целесообразно организовать краткос-

рочные наблюдения за развитием животных на разных этапах их жизни. Например, период размножения (путем наблюдения за рыбками в аквариуме, или момент открытия яйца и появления «на свет» цыпленка или птенца канарейки, развитие и рост котенка или щенка).

Учащиеся на живых примерах могут проследить за поведением и развитием животных в разные периоды, такие наблюдения помогут сформировать у школьников чувство любви к природе и желание беречь и охранять животный и растительный мир. Электронные образовательные ресурсы являются эффективным средством инновационной направленности, помогающим обогатить теоретические знания и практические навыки учащихся, сформировать у них исследовательские умения.

Использование компьютерных тестов позволяет качественно и быстро провести контроль знаний учащихся по изученной теме на уроке, оценить учащихся и освободить время учителя, по окончании тестирования подводятся итоги, и ученик видит процент выполнения теста и соответственно оценивает степень усвоения знаний по данной теме.

Использованная литература:

1. Джураев Р.Х., Карахонова Л.М. Развитие исследовательских навыков у учащихся при изучении биологии в условиях непрерывного образования // Узлуксиз таълим ж. 2015 й. –№ 6. –Б. 51-55.

2. Karakhonova L.M. Using the electronic educational resources in biology lessons/ XIII International correspondence scientific specialized conference «International scientific review of the problems of philosophy, Psychology and pedagogy». –Boston. USA. September –№. 10-11, 2019. – Pg-35-40.

3. Karakhonova L.M. Electronic educational resources and biology educational process efficiency in general educational schools // Eastern European Scientific jornal. Ausgabe №-5, 2018. –P. 273 – 275. (13.00.00; № 1. 2018.)

4. Umaraliyeva M.T. Workbook as Didactic Mean for Forming Subject Competencies at Biology Lessons// Eastern European Scientific Journal (ISSN 2199-7977) Dusseldorf – Germany. August, 2018. Pg-261-264

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA ONA TILI FANINI O'QITISH METODLARI

R.Q.ASHURBAYEVA,

*Buxoro davlat tibbiyot instituti
o'zbek tili va adabiyoti kafedrasasi assistenti*

Mazkur maqolada ta'lim tizimi, unda ona tili va tasvriy san'at fanlarining integratsiyasi asosida dars jarayonining tashkil qilishning samarali metodlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, ona tili, aloqadorlik, ta'lim, pedagog, tafakkur, tasviriy san'at, rasm, mashq, integrativ.

В статье рассматривается система образования, в которой эффективные методы организации учебного процесса основаны на интеграции родного языка и изобразительного искусства.

Ключевые слова: система образования, родной язык, общение, образование, педагог, мышление, изобразительное искусство, живопись, упражнения, интегративный.

The article examines the education system, in which effective methods of organizing the educational process are based on the integration of the native language and the visual arts.

Key words: education system, native language, communication, education, teacher, thinking, visual arts, painting, exercises, integrative.

Ta'lim tizimi bu (maktab, universitet, maktabgacha ta'lim muassasalari, qo'shimcha ta'lim, kollejlari va boshqalar) tuzilmalarni birlashtirgan model bo'lib, uning asosiy maqsadi ularda o'quvchilarni tarbiyalashdir[4]. Yillar davomida taraqqiyotning pag'onaga ko'tarilgan har bir davrida bu tizimga yangicha yondashuv, yangicha qarash, yangicha izlanishlar talab qilingan. O'sib kelayotgan yosh avlod uzluksiz ta'limning har bir tizimida "toblanib", yuksak taraqqiy etgan, davr talabiga har tomonlama javob bera oladigan, yetuk salohiyatli kadr bo'lib yetishishi lozim. Bunda esa ta'lim tizimlarining vobastaligi, integratsiya qonuniyatlarining amalda tadbig'i bo'lishi kerak. Aks holda, tizimlar vobastaligidan uzilgan zanjir va ta'lim tizimida yetarlicha ko'nikma va malakalarga ega bo'lmagan kadr jamiyatda o'z o'rnini topa olmay, muammolarga duch kelishi shubhasiz. Bu muammolar esa o'z navbatida jamiyat va davlatning rivojlanishida sezilarli darajada to'sqinlik qila oladi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimining har bir jabhasida faoliyat yurituvchi pedagog ta'lim tizimini rivojlantirish, innovatsion g'oya va

texnologiyalarni joriy qilishni o'zi uchun dasturulamal qilmog'i lozim.

O'zbekiston ta'lim tizimi tarixiga nazar solar ekanmiz, bu borada ko'pgina ma'rifatparvar shaxslarning yetarlicha fikrlari va tajribalarini va ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan harakatlarini ko'ra olamiz. Jumladan, yangi usul - "jadidchilik" g'oyalari asosida ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan ko'pgina qarashlar dolzarbligi bilan bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ta'lim tizimi jarayonida ota-onaning ham alohida roli borligini uqtirgan holda, jadidchilik harakatining buyuk namoyandalaridan biri A.Fitrat shunday fikrlarini bayon qiladi: *"Oila vazifalaridan biri avlodni tarbiyalashdan iboratdir. Yosh avlodni tarbiyalash hayotiy vazifalardan bo'lib hisoblanadi. Ma'lumki, dunyo kurashning umumiy maydoniga o'xshaydi va bu maydonning pahlavonlari insonlardir. Har bir kishi barkamollik yoshiga yetgach, u o'z saodati ta'mini uchun shu maydonga kirmasdan iloji yo'qdir. Bu kurashda g'olib chiqish uchun uch xil o'lov quroli (salohi masseh)ga ega bo'lish kerak. 1. Salomatlik; 2. Sog'lom fikr (nuqsonsiz fikr, ya'ni yuqori iste'dod); 3. Axloqi sano (oliy darajali axloq, ya'ni axloqi poklik)"* [5]. Salomatlikni saqlash uchun bevosita jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanmoq va sog'lom turmush tarziga rioya qilinmog'i muhim bo'lsa, sog'lom fikr egasi bo'lmoq uchun doimiy imldan bahramand bo'lib, kitob mutolaasi bilan shug'ullanmoq lozim. Oliy darajadagi axloq sir emaski, insoniyatni yuksaklik sari yetaklaydi. Bunda tarbiyaning o'rni beqiyos. Bu borada, esa Abdulla Avloniy shunday qimmatli fikrlarni bildiradi: *"Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir"*. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Ishoqxon Ibrat, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Usmon Nosir kabi ko'plab jadid ma'rifatparvarlarining jahon andozasiga mos kadrlarni yetishtirish maqsadida ta'lim tizimini isloh qilish va ta'lim tizimida sharqona tarbiya usul va vositalar tanlanishi borasidagi ko'plab fikrlarni misol tariqasida keltirish mumkin. Umuman olganda, ular qoldirgan va ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan qarashlar ibrat maktabi bo'lib, bu tizimda ona tili fanining ham o'ziga xos o'rni mavjud.

Ma'lumki, tafakkur – insoniyatning bebaho boyligi, jamiki maxluqotlardan farqli tomoni, taraqqiyotni belgilab beruvchi bosh mezon. Bu mezonni chuqur anglagan holda ta'lim tizimini tashkil etish davr talabi sanaladi. Metodikaning bosh vazifalaridan biri esa o'quvchi tafakkurini rivojlantirishning turli usul va metodlarini ishlab chiqishdan iborat. Bunda esa ona tili fanining o'rni beqiyos.

“Ona tili” deb fanning yuritilishi, atalishining o‘ziyoq, har bir inson o‘zining ona tilisida tafakkur qilishi deganidir. Zero, ilk so‘zlarni “ona” atalmish buyuk zot hijjalab o‘rgatadi. Ona tilidan aytilgan har bir so‘z olqishlar ila kutib olinadi. Bu quvonch ona mehnati, ona sabri samarasidir. Shuning uchun jon-jonimizga singib ketgan ona tilimiz bizning tafakkur qilishimizda buyuk vositachi, fanlarni o‘rgatishda betakror “o‘qituvchi” desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shu bois, birinchi navbatda, ona tili fani boshqa fanlar bilan aloqadorlikni tashkil qiladi. Bu aloqadorlik fanda “integratsiya” (lotincha so‘z bo‘lib, “tiklash” yoki “to‘ldirish” ma’nosini anglatadi) atamasi bilan yuritiladi. Ona tili fanini o‘qitishda integrativ yondashuv davr talabi va o‘quvchi tafakkur olamini boyitishning eng mukammal, samarali usulidir. O‘zib kelayotgan yosh avlod jadal sur‘atlarda rivojlanayotgan olam voqeliklaridan bahra olayotganligi bois, ularga ta’lim berishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ilg‘or usullarini ishlab chiqish talab qiladi. Bolalar psixologiyasi bilan shug‘ullanuvchi ko‘plab tadqiqotchilar ijodkorlikka o‘rgatish mumkinligiga amin ekanliklarini ta’kidlashadi. Agar o‘quvchi dastlab yaratishni, ixtiro qilishni, muammolarga o‘ziga xos yechimlar topishni o‘rgansa, unda tayyor o‘quv modelini qayta ishlab chiqaradigan an’anaviy o‘quvchidan ko‘ra bu o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi katta farq qiladi. O‘quv jarayoni o‘quvchining o‘zini anglash, o‘zini anglash jarayonida tafakkur asosidagi faoliyatida yangidan yangi imkoniyatlarini va qobiliyatlarini kashf qilishga aylanadi [2]. O‘quvchi dunyoqarashi va tafakkur dunyosini boyitishga qaratilgan bunday o‘quv muhitni yaratish peadodogdan katta mahoratni talab qiladi. Bizning nazarimizda, ana shunday ijodiy muhitni yaratishda ona tili va tasviriy san‘at fanlarini aloqadorlikda tashkil qilish o‘quvchini yaratuvchanlikka, ijodiy fikrlashga, pozitiv ruhiyatga, olamni rang-baranglikda anglashga xizmat qiladi.

Amaldagi 6-sinf ona tili darsligida quyidagi mashq berilgan:

37-mashq. Matnni o‘qing. Matnning maqsadini belgilang. Tabiatni asrash haqidagi fikrlaringizni bayon qiling.

Orolchada ishlar qizib ketdi: har kim har xil gullar, o‘simliklar keltirib ekdi. Qushlarga inlar qurildi. «Kuzatuv daftari»ga orolchada yuzdan ziyod giyoh, o‘simlik va jonivorlar borligi qayd etildi. Qushlar bu hisobga kirmasdi. (A. Ko‘chimov)

Bunda o‘qituvchi mashqni o‘qittiradi va tabiatni asrash uchun nimalar qilish kerakligini rasm chizish orqali ko‘rsatishlarini topshiriq sifatida beradi. O‘quvchilar rangli qalamlar bilan tabiatni asrash uchun nimalar qilish kerakligini chizadilar va

chizilgan rasmlar asosida hikoya matnini yaratadilar.

Xuddi shu darslikda shunday mashq berilgan: **41-mashq.** Qish manzarasi aks etgan she'rni o'qing. Bu manzarani tasvirlab, nasriy matn tuzing, unda gaplarning bog'lanishiga diqqat qiling.

Kechki osmon ohista

Qorni elay boshlaydi.

Tunning qora sochiga

Oq oralay boshlaydi (Dilshod Rajab)

O'quvchilar she'rni o'qib, qish manzarasini chizadilar. Ular tasavvuridagi manzara qog'ozda aks etsa, tafakkurlarida bu manzara bilan bog'liq so'zlar assotsiatsiyasi hosil bo'ladi va rasm asosidagi tasvirlar asosida nutq ro'yobga chiqadi. Qalam va tafakkurning integrativ munosabatidan nutq rang-barangligiga erishiladi. Mashq shartiga ko'ra nasriy shaklda tasviriy matn yaratiladi.

Keyingi mashq muhokama matni mavzusi bilan bog'liq bo'lganligi uchun uning shartiga ozgina o'zgartirish kiritish maqsadga muvofiq. Dastlab o'qituvchi tomonidan darslik kitob yopilishi kerakligi aytiladi va o'quvchilar qo'llariga qalam olishlari so'raladi. Dorskada "Ninachi" so'zi yoziladi va o'quvchilarga ushbu hasharot chizilishi e'lon qilinadi. O'quvchilar ninachini chizish jarayonlarida ularning ong ostida ninachi bilan bog'liq dastlabki ma'lumotlar tizimi paydo bo'la boshlaydi: *ninachining rangi, tuzilishi, nima bilan oziqlanishi, hajmi va h.k.* O'quvchilar ninachi hasharotini chizib bo'lganlaridan so'ng, bu jonivor haqida nimalar bilishlari so'raladi. So'rov jarayonida o'quvchilarning muhokama qilishlari uchun erkin sharoit (agar sinf guruhchalarga bo'lingan bo'lsa, maslahatlashish imkoniyati) yaratib beriladi. Fikrlar tinglangandan so'ng, darslikda berilgan 48-mashq bajariladi.

48-mashq. Matnni o'qing, undagi gaplarning mazmunan va grammatik bog'lanishiga diqqat qiling.

NINACHI

Dunyoda eng ko'p ovqat yeydigan jonivor qaysi ekanligini bilasizmi? Siz, ehtimol, sher yoki yo'lbars deb o'ylarsiz. Boshqa birovlar ayiq yoki bo'ri deb hisoblar. Ba'zilar bunday jonivorlar qatoriga filni ham qo'shishar. Ammo bularning birortasi ham to'g'ri emas. Dunyoda eng ko'p ovqat yeydigan jonivor ninachidir. U ikki soat ichida qirg'ta pashsha va chivinni tutib yeydi. Agar uning gavdasi sher yoki fil kabi katta bo'lganida edi, birdaniga bitta sig'irni yeb qo'ygan bo'lar edi. Bitta ninachi shuncha zararli hasharotni yo'q qilsa,

o'nlab, yuzlab ninachilarning tabiatga, odamlarga qanchalik foyda keltirishini tasavvur qilish mumkin. Bu bilan ninachi tabiat qo'riqchisi vazifasini bajaradi. Tabiatda ninachiga o'xshagan foydali jonivorlar ko'p. Ularni asrash hammamizning vazifamizdir. («O'zbek tilini o'rganamiz» kitobidan) [1].

Ushbu mashq asosida ninachi haqidagi fikrlar xuloslanadi va ninachi rasmini chiroyli chizgan o'quvchilar rag'batlantiriladi. Tasviriy san'at fani bilan vobasta bajariladigan yuqoridagi mashqlar xotirani revolantiradi va mavzuni to'liq anglashga xizmat qilish barobarida olam rang-baragligini his qilishga xizmat qiladi. Zero, nemis san'atshunosi Ioxann Yoaxim Vinckelmann rasm chizish tafakkur yuritish uchun muhim vosita ekanligini uqtirib shunday yozadi: *“Rassom yurgizayotgan rasm cho'tkasini tafakkurga botirib olish kerak: Aristotel qalamining uchi ko'z uchun emas, tafakkur uchun qoldirgan.”*[3] Demak, ona tili darslarida o'quvchining dunyoqarashi, tafakkuri, borliq haqidagi idrok yuritishida, nutqining jozibadorligida tasviriy san'at fanining ham o'ziga xos o'rni mavjud. Bugungi ta'lim tizimi dars jarayoniga integrativ yondashuvni talab qilar ekan, bu yondashuv o'z samarasini berishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N. Mahmudov, A. Nurmonov A. Sobirov, D. Nabyeva 6-sinf Ona tili darsligi «TASVIR» NASHRIYOT UYI.T.: -2017. B.-19
2. Плясова Г. Лингвистическое рисование как средство развития творческого мышления на уроках русского языка URL: <https://open-lesson.net/3454>
3. Картаслов.Ру — Карта слов и выражений русского языка URL: <https://kartaslov.ru>
4. Система образования — Википедия URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
5. Taraqqiyot yo'lida ma'rifatparvarlik (II-bo'lim) | Tarjumon.uz URL: <https://tarjumon.uz/5180?script=lat>

OILADA FARZAND TARBIYASIDA KLASTER USULIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

R.MUSURMANOV,
CHDPI dotsenti.p.f.n.

Oilada farzand tarbiyasi hanuz muammoligicha qolmoqda. Maqolada farzandlarni oilaviy sharoitda barkamol insonlar qilib tarbiyalashning klaster (hamkorlikda) usulidan keng foydalanish to'g'risida fikr yuritilgan.

Tayanch so'z va iboralar: oila, farzand, tarbiya, barkamol inson, klaster, maktab, mahalla, jamoatchilik, Sharq mutafakkirlari, mumtoz manbalar.

Проблемы воспитания детей в семье остается актуальным. В статье приведены мысли о воспитании ребенка в семейных условиях достойного человека методом кластера.

Ключевые слова: семья, ребенка, воспитание, достойного человека, метод, кластер, школа, махалля, общество, восточные мыслители, классические наследии.

The article presents thoughts on raising a child in a family environment of a worthy person using the cluster method.

Key words: family, child, parenting, worthy person, method, cluster, school, mahalla, society, Eastern thinkers, classical heritage.

Uzluksiz ta'lim tizimini tubdan isloh qilishdan aniq maqsad ham ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarni jamiyat talablariga mos ravishda tarbiyalashni taqozo etadi. Bu boradagi ilmiy izlanishlar, o'z samarasini berishi shubhasizdir. Vatanimiz mustaqillikka erishgandan buyon oilaning huquqiy va ijtimoiy muhofazasini yanada kuchaytirish, sog'lom oilani shakllantirish davlat miqyosidagi muhim masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Bu borada qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar oila manfaatlariga, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilmoqda. Zero oila jamiyatimizning asosiy bo'g'ini hisoblanadi.

Chirchiq Davlat pedagogika institutida yaratilgan "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri" ana shunday tashabbuslar, ilmiy izlanishlar natijasidir. Bunda bir guruh ta'lim-tarbiya sub'ektlarining innovatsion mahsulot yaratishga va uning raqobatbardoshligini oshirishga imkon beradigan yangi tizim bo'lib, u sohaning milliy va mintaqaviy darajada rivojlanishi uchun kuchli rag'bat beradi. Shunga ko'ra, klaster yondashuvi fan va ta'limni, pirovardida, amaliyotda jamiyatni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni izlash hamda amalga oshirish imkonini yaratadi. Klaster doirasida bir nechta sub'ektlarni o'zaro integratsiyalash jarayoni murakkab, ko'p tarmoqli ilmiy-amaliy faoliyatdir. O'zaro

bog'liq bir nechta faoliyat turlarini umumiy maqsad atrofida birlashtirish aniq hisob-kitoblar va ilmiy echimlarni, natijasi kafolatlangan loyihalarni talab qiladi, shundagina klaster sub'ektlarining ishonchini qozonadi. Shunday ekan, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri doirasidagi ilmiy-pedagogik loyihalarni amalda sinab ko'rish muayyan tajriba-maydonchalari bo'lishni talab etadi.

“Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri” ko'p tarmoqli bo'lib, uni ta'lim-tarbiyaning barcha sohalarida qo'llash kutilgan natijani berishi shubhasiz. Ushbu yangilikdan unumli foydalanish maqsadida biz “Oilaviy sharoitda farzandlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalashda” yangi pedagogik innovatsion klaster usulidan foydalanishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik. Buning uchun oila, ta'lim muassasasi, mahalla, yoshlar tashkilotlari va keng jamoatchilikni bitta maqsad yo'lida birlashish orqali kelajak avlodlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalashga hissa qo'shishga qaror qildik. Bu borada institutimizning “Pedagogika” fakultetidagi “Pedagogika va menejment” kafedrasida professor-o'qituvchilari jiddiy ilmiy-amaliy izlanishlarni boshlab yuborishdi. Ana shu maqsadlar samarasi o'laroq, Chirchiq shahar 2 - umumta'lim maktabi kafedramiz uchun **“Maktab-laboratoriya”** – pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ob'ekti bo'lib, ta'lim turlarining ilmiy, uslubiy va ta'limiy, tarbiyaviy faoliyatini rivojlantirish maqsadiga qaratilgan innovatsion loyihalar bo'yicha tajriba-sinov maydonchasi hisoblanadi.

Har bir xalqning o'ziga xos an'analari, rasm-rusumlari va qadriyatlari bor. O'zbek oilasining bolajonligi, er-xotin va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning samimiyligi, or-nomusning kuchliligi, yoshlarga izzat, kattalarga hurmat kabi fazilatlar bilan ajralib turadi.

Demak, ilk hayotiy haqiqat – tarbiya oiladan boshlanadi. Bunda ota-onaning mas'uliyati juda yuqoridir. Ota-ona o'z zurriyodlarini barkamol insonlar bo'lib voyaga etkazishda jamiyat va davlat oldida mas'uldirlar. Bu mas'ullik oilada farzand o'stirayotgan har bir ota-onaga Vatan kelajagi uchun qayg'urishdek kechiktirib bo'lmaydigan sharaflı vazifani yuklaydi. Tarbiya masalasi juda nozik va o'ta mas'uliyatli bo'lgani uchun ham milliy qadriyatlar hamda o'ttmishdagi allomalarimizning farzand tarbiyasidagi ma'naviy boyliklaridan keng va o'rinni foydalanib, Vatanimizni jadal rivojlantirish, xalqimiz faravonligini oshirishga xizmat qilishi maqsad bo'lmog'i lozim. Buning uchun tarbiya sohasida etarli tajriba bo'lishi, ota-onalarning pedagogik-psixologik bilimlarga ega bo'lishlari talab etiladi.

Oilaning jamiyat rivojidadagi birlamchi vazifasi ma'naviy butunlikdir. Ma'naviyatsiz moddiy faravonlikka ham, taraqqiyotga ham erishib bo'lmaydi.

Ma'naviy qashshoqlik milliy tanazzulga olib boradi. Nopok, ma'naviy qashshoq ota-ona halol, ma'naviy etuk farzandni tarbiyalay olmaydi. Chunki farzandlar ota-onadan ibrat oladi. Oilada ota-ona bir-biriga mehr-muhabbatli bo'lsa, farzandlar ham shunga yarasha tarbiyalanadilar. Ulg'ayib mustahkam hayotga qadam qo'yganlarida, uyli-joyli bo'lganlarida ota-onadan olgan tarbiyasi hayot maktabi vazifasini o'taydi, bunday oila mustahkam asosga ega bo'ladi.

O'zbek oilasining ko'pchiligi serfarzand. Farzandlarni dunyoga keltirish va el-yurt uchun munosib insonlar qilib tarbiyalash oilaning jamiyat oldidagi eng muhim vazifasi sanaladi. Demograf olimlarning hisob-kitobiga ko'ra, aholi soni me'yorlarini saqlab turish uchun har 100 oilaga 260 bola to'g'ri kelishi kerak. Agar har bir oila bittadan farzand ko'rsa, sakkizinchi avlodga kelib, ya'ni 200 yildan keyin bu xalq millat sifatida yo'q bo'lib ketishi mumkin ekan.

Shuning uchun ham milliy oilalarda farzandlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash mas'uliyati nafaqat oila boshliqlari balki, ta'lim-tarbiya muassasalari, mahalla va keng jamoatchilikning ham o'ta dolzarb, kechiktirib bo'lmaz vazifalari sanaladi. Xalqimizda «Bir bolaga etti mahalla – ota-ona» degan ibratli ibora bor. O'zbeklar azaldan «Bolaning begonasi bo'lmaydi» shoriga amal qilib keladi. Bu jamiyat taraqqiyotiga befarq bo'lmazlik, mustaqil O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini ma'naviy etuk insonlar qilib tarbiyalash, xalqaro miqyosda raqobatbardosh mutaxassis kadrlarni tayyorlashni taqazo etadi.

Ma'lumki, ota-onalarning oilada farzand tarbiyasidagi tayyorgarlik darajalari turlichadir. Ayniqsa, yosh oilalar, pedagogik-psixologik jihatdan etarli tushuncha va bilimlarga ega bo'lmagan oila boshliqlarida ma'lum darajada ehtiyoj borki, bu kemtiklikni ta'lim-tarbiya muassasalari pedagoglari, mahallalardagi tajribali oilalar boshliqlari, yosh avlod tarbiyasiga mas'ul bo'lgan bolalar tashkilotlari va keng jamoatchilik hamkorligida klaster usulida har bir bolaga e'tibor qaratish, oqibat natijada o'sib-ulg'ayib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz zamon ruhiga mos va xos tarbiyalanishlari shart.

Barkamol insonni tarbiyalashning bunday pedagogik innovatsion klaster usuli juda qulay bo'lib, har bir ob'ekt o'z mas'uliyatini his qilgan holda, o'z o'rnida vazifa-burchlarini hamkorlikda amalga oshiradilar. Tarbiyaning bu – usuli ayniqsa, bolalarning o'smirlik davrida juda qo'l keladi. Chunki, o'smirlik davri har bir o'g'il-qiz uchun anchagina tashvishli kechadi. Bolalar o'rtasidagi qonunbuzarlik va jinoyatchilikni sodir etadigan yoshlarning ko'pchiligi o'smirlik davriga to'g'ri kelishi ham buning yaqqol isbotidir.

Klaster atamasi – keng tushuncha bo'lib, maqsadga erishishning natijadorligiga

bir maqsadli hamkorlar (tarmoqlar metodi) bilan belgilangan vazifalarni to'la-to'kis ado etish, samaradorlikni ta'minlash demakdir. Bu borada avvaldan davlatimizning «Oila, mahalla va ta'lim muassasasi» konsepsiyasi ham qabul qilingan bo'lib, uning talablarini amalga oshirish esa sansolarlikka solib kelinmoqda. Ochig'ini tan olish kerakki, bolalarning tarbiyasi faqat maktablardagi pedagoglar zimmasiga qolib kelmoqda. Ayrim ota-onalarning «Bolani maktab tarbiyalaydi. Buning uchun davlat o'qituvchilarga oylik maosh to'laydi» singari kurakka turmaydigan bema'ni gaplari ensani qotiradi.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoevning yoshlar tarbiyasiga berayotgan e'tiborlari, «Oila va mahallani qo'llab-quvvatlash vazirligini tashkil etish to'g'risida» gi farmonlari fikrimizni to'la tasdiqlaydi.

Ayni paytda ota-onalarning oilalarda farzand tarbiyasi sohasida olib borayotgan ishlaridan ko'ngil to'lmaydi. Ularning ta'lim-tarbiya muassasalari bilan hamkorlik ishlari yomon ahvolda. O'rganishlardan ma'lumki, ota-onalar, ayniqsa, otalar o'z farzandlari tahsil olayotgan maktablarga o'quv yili davomida bir marta ham kelmaydilar. Bolalarining o'qishi, intizomi, xulqi bilan deyarli qiziqmaydilar. Tarbiyaning klaster usuli esa ana shunday ota-onalarni jalb qilishda «Mahalla fuqarolar yig'in»lari orqali ta'sir ko'rsatish yo'li bilan amalga oshirish mumkin bo'ladi. Chunki hamma aholi mahallada yashaydi. «Mahalla fuqarolar yig'in»lari esa o'z hududidagi barcha oilalarni ijtimoiy nazorat qilishga haqli. Afsuski, ana shu talab va ehtiyojga nisbatan panja orasidan qarash hamon davom etmoqda.

Shu o'rinda yana bir taklifni ilgari surmoqchimiz. Ko'pchilik ota-onalar davlat tashkiloti va korxonalarida mehnat qiladilar. Maktab rahbarlari dars intizomiga salbiy munosabatdagi, xulqi yomon bolalarning ota-onalari ishlaydigan tashkilot-korxonalar rahbarlari nomiga xat orqali bildirishnoma yuborib, «Siz rahbarlik qilayotgan tashkilot-korxonada faoliyat olib borayotgan xodimingizning (ismi-sharifi) farzandi bizning maktabimizda tahsil olishini ma'lum qilib, uning otasi (onasi) doimiy ogohlantirishlarimizga qaramay, maktab ma'muriyatining murojaatlariga va o'z farzandining kelajagiga bepisandlik bilan qarab, biror marta ham tashrif buyurishni o'ziga ep bilmadi. Farzandining tarbiyasida ko'plab nuqsonlar borligi biz pedagoglarni tashvishga solmoqda. Sizdan vakolatingiz doirasida o'z farzandi tarbiyasiga beparvolik bilan munosabatda bo'layotgan xodimga nisbatan chora ko'rishingizni so'raymiz. Axir, yosh avlodni barkamol insonlar etib tarbiyalashda barchamiz mas'ul ekanligimizni vaziyat taqazo etadi.» Yoki aksincha, «Siz rahbarlik qilayotgan tashkilot-korxonada faoliyat olib borayotgan xodimingizning (ismi-sharifi) farzandi bizning maktabimizda tahsil olishini ma'lum qilib, mamnuniyat bilan qayd

etamizki, u xodimingiz o'z farzandlarini barkamol insonlar qilib tarbiyalashda katta yutuqlarga erishib kelmoqda. Uning farzandlari a'lo baholarda o'qishi, namunali xulqi bilan tengdoshlariga o'rnak bo'lib kelmoqda. Farzand tarbiyasidagi uning ijobiy natijalarini inobatga olib, vakolatingiz va imkoniyatingiz darajasida ma'naviy va moddiy rag'batlantirishingizni so'raymiz.»

Shu o'rinda istardikki, maktab bilan mahalla va tashkilot-korxonalar o'rtasida shunday tizim yaratilishi kerakki, maktab bilan tashkilot-korxonalar o'rtasidagi ko'priq vazifasini mahalla bajarsa, ayni muddao bo'lur edi. Buning tashabbuskori esa maktab bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Tashkilot-korxona rahbarlariga umumiy maqsad yo'lida bildirishnoma bilan murojaat qilish faqat naf keltiradi. Bolasining namunali xulqi va a'lo baholarda o'qiyotgani, yoki tarbiyasida nuqsone bo'lgani va fanlarni o'zlashtirmayotgani uchun korxonada ota-onalar doskasini tashkil etish o'rinli bo'lar edi. Tashkilot-korxona rahbarlari yil yakunlari bilan ota-onalarga farzandlari tarbiyasidagi yutuq va kamchiliklari uchun ijobiy yoki salbiy munosabat bildirish orqali ham ta'sir etishlari mumkin. Moddiy rag'batlantirish imkoni bo'lmagan taqdirda ham ma'naviy rag'bat hamisha topiladi. Hatto, namunali ota-onalarga qo'shimcha ta'tillar berish, mukofotlar tashkil etishdan o'ylaymizki, faqat foyda bo'ladi.

Xulosa qilish mumkinki, hozirgi globallashtirish jarayonida bolalar ta'lim-tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratish maqsadida «Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri» imkoniyatlaridan unumli foydalanish uchun ilmiy-amaliy izlanishlar olib borish va amaliyotga tatbiq etishdan faqat jamiyat foyda ko'radi. Axir, jamiyatga ma'naviyati butun, har qanday sharoitda ham raqobatlasha oladigan yoshlar kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G' I. Muxamedov, U.N. Xo'jamqulov "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ta'rif, tavsif, tasnif" ilmiy risola. Chirchiq – 2019.
2. O.Hasanboeva va boshq. Oila pedagogikasi, T.: 2007.
3. B.Ziyamuxamedov Pedagogika, T.: 2014.
4. O.Bo'riev, M.Usmonov O'zbek oilasi, T.: 2012.
5. R.Musurmonov Hayot – ustoz, umr – karomat, T.: 2018.
6. R.Musurmonov Umr sadosi, T.: - 2019.

TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHINING O'QUVCHI YOSHLAR BILAN MUOMALA ODOBI VA MULOQATNI TASHKIL ETISH TEXNIKASI

D.I.XODJAKULOVA,

TTESI dotsenti

Ushbu maqolada ta'lim tizimida o'qituvchining o'quvchi yoshlar va talabalar bilan muomala odoobi va muloqat olib borish yo'llari, usullari hamda o'qituvchining kommunikativlik qobiliyati haqida so'z boradi.

Tayanch so'z va iboralar: muloqat, nutq madaniyati, kommunikativlik, pedagogik takt, fikr, usul.

В данной статье рассматриваются методы исследования коммуникативных способностей учителя с учениками старших классов и студентами, повышения способов преподавания культуры речи и поведения в системе образования.

Ключевые слова: общение, речь культуры, коммуникативность, педагогический такт, мышление, метод.

This article discusses methods for studying the communication skills of a teacher with senior pupils and students, improving the methods of teaching the culture of speech and behavior in the education system.

Key words: communication, speech of culture, communication.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonini ijrosini ta'milash - uzluksiz ta'lim tizimining ta'lim -tarbiya masalalari samaradorligini ya'nada oshirish, dars jarayonini sifatli olib borish, aynan shu yo'lda pedagoglarimizning nutq madaniyati, ularning kommunikativlik darajasi, o'quvchi va talabalar bilan muomala munosabatlari muhim o'rin tutadi.

O'qituvchi va o'quvchi, talaba o'rtasidagi munosabat va muomala madaniyati, ularning fe'l-atvori, xulqi va olgan tarbiyasining amaliy hayotda namoyon bo'lishini bildiradi. Kishining madaniyati, avvalo uning muomalasi, atrofdagilar bilan munosabatida ko'zga tashlanadi. O'qimishli, madaniyatli, o'qituvchi hamkasbidan, o'quvchisidan, talabasidan nimani, qanday so'rashni, u yoki bu masala yuzasidan murojaat qilish mumkinmi yoki yo'qligini, oilaviy munosabatlarga daxldor masalalarga munosabat bildirish zaruriyati bormi yo'qligini yaxshi anglaydi. Muomala jarayonida suhbatdoshining kayfiyatini ko'tarish, unga optimistik ruh bag'ishlash, uning o'z kuchiga ishonchini hosil qilish ham o'qituvchining eng muhim sifatlaridan biridir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, tom ma'nodagi muomala madaniyatiga ega bo'lgan o'qituvchi shuhratparastlik, manmanlik, befarqlik, hasadgo'ylik, g'iybatchilik kabi

illatlarga toqat qila olmaydi va unga qarshi kurashadi.

O'qituvchining muomala madaniyatining tarkibiy qismi nutq madaniyati bilan bog'liq. Chunki nutq va unda ifodalangan so'z kishiga ta'sir etuvchi qudratli psixologik kuchga ega. Uni faqat o'zining mazmuni bilan emas, balki so'zlovchining aytilayotgan fikrini ifoda qilish uslubi bilan ham ta'sir darajasi va qudratini yanada orttirish mumkin. Ingliz adib B.Shou aytganidek, «Ha» so'zini aytishning 50 dan ortiq uslubi bor, «Yo'q» so'zini ham shuncha uslubi bor, ammo bu so'zni yozishni faqat bir uslubi bor». Bu fikr zahirida muloqot madaniyatiga doir juda nozik qochirim, ma'no yashiringan. O'qituvchi muloqotining negizida so'z, fikr turar ekan, fikrni bayon etish ifodasi har bir o'qituvchining saviyasi, ma'naviy dunyosi, madaniyatiga asoslanadi.

O'qituvchining muloqot madaniyati nafaqat shaxslararo munosabatlarga, balki shu bilan birga ishlab chiqarish, mehnat jamoasi, jamiyat hayotiga ham kerakligini hisobga oladigan bo'lsak, bugungi kunda ayniqsa umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarini fe'l-atvorini, xarakterini, qiziqishlarini, individual xususiyatlarini o'rganish, ularni bir-birlariga mehr-muruvvatli bo'lishga o'rgatish, diniy aqidaparastlik tomir otayotgan hozirgi davr uchun jamiyatni insonparvarlashtirish naqadar dolzarbligini anglash mumkin. Umuman olganda, muloqot madaniyatini takomillashtirish umuminsoniy ehtiyoj sifatida o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Artur Konon Doyl asarining qahramoni, mashhur izquvar Sherlok Xolms ta'kidlaganidek: «Har bir inson o'z xususiyatiga ko'ra hal etilmaydigan jumboq»dir. Kishilar xulqi, fe'l atvori bilan bir-birlaridan farq qiladilar, ammo ular orasidagi o'xshashlik ma'lum darajada saqlanib qoladi.

Demak, odamzodning tashqi turqi, ichki olami, insoniy qiyofasi, hozirgi ko'rinishi uzoq tarixiy kamolot natijasidir. Bu kamolot zahirida esa kishilar o'rtasidagi muloqot hamda muomala madaniyati turganligi sir emas. Shu sababli o'qituvchining muloqot madaniyatida ham oqilona ehtiyojni anglab olish muhim vazifadir.

O'qituvchining ish faoliyati davomida o'quvchi va talabalar bilan muomala munosabatlari katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda yoshlar insoniyat to'plagan bilimlarni, muomala qilish tajribalarini o'zlashtiradi. O'qituvchi esa pedagogik jarayonda asosiy shaxs bo'lib xizmat qiladi, chunki unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan.

O'qituvchi o'quvchi va talabalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida umuminsoniy va milliy urf odat mezonlaridan saboq beradi. Yoshlar muomala odobini, muloqot olib borish yo'llarini asosan o'qituvchi timsolida anglab oladilar.

O'qituvchi bilan yuqori sinf o'quvchilari hamda talaba o'rtasidagi muloqotni tartibga soluvchi talablardan biri ularning xulqini, muomalasini,

bajargan ishini odilona, to'g'ri baholashdir. Muloqotlar jarayonida o'qituvchi ayrim talablarga rioya qilishiga to'g'ri keladi: o'z ishi jarayonida o'qituvchi har bir o'quvchi va talabaning qadr-qimmatini inson sifatida hurmat qilishi, ularga nisbatan ishonchi; ularga mehribon, g'amxo'r bo'lishi, shodligiga ham, tashvishlariga ham sherik bo'lish; ular bilan har qanday muloqot jarayonida alohida yondoshish, pedagogik takti saqlash. Umumo'rta maktablarning yuqori sinf o'quvchilari bilan juda ehtiyotkorlik bilan muomala olib borish, ya'ni o'ylamasdan aytilgan bir og'iz so'z qay bir oqibatlarga olib kelishini har bir pedagog oldindan bilmog'i lozim.

O'qituvchi faoliyatida sharqona umuminsoniy qadriyatlardan foydalanish Milliy dastur, Ta'lim to'g'risidagi Qonundan kelib chiqadigan vazifalarni o'quvchilar, talabalar, o'quv yurtlarining pedagog xodimlari, professor o'qituvchilari amalga oshiradilar.

Shu bois pedagog xodimlar o'zlarining kasbkor sha'ni va qadr-qimmatlarini himoya qilishlari, odob-axloq qoidalariga rioya etishlari, o'quvchi va talaba shaxsining qadr-qimmatini asrashlari lozim. Ular bilan suhbat jarayonida ko'proq maqtov, qo'llab quvvatlovchi, rag'batlantiruvchi so'zlarni ishlatish zarur. Bu o'quvchi va talabani o'z yutuqlarini sizning shaxsingiz bilan bog'lashiga olib keladi. O'zingizni kuzating; talabalar va o'quvchilarni hamma vaqt ham to'g'ri javobi uchun maqtaysizmi?

Nafaqat yaxshi o'quvchi va talaba, balki bo'sh o'qiydigan, lekin xatosini tuzatishga intilayotgan talabani ham maqtashga tayyormisiz? O'z bahoingizga «ofarin», «men buni ma'qullayman», «yechimi to'g'ri», «rahmat» kabi so'zlarni qanchalik ko'p ishlatasiz.

Yodingizda bo'lsinki, maqtov, qo'llab quvvatlash, do'stona muhit hamkorlikdagi ijodiy ishning eng muhim shartidir.

Yoshlarimiz siz ularga qanday munosabatda ekanligingizni bilishlari kerak. Talabalarning ismlarini, ular shaxsiga oid boshqa ma'lumotlarni bilib oling. Bu o'qituvchi uchun zarurdir. Talaba bilan yakka-yakka suhbatlashish zaruriyati kelganini sezsangiz, bo'lg'usi suhbat rejasini tuzib chiqish kerak. Reja tuzayotganingizda quyidagilarni hisobga olish zarur: suhbatdan asosiy maqsadingiz nima? Suhbat zarurmi yoki boshqa vositalardan foydalanish mumkinmi? Suhbat davomida qanday savollar bermoqchisiz? Suhbat natijasi tarbiyaviy jihatdan foydali bo'lishiga ishonchingiz komilmi? Suhbatdan qanday salbiy yakun kutayapsiz? Suhbatda qanday tarbiyaviy usul va yo'llardan foydalanmoqchisiz? Suhbatni nimadan boshlaysiz va uni qanday o'tkazasiz?

Endi yakka-yakka suhbat chog'ida talabaning o'zini tutishini ko'z oldingizga keltiring:

suhbat mavzusiga qanday munosabat bildiradi, unga qatnashadimi?

Suhbat aro yo'lda qolib ketmaydimi, agar shunday hol sodir bo'lsa, o'zingizni qanday tutgan bo'lardingiz?

Agar talaba janjal chiqarsa nima qilgan bo'lardingiz?

Suhbatni tashkil qilish uchun umumiy tavsiyanomalar bilan tanishing; berilgan savolning mohiyatini tushunib yetmaguncha javob berishga shoshilmang; biron narsa aytgiz kelib tursa ham talabaning so'zini bo'lmang; talaba e'tiroziga jahl bilan javob bermang, bu muloqotga halaqit beradi; suhbatni ovozni balandlatib tugatmang; suhbat davomida talabalar bilan munosabatingizni rivojlantirish yo'llarini axtaring.

Darsda kommunikativ tayyorlanishni unutmang!

Dars berishingiz kerak bo'lgan sinfni eslang;

Butunlay kommunikativ tayyorgarlik uchun esa quyidagi dastur tavsiya etiladi:

- mazkur sinfdagi muloqotning qaysi tipidan foydalanish lozimligini ko'z oldingizga keltiring;

- sinfning sizni va dars materialini qanday qabul qilishini tassavvur eting;

- konspekt yoki texnoloik xarita ustida ishlar ekansiz, dars bo'laklarini rejalashtiring;

- sinfdagi umumiy ruhiy vaziyatni ko'z oldingizdan o'tkazing;

- ayrim talabalar bilan o'zaro munosabatingizni ham unutmang, ayrim talabalarga nisbatan shakllangan bir qolipdagi fikrlardan voz keching;

- nihoyat, darsda bo'ladigan muloqot muhitini his qilishga harakat qiling. Nutq suratiga e'tibor bering: chunki, bilimni o'zlashtirish samaradorligi ko'p jihatdan unga bog'liq;

Nutqingizdan baqirib aytiladigan dag'al so'zlarni chiqarib tashlang, ular talabalarga salbiy ta'sir qiladi;

Har bir o'qituvchi bilishi kerak bo'lgan pedagogik muloqotni tashkil qilishning asosiy ruhiy pedagogik talablari shulardan iborat. Shubhasiz, uni yodlab olish va ko'rko'rona tatbiq qilish yetarlimas. U o'qituvchiga o'quv-tarbiya jarayoniga eng asosiy omil - inson omiliga samarali ta'sir etishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmudov. N. O'qituvchining nutq madaniyati.-Toshkent.,2007
2. Jumaniyazov. R. Muomala madaniyati.-Toshkent.,2015

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI VA UNDA OILA HAMKORLIGI

Z. PALIBAYEVA,
O'zRK o'qituvchisi

Inson, uning hayoti va salomatligini ta'minlash, o'sib kelayotgan yosh avlodni jismonan baquvvat qilib tarbiyalash bugungi kunda dolzarb ijtimoiy masala darajasiga ko'tarilmoqda.

Mazkur maqola bevosita uzluksiz ta'lim tizimida va oilada yoshlarni sog'lom turmush tarziga o'rgatish va unga o'rgatish masalalariga bag'ishlanadi.

Tayanch iboralar: uzluksiz ta'lim tizimi va oilada sog'lom turmush tarzi, salomatlik, o'quvchilar, jismoniy tarbiya, sport, ta'lim va tarbiya.

Ensuring human life and health, raising the young generation to be physically strong is becoming a topical social issue today.

This article focuses on teaching and educating young people in a healthy lifestyle in the system of continuing education and in the family.

Key words: continuing education system and healthy lifestyle in the family, health, students, physical education, sports, education and upbringing.

Обеспечение жизни и здоровья человека, воспитание подрастающего поколения физически сильным становится сегодня актуальной социальной проблемой.

Эта статья посвящена обучению и просвещению молодежи по вопросам здорового образа жизни в системе непрерывного образования и в семье.

Ключевые слова: непрерывное образование и здоровая семейная жизнь, здоровье, студенты, физическая культура, спорт, образование и воспитание.

Turmush tarzi – bu jamiyatda odamlarning faoliyati yurish turishi tartibi bo'lib, yashash sharoitlari bilan bog'langan, ularga javob beradi, ulardan u yoki bu darajada foydalanishni nazarda tutadi. Turmush tarzi- har bir shaxsning turmush kechirishi yoki boshqacha aytganda ularning yashash faoliyati shaklidir. Yashash sharoiti esa turmush tarzi bilan vositalashgan va shartlangan omillar yig'indisi bo'lib belglaydi yoki boshqacha qilib aytsek, yashash sharoiti turmush tarziga ta'sir kursatuvchi moddiy va manaviy omillar yig'indisidan tarkib topadi.

Odatda turmush tarzining quyidagi turlari farqlanadi:

- mehnat faoliyati bilan bog'liq turmush tarzi;
- Ijtimoiy – siyosiy faoliyat bilan bog'liq turmush tarzi;
- Tashqi dunyoni bilib olish, bilimlarga intilish bilan bog'liq turmush tarzi;
- Madaniy hayot bilan bog'langan turmush tarzi;

– Oila va tarbiyaviy jarayonlar bilan bog‘liq turmush tarzi.

Mexnat faoliyati va ishlab chiqarish bilan bog‘liq turmush turmush tarziga: mexnatning turi, uning mazmuni, tarkibiy qismlari, tashkil qilish darajasi va hokazolar kiradi. Bunda ishlab chiqarish tarmog‘i, jismoniy yoki intellektual ish rejimi, avtomatlashtirish yoki mexanizastiyalash darajasi, mehnat intizomi, ish hajmi, tashabbuskorlik, mehnatga va jamoaga munosabati, ruxiy va emostional holat, o‘z ishidan qoniqish hosil qilish darajasi kabilar inobatga olinadi.

– Turmush tarzining muhim turiga insonning ijtimoiy siyosiy faolligi ham kiradi. Bularga doimiy ravishda jamoatchilik asosida ma‘lum vazifani bajarish, saylov organlari ichida qatnashish, mamlakatning tashqi va ichki siyosati masalalarida savodxonligi, siyosiy adabiyotga kizikish, yigilishlarda katnashib, chiqishlar qilish va hokazolar kiradi.

– Turmush tarzining boshqa turlariga insonning turmushda, jamoatchilik oldida o‘zini tuta bilishi oilalarning moddiy jihatdan ta‘minlanganligi oila byudjetidan foydalanish uning taqsimoti, shu jumladan:

– oila a‘zolarining oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlanishi;

– uy-joy va yashash sharoitini yaxshilash;

– kiyim-kechak sotib olish;

– madaniy ehtiyojlarga: teatr kino, kitoblar sotib olish, gazeta va jurnallarga obuna bulish va boshqalarni sanab o‘tish mumkin.

– Insonlarning turmush tarziga ularning yashash sharoitlari ham bevosita yoki bilvosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bunga moddiy, ijtimoiy, siyosiy, ma‘naviy-ma‘rifiy, madaniy va boshqa omillar ta‘sirini misol qilib keltirish mumkin.

– Odamlarning yashash sharoitlari – mexnati, turmushi, bilimi, madaniyati, ovqatlanish tarzi, uy-joy sharoiti, oila byudjeti tarbiyasi, oilaviy munosabatlari va boshqa ijtimoiy omillar kishilarning turmush tarziga o‘z ta‘sirini o‘tkazadi.

Shuning uchun odamlarning yashashi va turmush darajasi turli mamlakatlarda turlicha bulib, u mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, siyosiy xolati, ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanganligi, mamlakat milliy daromadi va iste‘mol fondlari xajmi, odamlarning daromadi, uy-joy bilan ta‘minlanishi, tibbiy yordam olish darajasi, aholini savodxonligi, ish vaqtining davomiyligi, salomatlik kursatkichlari va demografik jarayonlar holati kabilar bilan belgilanadi.

Turmush tarzi inson faoliyatining shunday – “tayanch nuqtasiki”, tibbiyot ilmi unga tayangan holda, odamlar salomatligini tubdan yaxshilashga erishishga yo‘l topadi. Sog‘lom turmush tarzi – shunday yashash tarziki, unda odamlar

salomatligiga ta'sir ko'rsatuvchi zararli omillar bo'lmasligi, inson ulardan ongli ravishda o'zini chetga olishi kerak.

Sog'lom turmush tarzi yoki oqilona yashash tarzi tushunchalari keng qamrovli bo'lib, uz ichiga insonning tug'ilishidan boshlab umrining oxirigacha aql farosat bilan yashashini – zararli odatlardan holi bo'lishini, to'g'ri ovqatlanib, to'g'ri dam ola bilishi kabi ko'plab boshqa ijobiy xislatlarini oladi. Oqilona turmush tarzi har bir insonning aql farosati — bilan yaratiladi va har bir kishi uchun individualdir. Bir kishiga foydali bo'lgan narsa boshqaga zarar keltirishi mumkin. Hayot ritmi, mehnat qilish va uxlash davomiyligi, qabul qilinadigan miqdori va sifati har bir inson tomonidan o'z ehtiyoji va imkoniyatiga qarab tanlab olinishi zarur. Shuning uchun ham salomatlikni inson aqlining mahsuli deb karash kerak. Insonni uning o'z xohishiga qarshi sog'lom qilish va unga uzoq umr baxshida etish aslo mumkin emas. Sog'lom turmush tarzi o'z asosida biologik va ijtimoiy tamoyillarni mujassamlashtiradi.

Biologik nuqtai nazardan sog'lom turmush tarzi:

Organizmning yoshiga bog'liq xususiyatlarga va salomatlik holatiga mos kelishi, organizmning energiya ta'minotiga bulgan talabini iste'mol qilinayotgan oziq-ovqat maxsulotlari xisobiga to'la qondirilishi;

Organizmning mustahkam va jismoniy faol bo'lishi;

Belgilangan kun tartibiga rioya qilish, mehnat qilish va dam olishni mutanosib qilishga asoslanishi, hayot ritmlariga mos kelishi. Ijtimoiy nuqtai nazardan esa: axloqiy pok bo'lish; iroda asosida boshqarish; go'zal bulishi; o'zini-uzi tarbiyalashga asoslanishi lozim.

Sog'lom turmush tarzi tushunchasi o'z tarkibiga:

– Zararli odatlardan (tamaki chekish, spirtli ichimliklarni ichish va giyohvandlik) tiyilish;

– Muttasil ravishda jismoniy va harakat faolligi, mo'tadil harakatlanish tartibiga rioya qilish;

– Tarkib jihatidan tenglashtirilgan va rastional ovqatlanish;

– Organizmni chiniqtirish;

– Shaxsiy va jamoatchilik gigienasi;

– Ijobiy ehtirosslar, ziddiyatli vaziyatlardan o'zini chetga olish, stress holatlarini oqilona echimini topa bilish;

– Tartibli mehnat qilish va to'laqonli dam olish;

– Qulay ruhiy holatga ega bo'lish bilan ruxiy fliologik jixatdan qoniqib yashash;

- Yuksak tibbiy faollikga ega bo‘lish;
- Iqtisodiy va madaniy jihatdan mustaqillik;

O‘z ishidan qoniqish hosil qilib yashash kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi.

Fan – texnikaning g‘oyat ulkan imkoniyatlari odamlardan sog‘lom turmush tarzini shakllantirishni o‘z-o‘zidan taminlab bermaydi. Bu o‘rinda sub‘ektib omilning, ya‘ni sog‘lom gigienaga asoslangan turmush tarzini ta‘minlovchi kuchli ijtimoiy siyosatning faol rol o‘ynashi talab etiladi. Sog‘lom tarzi mexnat, turmush va dam olish gigienasi, shaxslar aro madaniyatini, ekologik madaniyat o‘z organizmini fiziologik jihatdan avaylash va atrofdagilarning salomatligi to‘g‘risida qayg‘urish singari kompleks omillarni o‘z ichiga oladi.

Mamlakatimizning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti o‘sib va rivojlanib borayotgan hozirgi davrda sog‘lom turmush tarzining ijtimoiy – gigienik mezonlarini aniq belgilab olishning ahamiyati ayniqsa ortadi.

Komil inson g‘oyasi – ham milliy, ham umumbashariy ahamiyatga ega bo‘lgan, odamzotga xos eng yuksak ma‘naviy va jismoniy barkamollikni mujassam etgan, uni hamisha ezgulikka undaydigan oliyjanob g‘oyadir. Bu g‘oya butun xalqlarni yuksak taraqqiyot etaklagan, ularni ma‘naviyat va ma‘rifat sohasida milsiz yutuqlarga ilhomlantirgan. Komillikni orzu qilmagan, barkamol avlodlarni voyaga etkazish haqida qayg‘armagan xalqning va millatning kelajagi yo‘q.

Komil inson g‘oyasi azaldan xalqimizning ezgu orzusi bo‘lib kelgan. Shu sababli yangilanayotgan jamiyatimizda sog‘lom avlodni tarbiyalash, erkin fuqaro ma‘naviyatini shakllantirish, ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni yuksak darajasiga ko‘tarish orqali barkamol insonlarni voyaga etkazishga muhim e‘tibor berilmoqda.

Sharq falsafasida va ma‘naviyatida birinchilar qatorida komil inson tushunchasini ta‘riflab bergan ulug‘ donishmand va faylasuf olim Jaloliddin Rumiy bo‘lib hisoblanadi. Rumiy sog‘lom va barkamol shaxs g‘oyasini ta‘riflab, komil insonlar shunday insonlarki, ular o‘zlarida dunyoviy va diniy ilmlarni mustarak qilib o‘zlashtirib, millat manfaatini, vatan manfaatini o‘zidan ustun qo‘ya oladilar. Ular yolg‘iz o‘z manfaat va ehtiyojlari bilan band bo‘lib, tirikchilik tashvishlaridan zir yugurib, ulardan baland ko‘tara olmagan va o‘zining insoniy mohiyatini anglash darajasiga etmagan odamlardan farqli o‘laroq, o‘z mohiyatini chuqur anglagan mukammal insonlardir, shu boisdan ularni – komil inson deb ataydilar.

Respublikamizning buyuk kelajagi ana shunday komil insonlarni tarbiyalab, etishtirish darajasi bilan belgilanadi. Insoni komil – olamning gultojidir, butun insoniyatning orzusi va barcha xalqlarning maqsadidir.

Dunyoga kelishdan muddao “yo‘lini qilib kun kechirish, eb ichish nasl qoldirib o‘tish” kabi biologik ehtiyojlarni qondirib yashashdangina iborat bo‘lmay aksincha, bular vosita, maqsad ruhan pog‘onaga chiqish, Ollohning huzurida loyiq bo‘lishdir. Ruhan poklanish va jisman poklanish o‘zaro uzviy bog‘langan hamda uyg‘unlashgan tushunchalar bo‘lib, qalbi pok insonlar albatta jisman ham pok bo‘lishni anglatadi.

Jamiyat insoniylikka munosib bo‘lgan poklik va adolatda yashashi uchun Olloh mast qiluvchi ichimliklarni ichish, o‘g‘irlik, poraxo‘rlilik va sudxo‘rlilik, nohaq odam o‘ldirish, buzuqlik, qimorbozlik kabi ishlarni harom qilgan.

O‘z mohiyatni anglagan komil yoshlar bunday nomunosib ishlardan hamisha pok bo‘lganlar, sog‘lom turmush tarzida yashash ularga xos xususiyat bo‘lgan. Olloh huzuriga intilish komillikning kaliti bo‘lsa, sog‘lom va pokiza turmush tarzida hayot kechirish shu maqsadga olib boradigan ravon yo‘ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Roziqov K.X. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi haqida yetti saboq. T. 2004-y. 3-b.
2. Solixo‘jayev S. Bolalarda shaxsiy gigiyena ko‘nikmalarining shakllanishi. T. Ibn Sino. 1993-y. 76-b.
3. To‘xtayev A.S. Rang – barang tabiat. T. Yozuvchi. 2002-y. 64-b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI EKSKURSIYA DARSLARI ORQALI TABIATNI E'ZOZLASHGA O'RGATISH

D.ELMURATOVA,

GulDU o'qituvchisi, p.f.f.d (PhD)

Tabiatni kuzatish jarayonida bilish faolligi shakllanadi, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar, jonli va jonsiz tabiatning o'zaro aloqasi, o'simlik va hayvonot dunyosi haqidagi tasavvurlari kengayadi. Mazkur maqola ham o'quvchilarning ekskursiya darslari vositasida tabiatni tushunish, atrofdagi tirik organizmlarni bilish va ularni asrab-avaylashga o'rgatish masalalariga bag'ishlanadi.

Tayanch so'zlar: boshlang'ich, tabiat, tabiatshunoslik, ta'lim, o'quvchilar, ekskursiya darslari, dars samaradorligi, ona tabiat, qushlar, o'simliklar, hayvonlar, ekologik ta'lim, axloqiy tushunchalar, tabiatni e'zozlash.

Cognitive activity is formed in the process of observing nature, the understanding of students of elementary grades of natural sciences, the interaction of living and inanimate nature, flora and fauna is expanding. This article also focuses on teaching students to understand nature, living organisms and how to take care of them during excursions.

Key words: elementary, nature, natural sciences, education, students, excursions, lesson productivity, mother nature, birds, plants, animals, environmental education, ethical concepts, respect for nature.

Познавательная деятельность формируется в процессе наблюдения за природой, расширяется понимание учащимися младших классов естественных наук, взаимодействия живой и неживой природы, флоры и фауны. Эта статья также посвящена обучению студентов пониманию природы, живых организмов и тому, как заботиться о них во время экскурсий.

Ключевые слова: элементарный, природа, естественные науки, образование, студенты, экскурсии, результативность урока, мать-природа, птицы, растения, животные, экологическое образование, этические концепции, уважение к природе.

Insoniyat tarixidan ma'lumki, sog'lom jamiyatni faqatgina sog'lom muhit yaratadi. O'zbekistonning porloq kelajagini ta'minlash uchun qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturining boshlang'ich ta'lim oldiga qo'ygan vazifalaridan biri o'quvchilarni atrof-muhitga ongli munosabatini shakllantirishdir. Bunday mas'uliyatli va murakkab vazifani muvaffaqiyatli hal etish o'qituvchi va murabbiylardan o'z sohasi bo'yicha chuqur bilimga, yuksak ekologik madaniyatga ega bo'lishini, tinimsiz izlanish, ijodkor bo'lishni va hozirgi yangi pedagogik axborot texnologiyalari

asosida mashg'ulotlarni o'tkazishni talab qiladi. Yuqoridagi sifatlarga ega bo'lgan o'qituvchigina ekologik ta'limning nazariy bilim va malakasini chuqur egallagan, tabiatdagi jarayonlarning sir-asrorini biladigan, uning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy ahamiyatini tushunadigan, aynan tabiatga nisbatan ongli munosabatda bo'ladigan barkamol shaxsni tarbiyalashi mumkin. Bunda o'qituvchi uchun turli qo'llanmalar, ommaviy axborot vositalari, darsliklar, sinfdan tashqari tadbirlar muhim manba hisoblanadi.

Atrofimizdagi tabiatni o'rganishda o'quv ekskursiyalari katta ahamiyatga ega. Ekskursiya darslari o'quv ishlarini tashkil etishning shakli sifatida o'quvchilarni ekologik tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi. Tabiatni kuzatish jarayonida bilish faolligi shakllanadi, o'quvchilarning tabiiy fanlar, jonli va jonsiz tabiatning o'zaro aloqasi, o'simlik va hayvonot dunyosi haqidagi tasavvurlari kengayadi.

Tabiat bilan muloqot o'quvchilarda go'zal his-tuyg'ular uyg'otadi. Bolalar yashil maysalar, qushlarning sayrash, kapalak parvozi, daraxtlar va o'simliklarning rang-barangligiga mahliyo bo'ladilar.

O'quvchi ko'p vaqtini tabiat bag'rida o'tkazadi. SHuning uchun ekskursiyalarni tashkil etishdan maqsad - bog'dagi daraxt turlari, o'simlik hashoratlar, qushlarning hayot tarzini o'rganishdan iborat etib belgilandi.

Uyushtirilgan ekskursiyaning samarali kechishida quyidagilar muhim ahamiyat kasb etadi:

- ekskursiya maqsadining aniqligi;
- ob'ektning to'g'ri tanlanganligi;
- ekskursiyaning muayyan loyiha asosida tashkil etilishi;
- o'quvchilarning diqqatini kuzatilayotgan ob'ektga yo'naltirishga xizmat qiluvchi o'quv topshiriqlarining ishlab chiqilganligi;
- o'quv topshiriqlarining muammoli xususiyatga ega bo'lishini ta'minlash;
- kuzatish jarayonida o'quvchilarning erkin mustaqil harakat qilishga rag'batlantirib borish;
- har bir o'quvchining alohida faollik ko'rsatishiga erishish;
- ularning faoliyatini izchil nazorat qilib borishga imkon beruvchi sharoitning mavjudligi.

Ekskursiya jarayonida yil davomida olgan bilimlari mustahkamlanadi va tadqiqotlar olib borish ko'nikmasi shakllanadi.

Ekskursiya davomida ekotushunchalar bilan o'quvchilarni tanishtirish usullari: suhbat, hikoya, ekskursiya, savol-javoblar, kuzatishlar orqali.

Quyida namuna sifatida 3-sinflar uchun ekskursiya darsi ishlanmasi beriladi.

Mavzu: Biz va tabiat.

O'qituvchining kirish suhbat:

Kishilar hayotida tabiatning qanday ahamiyati bor?

Nima uchun atrofimizdagi tabiatni e'zozlab, uni «Ona tabiat» deb ataymiz?

Tabiatga zarar etkazmaslik uchun o'zingizni qanday tutasiz?

Tabiatga qanday munosabatda bo'lasiz?

Suhbatdan keyin o'quvchilar yozib borish uchun kuzatuv daftarlari tayyorlab, daraxt turlari, o'simlik, gullar, hasharot va qushlarni kuzatadilar.

Ularga o'simlik va daraxtlarning shoxlarini sindirmaslik, hasharot va qushlarga ozor bermaslik to'g'risida tushuncha beriladi.

O'quvchilarga mazkur topshiriqlarni bajarishda quyidagi jadval asosida ish ko'rish tavsiya etiladi:

№	Darxt turlari	№	O'simliklar va gullar	№	Hasharotlar	№	Qushlar
1	Archa	1	Yalpiz	1	Chigirtka	1	Chug'irchuq
2	Chinor	2	Lola	2	Kapalak	2	Musicha
3	Olma	3	Atirgul	3	Asalari	3	Chittak
4	Uzum	4	Beda	4	Xonqizi	4	Kabutar
5	Anjir	5	Qoqio't	5	Chumoli	5	Chumchuq
6	O'rik	6	Paxta	6	O'rgimchak	6	Sassiqpopishak

Daraxtlarni kuzatish uchun quyidagi jadval tavsiya etiladi:

№	Daraxt nomi	Shakli	Rangi va barglari	Mevalari
1				
2				

O'simliklar va gullarni kuzatish uchun quyidagi jadval tavsiya etiladi:

№	O'simliklar va gullar nomi	Shakli	Barglari	Gullarining rangi
1				
2				

Hasharotlarni kuzatish uchun quyidagi jadval tavsiya etiladi:

№	Hasharotlar nomi	Foydali hasharotlar	Zararkunanda hasharotlar	Hasharotlar rangi
1				
2				

Qushlarni kuzatish uchun quyidagi jadval tavsiya etiladi:

№	Qushlar nomi	Yashash joylari	Farqli jihatlari	O'xshash jihatlari
1				
2				

Berilgan topshiriqlar bajarib bo'lingach, o'qituvchi ekskursiya darsi natijalarini umumlashtiradi va o'quvchilarga uyga vazifa beradi.

Uyga vazifa: Ekskursiyadan olgan taassurotlaringiz xaqida insho yozing.

Demak, ekskursiya darslari tabiat go'zalliklarini sevish, ulardan estetik zavq olish; tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, shuningdek inson faoliyatining tabiatga ta'siri oqibatlarini chuqur o'rganish; o'quvchilarni tabiatni e'zozlash ruhida tarbiyalashga qaratilishi lozim. Shu maqsadda yangi noan'anaviy dars usullaridan foydalanish o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, qo'shimcha adabiyotlardan mustaqil foydalanishga o'rgatish va bilimni ongli egallashni ta'minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

HARBIY TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIDA BARQAROR OILA MUNOSABATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

B.JO'RAEV,
O'zMU "Pedagogika va psixologiya"
kafedrası o'qituvchisi

Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarida barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi. Mazkur maqola chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarida barqaror oila munasabatini shakllantirish masalalariga bag'ishlanadi.

Tayanch iboralar: chaqiriqqacha harbiy ta'lim, ma'naviyat, ma'rifat, axloq haqidagi qarashlari, vatanparvarlik, sadoqat, chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalari, oila.

The formation of strong family relations and the idea of peace in the country among students of pre-university military training are the priorities of state policy. The article examines the formation of stable family relations among military students.

Key words: pre-conscription military education, spirituality, enlightenment, morality, patriotism, loyalty, pre-conscription military education, family.

Формирование прочных семейных отношений и идеи мира в стране у слушателей довузовской военной подготовки - приоритеты государственной политики. В статье рассматривается формирование устойчивых семейных отношений у студентов-военнослужащих.

Ключевые слова: допризывное военное образование, духовность, просвещение, нравственность, патриотизм, лояльность, допризывное военное образование, семья.

O'zbekiston Respublikasi hukumating ta'limni rivojlantirish, yosh avlodga jahon andozlariga mos bilimlar berish ularni ona – Vatanga, milliy istiqlol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash, harbiy xizmatni tashkil etish va harbiy xizmatchi yoshlarni vatanparvarlik, sadoqat ruhida tarbiyalash borasida olib borilayotgan ishlari jamiyatda muhim o'rin egallab kelmoqda.

Sharq mutafakkirlarining ma'naviyat, ma'rifat, axloq haqidagi qarashlari, xalq pedagogikasining ilg'or g'oyalarida kelajak avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ular ongida barqaror oila munasabatini shakllantirish, bir so'z bilan aytganda, komil insonni tarbiyalash masalalariga alohida ahamiyat berilgan.

Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarida barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi. Shunday ekan, chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarida barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish ularda ijtimoiy faollik, siyosiy onglik mustaqil holda harakat qila olish, Vatan ravnaqini

rivojlantirishga qodir bo'lish haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish oliy o'quv yurtining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Albatta, bu vazifalarni amalga oshirishda oliy o'quv yurti talabalarida barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki talabalarda barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish – jamiyat taraqqiyotining asosiy omili hisoblanadi va bu yo'nalishda asosiy e'tibor kuyidagilarga qaratiladi:

- barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish haqidagi falsafiy, ma'naviy, siyosiy, pedagogik, psixologik, ijtimoiy adabiyotlarni, tajribalarini o'rganish;

- chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarida barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirishni pedagogik muammo sifatida ilmiy-nazariy asoslash, uning mohiyati, asosiy tushunchalarini ta'riflash;

- talabalarda barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish shart-sharoitlarini aniqlash;

- talabalarda barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirishning samaradorlik darajasini aniqlash;

- talabalarda barqaror oila munasabati va yurt tinchligi g'oyasini shakllantirish mazmuni, shakl va metodlarini ishlab chiqish orqali bir butun, yaxlit tizimini yaratish;

- pedagogik tajriba-sinov natijalarini matematik usulda tahlil qilish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Oila tadqiqot ob'ekti sifatida turli fan sohalarida o'rganilib, sotsiologiya fanida uni turli tasniflari mavjud. Ulardan biri, bu er-xotinlarning kasb-kori asosida oilani tasniflash hisoblanadi. Bu tasniflashda harbiy xizmatchilar oilasi, o'z ijtimoiy, madaniy, psixologik, sa'naviy xususiyatlariga ega bo'lgan oila sifatida ajratiladi. Harbiy xizmatchilarning oilasi deb, er yoki xotinni kasb-korini inobatga olib, shartli ravishda ataladigan o'z qoidalariga, munosabatlar madaniyatiga, uy-ro'zg'or yuritish tartibiga ega bo'lgan kichik ijtimoiy guruhga aytiladi.

Harbiy xizmatchilar oilasida vujudga keladigan har qanday muammo er-xotinlarning ma'naviy-ma'rifiy salohiyati asosida o'z echimini topadi. Bunda er-xotinlik munosabatlari, xujalik boshqarish, farzandlar tarbiyasi kabi masalalar bo'yicha alohida tajribaga ega bo'lish etiladi. Shuning uchun harbiy ta'lim tizimida o'tilayotgan «Ijtimoiy psixologiya», «Ijtimoiy pedagogika», «Sotsiologiya» kabi fanlar dorasida «Oilaviy hayot madaniyati» masalasiga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. agarda, harbiy xizmat manfaatlaridan kelib chiqib, harbiy xizmatchilarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash maqsadida tizim doirasida «Harbiy oilaning ma'naviyati» deb nomlangan dastur qabul qilinsa, nafaqat harbiy xizmat nufuzi, balki uni samaradorligi ham oshadi.

Harbiylar oilasida ham boshqa oilalar kabi tarbiya jarayoni qator vazifalarni bajaradi. Bu oilalarda farzandlarning soni o'rtacha hisobda ko'p farzandlilarda 2 ta, kam farzandlilarda 1 ta farzand bo'lishi mumkin. Ko'p farzandli oilalar milliy harbiy xizmatchilar orasida ko'proq, baynalmilal harbiy oilalarda esa kamroq ekanligi kuzatildi. Buni oiladagi etakchilik qilayotgan madaniyat bilan izohlash mumkin. Oiladagi farzandlarning ta'lim-tarbiyasi uchun asosan er-xotinlar mas'ul ekanliklarini ta'kidlash lozim. Oilaning milliyliги, baynalmilalligi, ma'lumot darajasidagi farqlarning mavjud ekanligidan qat'iy nazar, er-xotinning mas'ul ekanligiga ijobiy ijtimoiy-psixologik va ijtimoiy-pedagogik xususiyat sifatida yondashish maqsadga muvofiqdir. Harbiylar oilasining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- nikohdagilarning o'z mehnatlari daromadi evaziga oila byudjetini ta'minlashlari;

- oilada yuzaga keladigan barcha muammolarni er-xotinlarning o'zlari hal etishlari;

- farzandlarning tarbiyasi va ta'limiga ham mas'ul ekanligi;

- ota-onalarning o'zaro munosabati farzandlar shaxsiy sifatlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi;

- farzandlarning kasb tanlashida ota-onaning kasbi ijobiy ta'sir ko'rsatishi;

Harbiy oilalarning barqarorligini ta'minlashda ijtimoiy va kasbiy omillarning ta'siri muhim hisoblanadi. Chunki bo'lajak oila muhabbat asosida, yoki birovning tavsiyasiga binoan yoxud boshqa sabab bilan qurilgan bo'lsa, ko'rsatilgan omillar er-xotinlarning o'zaro munosabatiga u yoki bu tarzda ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan yiroq emas. Harbiy xizmatchilar oilasining turli jihatlari aniq ilmiy uslublar asosida o'rganilishi maqsadga muvofiq bo'lib, olingan natijalar harbiy xizmatchilar faoliyatini tashkil etish, boshqarishda qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir. Bularning barchasi oilaning barqaror hayotini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, xalqimizda «Oila tinch-mahalla tinch, mahalla tinch-yurt obod», -deb ta'kidlaganligi chuqur falsafaga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. И.А. Каримов. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: Шарқ, 1997.- 63 б.

2. Н.Н. Алимов. Ўқувчиларни техник ижодкорлик фаолиятига тайёрлаш асослари. Жиззах, 2007.- 226 б.

3. П.Н. Андрианов. Ўқувчиларнинг техник ижодкорлиги. Т.: Ўқитувчи, 1989. -127 б.

4. Ш. Н. Тилаволдиев. Ҳарбий ватанпарварлик асослари. Фарғона. 2006. -260 б.

5. Ковалевский В.Ф. Военная профессиология: проблемы, теория, практика. М., 1993. -217 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В СФЕРЕ ТУРИЗМА В НЕПРЕРЫВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Н.ФАЙЗУЛЛАЕВА,
к.п.н., доцент ТГЭУ

Мақолада мутахассисларни тайёрлаш йўналишини белгилайдиган ваколатларнинг муҳим хусусиятлари таҳлил қилинган. Шунингдек, туризм соҳасидаги мутахассисларда иқтисодий тафаккур ва очиқ фикрлилик, иқтисодий ишбилармонлик, вазиятни баҳолаш бўйича қобилиятлар, ташаббускорлик ва ижтимоий фаоллик ва низоларни бошқаришасослари билан ажралиб туриши такидланади.

Калим сўзлар: профессионал таълим тизими, жамиятнинг ижтимоий буржумаси, профессионал компетенцияси, олий ўқув юртининг таълим жараёни.

В статье анализируются сущностные характеристики компетенций, которые задают направление подготовки специалиста, определяя цель и результат образования. Также подчеркивается, что специалисту сферы туризма свойственны экономическое мышление и широта взглядов, хозяйственная расчетливость и предприимчивость, навыки аналитической оценки ситуации, инициативность и социальная активность, знание психологии людей и основ конфликтологии.

Ключевые слова: система профессионального образования, социальный заказ общества, профессиональная компетенция, образовательный процесс вуза

The article analyzes the essential characteristics of competencies which set the direction of training, determine the purpose and result of education. Also emphasizes that the tourism specialist inherent in economic thinking and broadmindedness, economic prudence and entrepreneurial skills analytical assessment of the situation, initiative and social activity, knowledge of human psychology and basics of conflict resolution.

Key words: professional education system, the social order of society, professional competence, educational process of the University

Значимость туризма как сферы социальной практики является вполне закономерной. Она определяется теми широкими возможностями, которые заложены в нем. Прежде всего, это касается физического и психического восстановления человека, расширения его представлений о мире и о себе, обогащения личного и социального опыта, приобретения нового круга общения, самоутверждения и самореализации, расширения компетентностей, отражающих различные этнические традиции, культуры, языки и др. Потребность совершенствования системы профессионального образования в туризме вызвана социальным заказом общества: сегодня меняются требования к уровню качества подготовки вы-

пускника со стороны работодателей, а, следовательно, и к педагогической деятельности. Налицо необходимость разработки такой модели профобразования туризма, которая отвечала бы требованиям времени и обеспечивала устойчивое положение специализированного учебного заведения на рынке образовательных услуг. В связи с этим возникает необходимость разработки педагогики туризма как целостной системы, в состав которой должны войти методологические установки совместных научных систем: философии, психологии, социологии, методики. Несомненным поводом введения инновационного подхода в решение данной проблемы послужит тот факт, что во всем мире в подготовке кадров для туристической индустрии приоритетное внимание уделяется дисциплинам, связанным с психологией общения, психологией влияния, менеджментом и экономикой туристических организаций, а также методикам разрешения конфликтов.

Профессиональная модель выпускника является принципиальным отличием образовательных стандартов. Сущностные характеристики компетенций задают направление подготовки специалиста, определяя цель и результат образования. Профессиональную компетентность можно назвать предметно-специализированной. К ней выдвигается ряд требований и прежде всего ? это академическая подготовленность и требования к профессиональной подготовленности. Исследователи отмечают, что профессиональные компетенции будущего специалиста определяются основными заказчиками системы профессионального образования - работодателями, государством, обществом и отражают актуальные потребности и интересы всех субъектов рынка труда. Одним из важных методов мониторинга требований работодателей к соискателям рабочих мест является опрос работодателей. [1]

Анализ научной литературы позволил из множества существующих компетенций отобрать те, без которых невозможна успешная трудовая деятельность в сфере туризма. По мнению респондентов, важнейшими составляющими профессиональной компетентности специалиста сферы туризма являются: информационная, иноязычная и сервисно-технологическая компетенции. Специалисты называют их базисными профессиональными компетенциями.

Информационная компетенция - специальные знания, умения и навыки, способствующие эффективному процессу решения профессиональных задач посредством применения новых информационных технологий, а также умение использовать информационные технологии для постоянного са-

мообразования.

Иноязычная компетенция - образовательный результат, выражаемый взаимодействием иноязычных и профессиональных знаний, умений и ценностных отношений личности.

Сервисно-технологическая компетенция - умение обеспечивать комплексное обслуживание потребителей услуг и способность удовлетворять социальные и культурные потребности потребителей.

Базисные профессиональные компетенции - образовательный результат, выражаемый в умении решения профессиональных задач и обеспечении комплексного обслуживания потребителей услуг посредством применения информационных технологий в условиях глобализации и интернационализации.

Проблема научно-педагогического обоснования педагогических условий формирования базисных профессиональных компетенций у будущих специалистов сферы туризма в современных условиях является весьма актуальной.

На эффективность формирования базисных профессиональных компетенций будущих специалистов туриндустрии будут оказывать влияние следующие педагогические условия:

- развитие информационного пространства вуза;
- установление междисциплинарной интеграции модульного обучения;
- применение инновационных форм и методов формирования профессиональных компетенций.

Первое педагогическое условие - развитие информационного пространства вуза должно иметь модульную структуру, которую в обобщенном виде должна включать в себя : фундаментальную основу, ориентированную на знакомство студентов с главными интеллектуальными аспектами и набором фундаментальных концепций информатики в сфере будущей профессиональной деятельности и смежных областях.

Второе педагогическое условие - установление междисциплинарной интеграции модульного обучения. В современных условиях глобализации интеграции общества существует насущная потребность в подготовке будущих специалистов к действиям, которые направлены на осознанное формирование профессиональных компетенций. Иностранный язык для специалиста сферы туризма - это инструмент делового общения с представителя-

ми иной общности, средство мышления в предметной области. Поэтому профессиональное образование будущего специалиста предполагает весьма серьёзную подготовку по иностранному языку. Особую роль в формировании базисных профессиональных компетенций необходимо отводить зарубежным стажировкам. В зарубежных стажировках происходит сочетание теории и практики.

Третье педагогическое условие - применение инновационных форм и методов формирования профессиональных компетенций. Определённые возможности в реализации инновационного подхода к формированию базисных профессиональных компетенций в структуре оптимального соотношения теоретической и практической профессиональной подготовки предоставляет технология организации учебного процесса на основе выездных практических занятий на предприятия туриндустрии.

В настоящее время в учебно-образовательном процессе активно используются:

- диалоговые, дискуссионные ситуации, выходящие за пределы объема изучаемых знаний, требующие как самостоятельного, так и коллективного решения поставленной проблемы;
- тренинговые занятия, помогающие студентам использовать приобретенные знания в ситуациях реальной жизни, в осмыслении конкретных проблем, в самостоятельном поиске решения;
- ролевые, деловые игры, в ходе которых выделяются компоненты учебного процесса, непосредственно влияющие на формирование таких качеств, как компетентность, автономность, коммуникативность.

Помимо этого совершенствование методов обучения обеспечивается путем:

- широкого использования коллективных форм познавательной деятельности;
- применение различных форм и элементов проблемного обучения;
- совершенствования навыков педагогического общения, мобилизующих творческое мышление обучаемых;
- индивидуализации обучения при работе в студенческой группе и учет личностных характеристик при разработке индивидуальных заданий и выборе форм общения;
- стремления к результативности обучения и равномерному продви-

жению всех обучаемых в процессе познания независимо от исходного уровня их знаний;

- знания и использования новейших научных данных в области социальной и педагогической психологии;
- применения современных технических средств и информационных средств обучения

Для эффективного формирования базисных профессиональных компетенций решающее значение имеет поиск и создание технологических, социальных и педагогических решений, использование идей и принципиально новых технологий, обеспечивающих многократное повышение эффективности педагогического и учебного труда, создающих конкурентоспособных специалистов. [3]

Инновационные педагогические технологии способствуют формированию **базисных профессиональных компетенций** студентов в образовательном процессе вуза, в ходе которого происходит овладение знаниями, умениями, навыками, составляющими профессиональную компетентность специалиста туриндустрии.

При использовании современных методов обучения, возможно, гарантировать успешное развитие личности будущего профессионала в образовательной среде вуза.

Список литературы:

1. Сакун Л.В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира. Монография. - К.: МАУП, 2004. - 399 с.
2. Нечаева Т. Проблемы подготовки специалистов в сфере туризма. // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. I междунар. науч.-практ. конф. № 1. Часть III. – Новосибирск: СибАК, 2010.
3. Егоров В.Е. Проблемы профессиональной подготовки специалистов в сфере туризма: инновационный подход к их решению // Туризм: право и экономика, 2008. № 1(24).

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA CLIL G'OYALARIGA ASOSLANGAN XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING ZAMONAVIY XUSISIYATLARI

Z.K.NARKUZIEVA,
GulDU o'qituvchisi

Texnika OTMlaridagi chet tili asta-sekin til o'rganishnin gmaqsadi emas, balki professional darajada muhim bilim va ko'nikmalarni egallash vositasiga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, xorijiy ta'lim tizimida faol qo'llaniladigan tarkib va ta'limni integratsiyalashgan xolda o'qitish (CLIL) g'oyalari O'zbekiston universitetlarida passiv tarzda qo'llaniladi. Muallif ushbu holatning sabablarini tahlil qilib, O'zbekiston oliy o'quv yurtlarida paydo bo'ladigan professional yo'naltirilgan fanlarni va chet tilini o'qitishda fanlararo aloqalarni amalgam oshirish yondashuvlari va modellarini qiyosiy tahlilini taklif qiladi.

Kalit so'zlar: chettili, texnik, tushuncha, g'oya, mahorat, muloqot, jamiyat.

Иностранный язык в техническом вузе постепенно становится не целью языкового обучения, а средством приобретения профессионально-значимых знаний и умений. Однако идеи предметно-языкового интегрированного обучения (content and learning integrated learning-CLIL), активно применяемого в зарубежной системе образования, в российских вузах применяются достаточно пассивно. Автор анализирует причины данной ситуации и предлагает сравнительный анализ появляющихся в российской высшей школе подходов и моделей осуществления междисциплинарных связей в преподавании профессионально-ориентированных дисциплин и иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, технический, концепция, идея, умение, связь, общество.

A foreign language at a technical university is gradually becoming not the goal of language learning, but a means of acquiring professionally significant knowledge and skills. However, the ideas of content and learning integrated learning (CLIL), which is actively used in the foreign education system, are rather passively applied in Russian universities. The author analyzes the reasons for this situation and proposes a comparative analysis of approaches and models for the implementation of interdisciplinary relations in teaching professionally oriented disciplines and a foreign language that appear in Russian higher education.

Key words: foreign language, technical, concept, idea, skill, communication, society.

Ta'lim jarayonida bunday yondashuvni amalga oshirish uchun, avvalo, chet tili o'qituvchilarining kasbiy fanlar o'qituvchilari - texnika sohasi mutaxassislari bilan birgalikdagi faoliyati zarur bo'ladi. Ish dasturlari (hamkorlik) va ikki tomonlama tayyorgarlik (xos integratsiyasi) darajasida turli ilmiy sohalardagi o'qituvchilarning yangi o'ziga xos integratsiyasi - ularning barchasi hozirgi kunda pedagogik jamoa uchun qiyinchilik deb hisoblanadi va uslubiyotchilar, chet tili o'qituvchilari

uchun jiddiy qiyinchiliklar tug'diradi [2, 1998, c.183]. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

texnika oliy o'quv yurtlarida chet tillarini o'qitish yo'nalishlarining zamonaviy lingvodidaktikaga xos o'xshashlik va farqlarini ko'rib chiqish;

O'zbekistonda yaratilgan yondashuvlarning nazariy xususiyatlarini CLIL doirasida ko'rib chiqish;

O'zbekiston ta'lim tizimida CLIL asosida chet tillarni o'rgatishga mavjud yondashuvlarni tahlil qilish.

Dastlabki bosqichda mavjud kasbiy yo'naltirilgan ta'lim- ESP (maxsus maqsadlar uchun ingliz tili)-va yangi yo'nalish - CLIL (Content and language integrated learning) va uning maxsus bo'g'ini - ILCHE (Integrating language and content in higher education) o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar haqida savol tug'ildi [2, 1998, c.184].

ESP shakllanish jarayoni ikki yo'nalishda amalga oshirildi: lingvodidaktik va lingvistik. Tilshunoslik nuqtai nazaridan ingliz tili maxsus maqsadlar uchun "turli soxalardagi mutaxassislarining muvaffaqiyatli va etarli kommunikativ aktiga hissa qo'shadigan tilning funksional xilma-xilligi" [1, 2002, c.33].

Lingvodidaktika doirasida bu tushuncha predmet sohasi bilan chegaralangan chet tili o'qitishning turli vosita va usullaridan foydalanishni nazarda tutadi [1, 2002, c.34].

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ingliz tilini maxsus maqsadlar uchun o'qitishning ko'plab tasnifi, tamoyili va yo'nalishlarini D. Carver, T. Hutchinson, A. Dudley-Evans kabi olimlar tomonidan aniqlash imkonini beradi. T. Hutchinson tasnifida kasbiy va akademik maqsadlar uchun ingliz tili uch toifaga bo'linadi [2, 1998, c.34]:

Biznes va Iqtisodiyot uchun ingliz tili (EBE);

Ijtimoiy tadqiqotlar uchun ingliz tili (ESS);

Fan va texnologiya uchun ingliz tili (EST).

A. Dudley-Evans tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, ingliz tili muayyan kasbiy maqsadlar uchun ta'lim olish uchun mo'ljallangan (ESP) muayyan fanni o'rganish uchun tayyorgarlik, fanni o'zlashtirish usuli va kursni o'z ichiga oladi. ESP dasturlarida talabalarining til kompetentligini shakllantirish asosiy vazifa bo'lib hisoblanadi. Chet tili aloqa ko'nikmalarini takomillashtirish, baholash kasb-hunar sohasi uchun umumiy bo'lgan terminologiya, grammatika va nutq xususiyatlarini egallashni taqozo etadi [3, 1998, c.158].

Do Coylening fikricha, ushbu metodologik yondashuv doirasida tarkib topgan tizim tashkil etuvchi tarkibiy qism hisoblanadi. Unda ishlab chiqish predmeti, maqsad, vazifa va mavzular, ya'ni o'rganilgan qator muammolar doirasida to'g'ri kasbiy fikrlarni, bayonotlarni amalga oshirish imkonini beruvchi nazariy bilim va ko'nikmalar majmui belgilangan. Muloqot jarayoni, muallifning fikriga

ko'ra, chet tilining maxsus maqomini belgilaydi. Chet tili integrallashgan ta'lim doirasida uchlik-til bilim vositasi sifatida(til o'rganish), til aloqa vositasi sifatida (til o'rganish uchun), til o'rganish predmeti sifatida (til o'rganish orqali) ifodalanadi.

O'zbekiston pedagogika fani va ta'lim tizimida bu ilmiy yo'nalishlar endigina rivojlanmoqda. Misol uchun, L.L. Salexova nazorati ostida olib borilgan va asosan chet tilida (EMI) kasbiy fanlar bo'yicha ikki tilli ta'lim va o'qitishga bag'ishlangan bir nechta tadqiqotlar mavjud. L.L. Salexova talabalarning bilim ko'nikmalarini rivojlantirish uchun integratsiyalashgan mavzu-til yondashuvini ko'rib chiqadi [3, c.301]. SHunday qilib, E.G. Krilov zamonaviy sharoitlarda muhandislik va texnik xodimlarning ishiga xos xususiyatlarni tahlil qilish asosida modelning ikki blokidagi kompetentlikning mazmunini aniqlaydi: lingvistik va kasbiy va metodologiya bo'yicha ta'lim jarayonida mutaxassisning ikki tilli kasbiy so'z birikmasini shakllantirishni batafsil bayon qiladi. Xorijiy tildagi ilmiy-texnik adabiyotlarni o'qishda muammoli tadqiqot savollarining pedagogik texnologiyasi [20, 2016, c.450].

Turli nuqtalarni o'rganish ESP va CLIL o'rtasidagi asosiy farq, CLIL sharoitida asosiy maqsad chet tili orqali kasbiy fanga o'rgatish va ikki tomonlama maqsadga erishish ekanligini aniqlashga imkon beradi - talabalarning kasbiy fan haqidagi bilimlarini shakllantirish va ayni paytda ularning chet tili kompetentligini rivojlantirish. CLILga ko'ra, mavzu kompetentligi bo'yicha malaka darajasi ham, chet til kompetentligi bo'yicha malaka darajasi ham baholanadi.

Keltirilgan yondashuvlarning har birining xususiyatlarini ko'rib chiqamiz. Birinchi holda o'qitish maqsadi o'qitish mazmunini konkretlashtirish, o'qitish vositalarini ishlab chiqish, o'qitish sifatini va talabalarni kasb-hunarga o'rgatish samaradorligini oshirish sifatida belgilanadi. Natijada: kasbiy tilda qo'shma o'quv-uslubiy majmualar yaratish: o'quv qo'llanma, glossariy, audio-vizual material, laboratoriya ishi, nazorat va o'lchov materiallari to'plami, reyting rejasi yaratiladi. O'zaro hamkorlik shakllari quyidagilar: 1) Profil bo'limlarida chet tili o'qituvchilari amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etishlari va kursning mazmuni bilan tanishishlari mumkin; laboratoriyalarga tashrif buyurib, ingliz tilida amaliy mashg'ulotlarda muvaffaqiyatli qilinadigan qurilmalarni ko'rish mumkin; 2) Profil bo'limi o'qituvchisi birgalikda kurs uchun o'quv-uslubiy yordam berishlari tavsiya etiladi.; 3) bo'lajak bitiruvchilarning tor ixtisosligi shakllanganda fan o'qituvchilari bilan yaqin aloqada bo'lish atamalar bilan ishlashda ham, ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishda ham talabalar uchun adabiyotlarni tanlash ham zarur [18, 2015, c.494].

Guliston Davlat universitetida chet tili darslarida predmetli o'rganishni qo'llab-quvvatlash modeli deb nom olgan yana bir model amalga oshirilmoqda. Bu holda chet tilini o'qitish mavzuga yo'naltirilgan o'quv materiallari asosida amalga oshiriladi, til darsliklarining o'zi ma'lumotnomalar toifasiga o'tkaziladi. Ko'rib chiqilayotgan model doirasida chet tilini o'zlashtirish yuqori darajadagi motivatsiya, talabalar tomonidan qiziqish bilan amalga oshiriladi. Chet tili va nutq

vakolatlarini egallash, boshqa narsalar qatori, chet tilida kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan mavzular va muammolarni tushunish va muhokama qilish uchun amalga oshiriladi. Ushbu modelning fanlararo ta'sir xususiyatlari quyidagilar:

chet tili o'qituvchisi magistrlar fani mazmunining asosiy nazariy va amaliy tarkibiy qismlari;

o'quv materiallarining mazmuni o'qituvchi tomonidan olingan mavzu bilimlari asosida mustaqil muvofiqlashtiriladi;

tanlangan matn materiallari CLIL tamoyillari nuqtai nazaridan uslubiy qayta ishlanadi (masalan, muammoli-ijodiy vazifalar majmualari, konseptual xarita tuzilmalari, guruh loyihalari uchun vazifa va boshqalar ishlab chiqiladi);

yakuniy vazifalar o'rganilgan muammo va olingan natijalarni batafsil tahlil qilgan holda guruh loyihalarining taqdimoti (til strukturalarining mavzu mazmuni va bilimiga e'tibor).

Ushbu tadqiqot asosida muhim ilmiy fikr-mulohazalarini, deb oliy kasbiy ta'lim tizimida, g'oyalar sekin joriy qilinishiga qaramay dunyoda o'zini oqlay oldi, ob'ekt-til integratsiya ta'lim texnologiyasi, kasbiy fanlarni o'qitish kompleks jarayoni asosida xorijiy tillarni o'qitish jarayonini oshirishga hissa, tobora rivojlangan va CLIL turli yondashuvlar va modellarini o'rganish amalga oshirilmoqdaki, xoxlagan universitet o'ziga xos xususiyatlari hisobga olish, turli fanlar o'qituvchilari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikning o'ziga xos holati hamda talabalarning til tayyorgarligi darajasini inobatga oladi. Albatta, bunday ongli yondashuvlar, ham nazariy va amaliy mahalliy shart-sharoitlar asosida tasdiqlangan, alohida qiymati bor, ular tajriba bir vaqtning o'zida nusxa amal emas, zero, hisobga har bir alohida universitet xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning g'oyalarini yaxshilashni o'zida mujassam etadi [18, 2015, c.495].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Лингвистический энциклопедический словарь /гл. ред. В.Н. Ярцева. - 2-е изд., доп. - М.:2002. - 709 с.
2. Hutchinson T. English for Specific Purposes: A Learning Centred Approach. Cambridge: Cup, 1998. - 183 p.
3. Dudley-Evans, A. and A.M. St. John, Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach, Cambridge University Press, Cambridge, 1998. - 301 p.
4. CLIL: Content and Language Integrated Learning/ Do Coyle, Philip Hood, David Marsh. - Cambridge University Press, 2010. - 173p.
5. Marsh D. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension - Actions, Trends and Foresight Potential. - Cambridge University Press 2002. - 552 p.

UZLUKSIZ TA'LIMDA INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

G.AZIZOVA,

SamDChTI dots.v.b. p.f.f.d (PhD)

Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatini takomillashtirish hamda kasbiy mahoratini rivojlantirish bosqichlarini aniqlashtirish asosida oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatini takomillashtirish to'g'risida.

Kalit so'zlar: *ilmiy, pedagogik, ta'lim, innovasiya, rivojlanish, xabar, aloqa, pedagogik texnologiya, metod, faoliyat.*

Статья посвящена совершенствованию профессионально-педагогической деятельности преподавателей высших учебных заведений и повышению профессионально-педагогической деятельности профессоров и преподавателей высших учебных заведений на основе определения этапов развития профессиональных навыков.

Ключевые слова: *научный, педагогический, образовательный, инновационный, развитие, сообщение, коммуникация, педагогическая технология, метод, деятельность.*

This article is about improving the professional and pedagogical activity of teachers of higher education and improving the professional and pedagogical activity of professors and teachers of higher education institutions on the basis of defining the stages of development of professional skills.

Key words: *scientific, pedagogical, educational, innovation, development, message, communication, pedagogical technology, method, activity.*

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, o'quv-metodik ta'minotini yaxshilash, mutaxassis-kadrlar tayyorlash sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida professor-o'qituvchilarning ilg'or ta'lim texnologiyalari va o'qitish usullarini tatbiq etish bo'yicha tashabbuskorligini oshirish, chet tillarini o'qitishning interfaol metodlarini joriy etish imkoniyatlari kengaymoqda. Shuningdek, uzluksiz ta'lim tizimi ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyati mazmunini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish zarurati mavjud. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim sifatini shaxs, davlat va jamiyatning dolzarb istiqboliy ehtiyojlariga muvofiqlashtirish, chet tillarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish" [3] kabi ustuvor vazifalar belgilanib, bu borada chet tillarini o'qitishning kasbiy-pedagogik shart-sharoitlari va amaliyotini tahlil qilish, ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik

faoliyatini tashkil etishning didaktik ta'minoti, chet til ta'limi mazmunini takomillashtirish, shakl, metod, vositalarini qo'llash samaradorligini oshirish muhim hisoblanadi.

Yangi tartib va yangi texnologiyalar asosida chet tili o'qituvchilari faoliyatini innovasion tashkil qilish maqsadida mamlakat Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Britaniya Kengashi va O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti hamkorligida bosqichma-bosqich pedagog-o'qituvchilarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi ishlab chiqildi. Ulardan respublikaning barcha xududlaridan kelgan pedagoglar guruhlar ingliz tili bo'yicha o'z malakalarini oshirdilar. O'z malakasini oshirgan pedagoglarning joylardagi tajriba almashishi jarayoni asosida 2015–2017 yillar davomida 2500ga yaqin o'qituvchilar chet tillarni o'qitishning yangi zamonaviy metodlari bilan tanishib chiqdilar.

“Innovasiya” tushunchasi lotin tilida: *«innovatsion»*- “yangilanish”, “o'zlashtirish”, “qandaydir yangilik kiritish”, “yangi g'oya va qarashlarni hayotga joriy etish” va “yangi samaradorlikni ta'minlash” ma'nolarini anglatadi. Agar pedagogikadagi innovasiyaga doir fikrlar umumlashtirilsa, uning mazmuni:

- 1) pedagogik tizim;
- 2) pedagogik jarayon;
- 3) pedagog faoliyatni yangi mazmun va shakllarda tashkil qilish, boshqarishga zamin hozirlaydi.

Uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchi faoliyati va amaliyotida tub ijobiy o'zgarishlarga olib keluvchi, ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan metod, vosita va shakllardagi yangilanishni, uning axborot-kommunikasion turfaligini ta'minlaydigan hamda innovasion maqsadga har tomonlama yo'naltirilgan pedagogik jarayonni tashkil qila bilish o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilaydi.

Innovasion omil zamonaviy ta'lim tizimining bosh xususiyatlaridan biri sifatida qaralar ekan, pedagogikadagi innovasiyalar pedagogik kadrlarning innovasion faoliyatga tayyorlik, muvofiqlik darajasi, ularning innovasion bilim, ko'nikma va malakalarni egallaganligi, kundalik ta'lim tizimida yaratuvchilik xususiyatlari, ta'limdagi sifat hamda samaradorlik bilan belgilanadi.

Uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiyalash bosqichida chet tillarni o'qitishda oliy o'quv yurtlarida ayrim maxsus fanlarni, xususan, texnik va xalqaro mutaxassisliklar bo'yicha o'qitish chet tillarda olib borilishi ta'kidlandi. Respublikamizda chet tillarni o'qitish jarayonida yangi innovasion davr boshlandi. Chet tillarni o'qitish tizimidagi yangi bugungi davr mazmuni quyidagi yo'nalishlarda o'z mohiyatini namoyon qiladi:

Birinchi yo'nalish – O'zbekistonda mavjud fanlararo klassifikasiya tarkibida alohida e'tiborni aynan chet tillar predmetiga qaratish va uni bevosita mamlakat

istiqbol taraqqiyotini ta'minlovchi omil sifatida baholash yo'nalishi. Bu yo'nalishda mavjud fanlar tarkibida maxsus ravishda aynan chet tillarni o'qitish tizimini qayta qurish, uni mazmunan boyitish, shaklan takomillashtirish, uning pedagogik usul, vosita va metodlari nuqtai nazaridan imkoniyatlarini keskin oshirishga e'tibor qaratildi. Uzlüksiz ta'limda sof pedagogik omillar bilan bir qatorda, ijtimoiy infrastrukturalar yaratish va ular faoliyatini har tomonlama jadallashtirish imkoniyatlari ham e'tiborga olindi.

Ikkinchi yo'nalish – chet tillar mutaxassislarini tayyorlovchi ta'lim dargohlariga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish yo'nalishi. Tabiiy ravishda chet tillarga oid davlat siyosati talablarini amalga oshirish, eng avvalo, kadrlar tayyorlovchi ta'lim muassasalari faoliyatini qayta qurishni taqozo etardi. Ta'lim dargohlarining pedagogik, ya'ni o'quv-tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy, sog'lomlashtirish-jismoniy faoliyatlarining barchasida chet tillarga bo'lgan alohida e'tiborning aks etishi lozimligi belgilab qo'yildi. Bunda ta'lim muassasasi uchun zarur bo'lgan barcha texnik va axborot-kommunikasion imkoniyatlarning to'liq bajarilishi zarurligi ta'kidlandi.

Uchinchi yo'nalish – uzluksiz ta'lim tizimining chet tillarni o'qitish bo'yicha davlat ta'lim standartini zamon talablari asosida qayta qo'rib chiqib, uni tasdiqlash yo'nalishi. Qabul qilingan qarordan kelib chiqqan holda va bugungi ijtimoiy shart-sharoitni nazarga olgan holda chet tillarni o'qitish tizimini qayta isloh qilish davlat ta'lim standartlarining qayta ko'rib chiqilishi, uning mazmuniga innovasion g'oyalarni singdirishni taqozo etardi. Bunda ta'lim mazmunining har bir bosqichi uchun qay darajada belgilanishi omillarini aniqlab olish taqozo etilar edi. Shu bilan birga, ta'lim standartlarida chet tilini o'zlashtirishning turli yo'nalishlari, ya'ni chet tilidagi axborotni o'qish, tarjima qilish, matnni anglash, eshitish, so'zlashish, o'z fikrini erkin ifoda qila olish, leksik qatlam xususiyatlarini bilish va boshqa grammatik-leksik xususiyatlarni inobatga olish darkor.

To'rtinchi yo'nalish – ta'lim muassasalarining chet tillar kabinetlarini zamonaviy axborot-kommunikasiya, o'qitishning texnik vositalari va anjomlari bilan jihozlashni ta'minlash yo'nalishi. Innovasion takomillashtirish axborot va kommunikasiya tizimlarisiz amalga oshirilmaydi. Shu bois, har bir ta'lim dargohining texnik jihatdan imkoniyatlarining yetuk darajada bo'lishini ta'minlash zarur.

So'nggi yillarda chet tillarni o'qitishdagi innovasion jarayonlarni ta'minlashga yo'naltirilgan barcha davlat hujjatlari sarhisob qilinsa, ularning sohada tub o'zgarishlarni amalga oshirish, ta'lim mazmuni, uning metodlari, shakli, vosita va yo'llarini o'zgartirishga qaratilganligini yaqqol ko'rish mumkin.

Shunga ko'ra, uzluksiz ta'lim tizimida chet tillarni bilish mamlakat yoshlari uchun iqtisodiy o'sishni ta'minlash, jamiyat, davlat va oilani rivojlantirish, mehnat

resurslarini har tomonlama to'liq ta'minlash, mehnatni intellektual va menejment nuqtai nazaridan ilmiy boshqarish, iqtisodni rivojlantirishda inson kapitalidan unumli, samarali va istiqbolli foydalanishni anglatadi. Shunga ko'ra, bugungi kunda chet tillarni bilish, inson kapitali rivoji va uni ta'minlash nuqtai nazaridan, bu zamonaviy intellekt, ta'lim, salomatlik, bilim, sifatli va samarali mehnat hamda hayot sifatiga teng keladi. Demak, ingliz tili o'qituvchisi zimmasiga yuklatilgan turli innovasion vazifalar ko'lami juda keng bo'lib, ularning barchasini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berish lozim. O'zbekistonda ta'lim tizimining dunyoviy xarakterga ega ekanligi, bilimli bo'lish va shaxs iste'dodini rag'batlantirish kabi tamoyillar ham shuni taqozo etadi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishda ilg'or g'oyalar, tarbiyaviy, ta'limiy nazariyalar, mutaxassislar tayyorlashning boy amaliyoti, hozirgi zamon texnikasi va texnologiyasidan foydalanish hamda milliy, hududiy xususiyatlarni hisobga olib, ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish, shu negizda yangisini ishlab chiqish va keng ko'lamda qo'llash bosh omil sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” Қонуни // “Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори”. – Т.; Шарқ, 1997. – Б.20-29.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 6-сон. 70-модда.
3. Мирзиёев Ш.М. 2018 йил 14 февраль куни мактабгача таълим тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш бўйича кўрилаётган чора-тадбирлар натижадорлиги таҳлилига бағишланган видеоселектор йиғилишида сўзлаган нутқи // “Ўзбекистон овози”, 2018 йил 15 февраль.

*Jurnalning ushbu sonini
tayyorlashda qatnashganlar:
L.Qaraxanova, S.Pirmatov.*

*O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligidan
03.01.2007 yilda № 0101 tartib raqami bilan
ro‘yxatdan o‘tgan.*

*«Uzluksiz ta’lim» jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK
rayosatining 2013 yil 30 dekabrda 201/3-sonli qarori bilan
pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha ilmiy jurnallar
ro‘yxatiga kiritilgan.*

*Jurnal talablariga to‘liq rioya qilingan holda 1,5 intervaldagi
6-7 bet hajmdagi ilmiy maqolalar elektron versiyasi
bilan birga qabul qilinadi.*

Bosishga ruxsat etildi: 22.06.2020 y. Qog‘oz bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$
Ofset bosma usulida bosildi. 8-bosma taboq.
Adadi nusxa. Buyurtma

**«ADAD PLYUS» MCHJ matbaa korxonasi.
Toshkent sh., Chilonzor t. Bunyodkor ko‘chasi, 28-uy.**